

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

# ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уреднички одбор:

др *Алексић Радомир*, др *Грицаић Ирена*, др *Коларич Рудолф*, *Конески Блаже*  
др *Николић М. Берислав*, др *Павловић Миливој*, др *Пецо Асим*, др *Пешикан Мићар*,  
др *Стевановић Михаило*, др *Храстич Мајле*

Главни уредник  
**М. СТЕВАНОВИЋ**

књ. XXVI — св. 1-2.

БЕОГРАД  
1963—1964.

## ЈЕЗИК У ВУКОВУ ДЕЛУ И САВРЕМЕНИ СРПСКОХРВАТСКИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК

Језик на коме се код нас развија књижевност, култура и јавни живот за последњих сто и неколике десетине година, управо од времена када је томе језику дао одређену основу и уобличио га Вук Караџић — у своме се развоју знатно изменио, више свакако него што се за одговарајуће време обично мењају књижевни језици оних народа у којих су књижевност и културни живот на дотичним језицима имали дужи период развоја. — То, с једне стране, значи да промене у развоју књижевног језика стоје некако у обрнутој сразмери с дужином трајања тога развоја. На овакав закључак бар упућује стање нашег књижевног језика у поређењу са књижевним језицима народа који имају дужу историју културног развоја и књижевности.

Ово својство промена у језику наше књижевности и културе условљено је карактером који проистиче из народне основице књижевног језика на коју га је поставио Вук Караџић. Књижевним језиком код нас је, Вуковом заслугом, постао народни језик, а како се овај други у своме развоју стално мења, мора се унеколико мењати и први. С друге стране, сваки језик, чим постане књижевним, добије и свој одређени облик, и то, дакако, успорава промене у њему. Па не само то него књижевни језик, поготово књижевни језик толико народног карактера колико је наш, својом уобличеношћу спутава слободан развој и језика своје основице, тј. народног језика. Ове две опречне тенденције у развоју народног језика и књижевног свакако се некако усклађују, и морају се усклађивати. Оне промене које, и у пркос утврђених норми књижевног језика, узму широке размере у народном, па се као такве пробијају и у књижевност, у међудруштвени саобраћај јавног живота и културе уопште, по правилу крше утврђене оквире и саме постају нормама. Ово каткад и без обзира на то да ли добијају санкције граматичара, који прате развој језика и утврђују његове норме.

А Вуков је случај, и наш случај с њим, посве специфичан, јер је Вук био и књижевник, и граматичар, и народ. И то свуда велики. Кад кажемо да је он народ, ми мислимо да је Вук, што се тиче народног језика, његова познавања и осећања тога језика, и по ширини био доиста ненадмашан; он је сам одвећ богата ризница народнога језика. А он је, то се зна, први утврдио и системе народног језика, углавном гласовне и морфолошке, ако и не сасвим прецизне на самом почетку, тј. када је писао своје граматике — Писменицу, мислимо, и Граматику уз прво издање свог Рјечника. Ипак с корекцијама које је он сам у току свога живота и рада учинио — Вукови граматички системи чврсто су се очували, тако да се и данас једва усуђујемо да понешто из њих предложимо за измену. Синтаксичке су пак системе утврђивали каснији граматичари на основу Вукова језика: на основу онога што је он као граматичар дао и што се налази у језику Вука књижевника. И тако се, на основу свега тога, изградила норма књижевног језика Срба и Хрвата, коју гдекоји и данас сматрају неприкосновеном.

У књижевности и култури у току сто година после Вука, уз нагли развитак државног и политичког живота — прво не у једној него у више земаља, а затим у заједничкој држави, — уз брзи успон у просвети и култури; уз пораст становништва у градовима, у које стално притиче сеоски живаљ, уз доста брз развој занатства и индустрије (индустрије нарочито у последње две деценије) — и развитак нашег књижевног језика ишао је релативно брзим темпом. И он је данас неупоредиво богатији него у Вуково време, у првом реду речником својим и фразом, а има, врло мало истина, неких измена и у самом граматичком систему његову. И задатак је науке о језику, која стално мора пратити његов развој, да тачно утврди однос између данашњег нашег књижевног језика и језика Вукова, који је још увек за неке „званично“ норма књижевног језика, на основу које, рецимо, и уз именице м. и ср. рода број *два* у дативу, треба да стоји у облику женског рода као у примерима: *Даде нашљедство двјема ѿлементима* (Б. Даничић, Превод Старог завета), *Хрвајска књижевност ѿноси се двјема ѿректасним рукописима* (Т. Маретић, Бранково Коло 1889), *Међу њима двјема* (говори се о мушкарцима) *дошло је скоро до свађе* (Ј. Косор, Миме, 97). Или пак према тој норми није свакад допуштено, боље рећи — само је у ограниченим случајевима припадност допуштено означавати присвојном заменицом *чији*, или је уз одричне глаголе допуну обавезно давати у облику генитива, или придеви тзв. неодр. вида морају имати само облике именичке промене. За неке језичке пуристе је, хтели смо рећи, обавезно у књижевном језику употребљавати оно што је знатно ређе и данас врло ретко, или

чак и не живи више у језику, или се пак само погдеде још, по сили те обавезе, као апсолутно неживо употребљава. И само тога ради, ради утврђивања тачне норме на основу правога стања појава у језику, као неопходан задатак поставља се утврђивање тачног односа између Вукова језика и језика који се данас употребљава у књижевности и културном животу наших народа, не наравно да би се обавезно прихватило ново, него да се утврди животност и распрострањеност употребе и једног и другог, тј. распрострањеност онога што се већ преживљава, као и вредност сваке иновације у језику. На утврђивање овога односа обавезује нас, дакако, и потреба одређивања места Вукова у историјском развоју српскохрватског књижевног језика и нашег језика уопште. А и само детаљно поређење Вукова и данашњег књижевног језика захтева и доста напора и много времена којег ми, на жалост, у овој прилици немамо. Али ће сваки прилог у овоме погледу свакако бити користан. Први такав прилог дала је другарица М. Ивић у *Једном поређењу Вукова језика с нашим данашњим књижевним језиком*<sup>1</sup> и зато јој треба одати признање. Да би поткрепила своје схватање о томе колико је Вук застарео да би се и сада могао узимати за норму књижевног језика, М. Ивић се позива на мишљења низа најбољих познавалаца Вукова језика, великих уважавалаца и обожавалица и његова језика и целокупног његова рада, као што су Љ. Стојановић, А. Белић и др., и у својој расправи испод текста (на стр. 114) цитира њихова мишљења. За та се мишљења као потврда могу навести и примери разлика које она сама даје у својој расправи. А уз разлике које М. Ивић тамо истиче, оцењујући их као врло значајне, могу се опет додати и друге које она није запазила, или није сматрала да их је потребно наводити. Али у оцени разлика између Вукова и данашњег књижевног језика, ми стојимо на нешто друкчијем становишту. Ниже ћемо видети у којим се то случајевима с М. И. не бисмо могли сложити и зашто се не можемо сложити. А има и друга једна ствар на коју ми, у вези с овим питањем, друкчије гледамо. Ми, наиме, сматрамо да — када поредимо језик Вука Караџића са нашим данашњим књижевним језиком, тај језик морамо узети у целини. Наслов расправе је, по нашем мишљењу, и другарицу Ивић на то обавезивао. Она, истина, касније у току расправљања наглашава да поређење врши само са језиком културних центара Србије и Војводине и тиме сужава своју обавезу. Требало је само да и у наслову то сужење означи. А ако се претпостави да је М. Ивић добро уочила разлике

<sup>1</sup> Зборник за филологију и лингвистику Матице Српске I. Нови Сад 1957, стр. 114—126.

између Вукова језика и језика с којим га пореди — онда као најкрупнија замерка њеноме раду остаје то што није узела књижевни језик у целини ни ових центара него, како она каже, само „језик који се огледа кроз штампу, радио, филм, другим речима — онај језик наше данашњице који се због масовнијег карактера више стандардизовао од језика лепе књижевности“ (в. цитирану расправу, стр. 116). Она сматра да не би било довољно сигурно ослонити се на језик каквог модерног писца, зато, мисли и изрично каже она, „што књижевници потичу из свију крајева наше земље носећи са собом своје локалне језичке особине; уз то они себи допуштају разне слободе у писању, а често су под међусобним језичким утицајима“ (в. на сад означеном месту). Све је то, доиста, што се тамо каже о писцима не само тачно него и логички законито. Али се баш зато у утврђивању стандарда, боље рећи норме савременог књижевног језика, по нашем мишљењу, најисправније ослонити на њих, не наравно на једног никако, већ на писце уопште, на савремену књижевност. Не треба, наравно, испуштати из вида ни говорни језик образованих кругова друштва наших културних центара, ни језик дневне штампе, као ни језик радија, док се језик филма, код нас, још ни изблиза не би могао сматрати узорним, већ место овога за то треба узимати језик позоришне сцене, коме се поклања нарочита пажња. А баш због овога се с језиком књижевности и науке не може мерити чак ни језик дневне штампе, а да и не говоримо о свакодневном разговорном и пословном језику, који није, нити, у нашим условима, још може бити сасвим одређен језик. Улога доброг језика позорнице и радија за подизање језичке културе од неоцењивог је значаја, али при оцењивању овога или онога својства језика с потпуном сигурношћу се можемо позивати само на оно што је записано. А сигурно се не може тврдити да се говорни језик више стандардизовао од језика књижевника. Овај последњи, истина, по правилу има и елемената које код првог налазимо у знатно мањој мери. То су она песничка или уметничка — стилска, дакле, средства која су обично различна код различних писаца, али и она, дакако, имају свој систем, а без њих, осим тога, није био ни језик Вука Караџића као писца. И даље поређивање његова стила са стилем данашњих књижевника биће и врло занимљиво и драгоцено у исто време. Ми се пак прихватамо једног ни мало лакшег задатка да поредимо књижевни језик Вуков са данашњим, тј. да укажемо на битне разлике између савременог књижевног језика и његове врло чврсте, а, по нашем мишљењу, и врло широке основе коју представља Вуков језик, и који, већ и према томе, никако није (како се у поменутој расправи, на стр. 117, говори) био „још несигуран у изразу књижевни језик“, него, углавном, овај исти

језик којим се ми данас у књижевности и културном животу служимо, дакако — с неким онда још неразвијеним елементима данашњег књижевног језика.

Ако издвојимо систем акцената у много које чему различан у појединим говорима нашег језика, који је, највероватније, такав био и у Вуково време, а данас је несумњиво такав, и који зато захтева преиспитивање Вук-Даничићеве акцентске норме, сигурно измењене у више појединости, — онда можемо рећи да је област фонетике нашег књижевног језика до данас скоро у потпуности остала као у Вуково време. А то је, наравно, и сасвим разумљиво јер је познато да се од свих језичких промена најспорије врше фонетске промене. И, ако и има случајева да је данас нешто у овој области књижевног језика друкчије него је било код Вука, то никако није услед насталих промена у тим елементима, већ искључиво услед измењених гледања на њих. Овде мислимо на један једини случај, на случај Вукових облика глагола с којим усненим сугласником на крају општег дела и вредношћу старог *ѣ* у основн инфинитива, које је Вук употребљавао са измењеним сугласником *ј* иза лабијала у *љ*, као у *сврбљеџи*, *џриљеџи*, *жџљеџи*, *грмљеџи* (у облику, дакле, који је скоро уопштен у свим ијекавским говорима) — због чега су му прављени приговори (исп. мишљење А. Павића у Раду LXXVII Југославенске академије знаности и умјетности, 161) да је остао себи недоследан јер у другим случајевима нигде не усваја у народним ијекавским говорима делом извршени потпуно исти процес јотовања. Своје схватање да Вук овај случај није без оправдања издвојио од осталих ми смо изнели у реферату поднетом на Симпозијуму о Вуку Караџићу<sup>2</sup>, а овде ћемо само констатовати да је Павићево мишљење преовладавало знатно пре него га је он изнео. Низ година пре Вукове смрти Ђ. Даничић, већ 1850, доследан неприхватању јотовања у вези с вредношћу кратког *ѣ* ни једних других осим сугласника *л* и *н*, поготову доследан неприхватању јотовања посебне врсте у додиру гласа *ј* с усненим сугласницима, — наведене глаголе даје у облику: *сврбјеџи*, *жџјеџи*, *грмјеџи*, *кијеџи*, *џријеџи*, и само тако (в. његову Малу српску граматику, стр. 60. и 61). И без обзира на то с коликом је лингвистичком оправданошћу Вук у овом једином случају био за измену група *бј*, *вј*, *мј* и *иј* у *бљ*, *вљ*, *мљ* и *иљ* — Даничићеве облици без извршеног јотовања добили су и код граматичара и у књижевном језику преимућство и они су постали, и трајно остали, облицима књижевног језика.

<sup>2</sup> Види у Вукову зборнику. Авали Филолошког факултета у Београду, књ. V.

Оставимо ли по страни фонетске, као и морфолошке и друге језичке елементе које за један период његова рада налазимо у употреби код Вука, и који су само за извесно краће или дуже време карактерисали његов језик, али их је он касније заменио другим, — ми не налазимо више чисто фонетских особина које би у данашњем књижевном језику биле друкчије. Он, истина, у Предговору I издању Рјечника, каже да му се чини да се у придева *судијин*, *ћурчијин*, *абаџијин* „у женскоме и у средњем роду избади оно пошљедње *и*, н. п. *судијна*, *судијно*, *ћурчијна*, *ћурчијно*; *абаџијна*, *абаџијно* и т. д.“ (Српски рјечник, XVII). А он и иначе пише сугласник *ј* у сличним гласовним групама: *Но Турци с њомођу кнез-Аксенџијни Срба начине шанаџ*<sup>3</sup>. — *У наџи Ђуџијској Пана Јеремијћ*<sup>4</sup>. — *Таке су главне даџије земаљске: араџ, њореза, димџаџа, чибук и сџаџијско*<sup>5</sup>. — *На Илијн-дан*<sup>6</sup>, *Аџијћа*<sup>7</sup>, *Сџефана Синђелијћа*<sup>8</sup> итд. Иако он осећа ту редукцију и иза сугласника *ј* (он каже да се избади оно пошљедње *и*), ми не можемо веровати да је и у Вуково време било тако, већ је пре тачно да је ту из групе гласова *џиј* прво испадао сугласник *ј*, а затим долазило до сажимања два *и* и добивено једно дуго *и*, али се ту Вуку чинило много промена на једном месту, па је уместо дугога *и*, добивеног сажимањем, писао слог *иј*. Управо зато што није био сасвим сигуран да је баш тако, и сматрао је да је то потребно некако образложити. На несигурност Вукову у томе пре свега упућује оно његово „чини ми се“. А он се касније и сам уверио да се у ж. и ср. р. придева *судијин*, *абаџијин* и *ћурчијин* никако не редуцира оно последње *и*, јер те придеве у II издању Рјечника даје са истом основом у облицима за сва три рода (*судијин*, *а*, *о* и само тако). Али је у случајевима где долази до гласовне промене, по нашем мишљењу — до испадања *ј* и сажимања два *и*, Вук остао при своме схватању да се ту морао вршити нешто простији процес гласовних измена који смо горе приказали, па је и у II издању Рјечника и до краја живота писао: *абаџијински*, *кованџијка*, *Шумадијнаџ*, *Шумадијинка*, *шумадијински*. А ми сматрамо да се ни у његово време није изговарало друкчије него што се сад изговара: *Шумадијнаџ*, *Шумадијинка* и *шумадиј(ј)ски*. Али је Вук ту у правопису чинио компромис зато што му се, како малочас рекосмо, чинило много промена на једноме месту.

<sup>3</sup> Историјски и етнографски списи I, стр. 146.

<sup>4</sup> Исто, стр. 191.

<sup>5</sup> Исто, стр. 117.

<sup>6</sup> Вукова преписка V, стр. 247.

<sup>7</sup> Исто, 263.

<sup>8</sup> Историјски и етнографски списи I, стр. 255.

По оцени Вуковој, гласовног су карактера били и двојаки облици заменичких и придевских наставака ген. ми., инстр. једн. и дат.-инстр.-лок. множине. Он их је по нашем схватању, које смо већ изнели на другом месту<sup>9</sup>, сматрао: у једном случају као доследну ијекавску замену *ѣ*, а у другом као икавизам, који се пробио нешто мало, не само у неке ијекавске, већ у неким другим случајевима и у екавске говоре северо-западне Србије и Срема. Зато се он, када је одлучио да буде у свему доследан, после свога боравка у југозападним крајевима, у Дубровнику, Боки и Црној Гори, сасвим опредељује и за наставке *-ијех* и *-ијем* наведених заменичких и придевских облика типа: *добријех, добријем, нашијех, нашијем*. Али му никада није пошло за руком да се потпуно ослободи и оних других облика с наставцима *-их* и *-им(а)* — јамчано због тога што ово, мада историјскојезички посматрано јест гласовна појава, у перспективи језика новијег времена није то, већ у ствари иде у морфолошке језичке елементе као уопштени наставак — у једном случају мекких *а* у другом тврдых заменичко-придевских основа. Недовољно јасно остаје питање само зашто су у ијекавским говорима новијег типа, ако не потпуно уопштени, сасвим преовладали наставци тврдых основа<sup>10</sup>, који иначе карактеришу старије штокавске говоре (екавске — метохијско-ресавске и ијекавске — бокелске и зетско-јужносанџачке). На најновије новоштокавске ијекавске, тј. на херцеговачке говоре, који иначе знају, ређе додуше, и за наставке *-их* и *-им(а)*, у овоме су највероватније морали нарочито утицати говори старијег типа — староцрногорски, мислимо, чијих представника има у многим херцеговачким насељима, док је прави херцеговачки живаљ, с говорним особинама новијег типа, морао имати наставке мекких основа, који су тамо, како рекосмо, знатно потиснути од наставака с вредношћу гласа *ѣ*. Али, и насупрот томе што се у многим ијекавским говорима употребљавају само ови, а у другима претежно они, и што је Вук коначно прве претпоставио другима, тј. облике тврдых облицима с наставцима мекких основа, ипак су у књижевном језику и ијекавског изговора, у условима које смо изнели у расправи *Карактер дијалектизама у језику Вука Караџића*<sup>10a</sup> — облици с двосложним све више потискивани од облика с наставцима *-их* и *-им* (од *добрих, добрим, наших, нашим*), те се данас

<sup>9</sup> У расправи Карактер Вукових дијалектизама, у Вукову зборнику. Анали Филолошког факултета, књ. V.

<sup>10</sup> А. Пецо, Говор источне Херцеговине. Српски дијалектолошки зборник XIV, стр. 145.

<sup>10a</sup> Анали Филолошког факултета, књ. V.



само ови сматрају књижевним, а Вукови облици с ијекавском вредношћу *ѣ* (јата) у наставку — дијалекатским.

Од чисто гласовних особина по којима се савремени језик разликује од Вукова М. Ивић је у својој расправи навела једино сугласничку вредност гласа *р* у облику радног глаголског придева типа *умро*, где је он код Вука свакако био самогласник. Ово је лако закључити и само по томе што га Вук обично означава посебним знацима, па и на начин који је грубо нарушавао од њега прихваћени принцип фонетског правописа, по коме сваки глас мора бити означен само једним словним знаком (в. о томе у мојој расправи Значај и потребе детаљног проучавања Вукова језика<sup>11</sup>). А према М. И. самогласничка вредност гласа *р* овде „практично не постоји код људи који говоре књижевним језиком на територији НР Србије“. Међутим, иако је сасвим тачно да је у неким градовима, па и целим говорним областима ове републике, а посебно у Београду, глас *р* у ове категорије облика потпуно изгубио самогласнички карактер, нарочито код млађег нараштаја (а има и Београђана одмаклих година који ту *р* изговарају као самогласник), — ипак ни изблиза у целој републици ту немамо сугласничко *р*, већ се у многим крајевима он изговара као самогласник. Да бих ово утврдио, ја сам вршио анкету код више појединаца из разних места у Србији, и нашао сам да објекти (бар они анкетирани) из Лознице, из Ваљева, из Лајковца, из Груже, из Крагујевца, с Рудника, из Брђана крај Горњег Милановца, из Чачка, из ужичког краја и из Санцака — глас *р* у облику радног придева глагола типа *умреџи* изговарају као самогласник, док код говорних објеката из Београда и из више места централне и северне Србије ту нисам могао констатовати такав карактер овога гласа. Исти је (према љубазном саопштењу дра Б. Николића) изговор и у граду Шапцу и целој Мачви, док сам у изговору неколика објекта из Срема, посебно из Сремских Карловаца, забележио самогласничко *р*. А на другој страни, и код самих Херцеговаца овде срећемо и сугласничко, а не само самогласничко *р*.

Губљење самогласничког елемента гласа *р* је овде, у положају испред једног самогласника, лингвистички сасвим оправдано. После претварања *л* у *о* у облицима радног глаг. придева (пред крај XIV века) дотадашње самогласничко *р* нашло се у позицији где више није имало шта да штити његов самогласнички карактер и зато га је оно постепено могло губити, и губило га је, дакако, негде јаче а негде слабије, док га најзад у неким говорима и сасвим није изгубило и постало обичним сугласником. Ово у једним случајевима, а у другим, што опет ништа није

<sup>11</sup> Зборник Вука Караџића Српске академије наука и уметности поводом стогодишњице Вукове смрти.

необично, једанпут добивени карактер (самогласнички) тога гласа трајно се чувао и чува се, наравно, и данас. Ако би когод казао — под утицајем школе и књиге, посебно граматике, могло би му се с исто толико права рећи да је, на другој страни, визуелни момент (односно читање написаног онако како је написано) могао допринети консонантизовању једног самогласника који се писао и пише се словом врло сродног консонанта. Ја ипак мислим да је овде у питању вршење једног чисто фонетског процеса новијега времена (мислимо последњих столећа) односно одсуство вршења тога процеса, који је негде потпуно а негде непотпуније извршен, тако да каткад није сасвим једноставно утврдити да ли ту још имамо глас са нешто сачуваних самогласничких елемената, или је он постао потпуним сугласником. Када у значајнијем делу говора нашег језика, у овој или у другој којој позицији, преовлада изговор тога гласа као сугласника, онда ће бити разлога да се постави питање шта треба сматрати особиним књижевног језика, односно шта треба узети за норму, која и овде треба да се односи на језик наше културе у целини, а не на поједине његове делове, јер што се гласовног система тиче, он у књижевном језику свакако мора бити јединствен, без обзира на то што ће се за догледно време поједини говори разликовати и овом и многим другим особинама. А у свакоме је случају сасвим разумљиво што је вокалско *р* у положају испред крајњег *о* посталог од једног сугласника у своје девокализовању, кад га је већ једанпут тај процес захватио, од Вукова времена до данас знатно одмакло, јер је од момента када су се за ово створили услови протекло релативно доста времена.

Није оправдано при поређењу Вукова језика с данашњим истичати разлику између његовог прилога *сјуџра* и екавског облика те речи *суџра*, или између облика именица типа *Јово/Јова* југозападних и централних области нашег језика (који су, природно је, били и Вукови облици), с једне, и истих тих именица с облицима промене *Јова/Јове*, који су заједнички целој области екавског изговора на истоку, с друге стране, како је то чинила М. И. Вукови су облици у оба ова случаја до данас остали исти — у оним областима, наравно, из којих су узети за књижевни језик, као што су на екавском подручју и у Вуково време били исти какви су данас. А они су и у Вука били овакви у његовим екавским списима. И овде се, што је битно, у времену ништа није изменило, нити се, осим тога, једни од ових облика и у ком погледу могу претпостављати другима.

Вук је именице м. р. *коњ*, *зуб* и *људи*, као и именице ж. рода на сугласник типа *сџвар*, *реч* и *шелад* у дат., инстр. и лок. мн. употребљавао у облику с наставцима *-ма* (м. *-има*): *коњама*, *зубма*, *људма*, *сџварма*,

речма, али, осим прве, ни једну само с овим већ све и с наставком *-има*. Он за њих у Граматици уз I издање Речника (на стр. XXXIX) каже по реду: да имсница *коњ* у наведеним падежима има *коњма* (а не *коњима*), именица *зуб* — поред *зубма* има и *зубима*, а *људи* поред *људима* и *људма*; док за именице ж. рода на сугласник у промени као образац од именице *шелад* даје само облик *шеладма* (без *шеладима*), а од именице *сивар* облици са *-има* су му на првоме месту, а оне на *-ма* Вук иза ових додаје у заградама. У пракси он од свих поменутих именица претежније употребљава облике с наставцима на *-ма*: *иосле шолике шишете у људма*<sup>12</sup>, *охрабривши се његовим речма*<sup>13</sup>, *овим речма завршује*<sup>14</sup>, *даје рану и људма и коњма*<sup>15</sup>, *иочињу с једне стране мислиши о сиварма*<sup>16</sup>, *замјењивао сам и српским ријечма, ойоганен шуђим ријечма*<sup>17</sup>, *зашито је иознаито међу људма*<sup>18</sup>, *особиито у сложеним ријечма*<sup>19</sup>, *кад је говор о живим сиварма не говори се основно име*<sup>19а</sup>, *у оним иређашњим ријечма, да се овим гадним ријечма казниши мора*<sup>20</sup>. Али ово само у првоме периоду свога рада, у списима из времена од пре 1836. Касније пак, Вук једино именицу *коњ* редовно употребљава с наставком *-ма*, као у примерима из Правителствујућег совјета: *Срба је било 4500 ијешнице и 1500 на коњма и Оне су носили на коњма*<sup>21</sup>. Међутим, већ у Предговору Српским народним пословицама (на Цетињу, 1836), и касније, Вук све остале набројане именице у означеним падежима употребљава скоро само с наставцима *-има*: *А још је за веће чудо шито се у ћекојим ријечима изговара х* (Предговор Пословицама<sup>22</sup>). — *И да су с шим ријечима сродне* (Одговор на ситнице језикословне<sup>23</sup>). — *Говори оно шито није истина у сиварима* (Карано-Твртковић и Српски споменици). — *Онда би ваљало да вјерује људима* (Исто)<sup>24</sup>. — *Мене је Проша Ненадовић иред људима у очи корио*. — *Није гледао Пеиџра лијейим ријечима да ублажи*. — *У мањијем сиварима гдјекоје*

<sup>12</sup> Историјски и етнографски списи I, 120.

<sup>13</sup> Исто, 156.

<sup>14</sup> Исто, 160.

<sup>15</sup> Исто, 164.

<sup>16</sup> Предговор I издању Рјечника, V.

<sup>17</sup> Предговор I издању Рјечника, XX.

<sup>18</sup> Српска граматика уз I издање Рјечника, XXX.

<sup>19</sup> Исто, XXXI.

<sup>19а</sup> Исто, XLVII.

<sup>20</sup> Скупљени граматички и полемички списи II, 154. и 155.

<sup>21</sup> Историјски и етнографски списи I, 87. и 105.

<sup>22</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 4.

<sup>23</sup> Исто, 33.

<sup>24</sup> Исто, 79.

су биле и друкчије (Сва три последња примера су из Правителству-јушћег совјета<sup>25</sup>). Али се опет и у овоме периоду Вукове пуне језичко-књижевничке зрелости, нарочито почетком четрдесетих година, у његовим полемичким списима, а у писмима и у последњим годинама његова живота, најђе на облике *људма*, *речма*, *сйварма*, као у примерима: *Овим младим људма нејравду да учиним* (Писмо Попечителству Просвешченија Србије од 26. августа 1841)<sup>26</sup>. *То се ја за ово не бих морао мразити с људма* (Вуков одговор на Утук М. Светића из 1843)<sup>27</sup>. — *С остиалијем сйварма молим Вас да ми йошаљетѝ* (Писмо Вуку Поповићу, од 24. јула, 1861)<sup>28</sup>.

Вук је облике на *-ма* наследио од родитеља који су их, као и остали досељеници из области говора херцеговачког типа, имали у своје језику, јер се они још и данас, истина све ређе, у тим областима употребљавају. Те су облике каснији граматичари, после Вука (в. о овоме и Наш језик, књ. I 1932, стр. 22—25), почев од Даничића, као и неки писци вуковци кроз цео XIX век, употребљавали поред облика с наставком *-има*. Налазимо, или боље — налазили смо, облике с наставком *-ма* и код покојег писца XX века (ово углавном од именице *коњ*), мада можемо рећи да се они данас више не употребљавају. А и тамо где се на њих најђе, они у савременом књижевном језику одвећ архаично звуче.

У расправи М. Ивић наводи се неколико различитих заменица у облицима који по њеном тумачењу не иду у књижевни језик већ се једне од њих, међу које она наводи *никаке*, *којекакe*, *йаке*, осећају данас „по нормама књижевног језика као огрешење о његову правилност“ (стр. 119); а за друге, као што су: *онаковоме*, *йакова*, *свак*, *нијко*, и предлошке конструкције *нањ*, *узањ*, *йредањ*, каже да се „код говорних представника из наших источних крајева они не јављају“, већ само у оквиру оне варијанте која је у употреби у нашим западним крајевима“ (на сад означеном месту). Први од њих су, међутим, одвећ обични у употреби — пре свега у говорима завичаја Вукових предака (в. о томе у Јужнословенском филологу XVII, стр. 61. и Српском дијалектолошком зборнику XIV, 144), где су они други облици који се граматички сматрају исправнијим много рећи. Они се врло често употребљавају и другде у свакодневном језику, па и врло образованих кругова нашега друштва и у неким нашим културним центрима, а срећемо их, дакако, и код писаца, како то сведоче примери: *Ийак бих се чувао сваког корака*

<sup>25</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 63, 80. и 104.

<sup>26</sup> Вукова преписка VII, 688.

<sup>27</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 123.

<sup>28</sup> Вукова преписка VII, 398.

који би ме водио до ма к а к и х изјава (Ј. Лазаревић, Приповетке I. Београд 1893, 3). — Овако се не зна ни за к а к и рад његов (Ж. Милићевић, Радознадсти, 110). — И с и њ и у је она њо ономе к а к а је она њо себи (Б. Петронијевић, Историја новије филозофије. Београд 1922, 11). — Ко је к а к е домаће с и в а р и његове једнако му с м е њ а ју (Б. Даничић, Летопис Матице српске III, 1898, 164). — Ко хоће да му сва кућа о ж и в и ко је к а к о м њоганијом (Ј. Комарчић, Два аманета. Београд 1893, 129). — Нисам ја које к а к а ња на к а р њ а м а да се ц у ј е м ч а с и њ своју (Б. Нупшић, Сабрана дела II, 246). — Она је в а д и л а н е к а к е њо к л о н е од с е с и њ е за м а њ е р (Ј. Лазаревић, Приповетке I, Београд 1898, 8). — У р у ц и н о с и н e к а к у а р њ и ју (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота III, Београд, 8). — Тада је њ р и с и њ о л у извадио н e к а к у к њ и ж у и ч и њ а о (Д. Шумицковић, Мркодол, Загреб 1909, 30). — Ја се не се њ а м н и к а д и н и к а к а з н а к а н e ж н о с т и њ (Ј. Лазаревић, Приповетке I, Београд 1898, 71). — Н и к а к и њ о с а о н и је л а к к а д г а ч о в е к хоће да ради с в е с р д н о (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота III. Београд 1927, 19). — Н и к а к а К и р к а н и је з л о м ч а р њ и њ о м р е м е к - д е л о г р а њ а н с к е р е ј у б л и к е и з о б л и ч и л а у н а к а з у (Књижевна република, Загреб 1924, 144). — О в а к е д у х о в н е р а д о с т и њ у н и с у и ч а с о в и на У с к р с (Б. Даничић, Писма о служби божјој, 165). — И њ а к њ р и о в а к о м с х в а њ а њу и Д а н и ч и ћ н и је м о г а о д у г о о с т а њ и (А. Белић, Око књижевног језика, 60). — О в а к и с л у ч а ј е в и м е н е с а м о д р ж е (Ј. Лазаревић, Приповетке I, Београд 1898, 10). — Д е в о ј к а је од о в а к е к у њ е (М. Глишић, Цел. дела I, 50). — И о в а к е (с у) с њ и њ а ње о з н а ч е н е б и л е (Вјенц. Новак, Последњи Стипанчићи, Загреб 1899, 25). — К а д а ч о v e k у њ о м д о б у о б ј а в љ у је о в а к е к њ и г е, од њ е г а њ р е б а д и њ и р у к е (Ј. Скерлић, Писци и књиге V, 120). — С в и о н и к о ј и с е д и ж у и з з е м љ е и с њ и с у о в а к и с њ р њ а в о м б р а д о м (Б. Ђопић, Пролом, Београд 1953, 200). — К о с м е о n a k o м е о њ и њ и на њ р е д а ју (П. М. Ненадовић, Мемоари, 182). Т о је о n a k o с и в а р а ње к а о и к о д В у к а К а р а њ и ћ а (А. Белић, Око нашег књижевног језика, 220). — Ја се и с к р а д о х и з д р у ж и њ а о n a k а (Д. Марковић, Тренуци и расположења, 23). — А л њ и њ о ће к а д је о n a k и (М. Беговић, Дуња у ковчегу, Загреб 1921, 30). — С а в је о n a k и к а к и м г а о њ и с а с и њ е (Г. А. Матош, Уморне приче, Загреб 1909, 58). — Х е р ц е г о в и н а и М о с њ а р П о р о в и ћ е в н и ј е с у о n a k и (Ј. Дучић, Босанска Вила 1900, 307). — Ч и м њ e б и о n a k и ј е д а н д и в а н и у с е л у, њ и . . . (Б. Ђопић, Пролом, 272). Ја му к а ж е м д а је о n њ а к и с л о б о д њ а к (Љ. Ненадовић, Писма из Италије, Београд 1907, 18). — Т а к о г с к е њ и њ и к а к а о њ и њ о с и њ и м а л о је (Ј. Лазаревић, Приповетке I, 1898, 5). — Т и б и р е к а о д а њ а к е ж е н е у с в е њ у в и њ е н е м а (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота III, 175). — Б а р љ у б а в м о ј а

*ѡака* је (Л. Костић, Песме, Београд, 1940, 4). — *Нисам ја ѡаки човек* (С. Матавуљ, Бакоња фра Брне, Београд 1945, 178). — *Вазда сам жудео да се наслађујем ѡаком сликом* (С. Сремац, Поп Ђира и поп Спира, Београд 1911, 44). — *Да и ми дођемо до ѡаких ѡрилика* (М. Јовановић-Батут, Књига о здрављу, Београд 1896, 2). — *Пошљо си ми друг и ѡо ѡаки друг каквог досад нисам имао. . .* (Ч. Миндеровић, Облаци, 126). А и после оволиког броја наведених примера се може тврдити да је употреба тих заменица у овим облицима код Вука била сразмерно чешћа него у савремених писаца, али се очевидно не може одобрити испуштање из вида правог стања ствари од стране најновијих граматичара српскохрватског језика и њихово пропуштање да констатују постојање и ових поред оних других граматички исправнијих облика, како су то чинили ранији граматичари и сви лексикографи од Вука до наших дана. Поготову се не може рећи да су овакви заменички облици нестали из употребе у књижевном, колико ни из употребе у свакодневном говорном језику.

Тачно је да су облици заменица *оваковоме*, *ѡакова* и сл. доиста обичнији у западним крајевима, али се они срећу каткад и на истоку. Исто се то може рећи и за заменицу *ниѡко* и све именичке заменице за лица сложене с *ѡко*, с напоменом, да се ове последње на истоку, може се рећи, више и не срећу, али су и то, наравно, облици књижевног језика, исто као и они без сугласника *ѡ* испред *к*, какви су облици заменица *ко*, *неко*, *нико* и осталих. Заменица *свак* је, напротив, врло ретка у овоме облику, без сугласника *о* на крају, у западним крајевима, тамо где се обично употребљава *сваѡко*, јер је, како се то констатује у расправи Однос граматичара према норми књижевног језика<sup>29</sup>, облик било које домаће речи са два праскава сугласника на крају у овом распореду немогућ. Међутим, у широким областима нашег језика, у свима с употребом именичких заменица без сугласника *ѡ* испред *к*, општа именичка заменица је сасвим обична у облику без крајњег *о*, не само у говорима народним ван већих културних центара, већ и у њима, између осталих и у самом Београду. И писци ових области почев од Вука, а и од пре Вука, до најновијих, ову заменицу употребљавају у томе облику, како нам то потврђују примери: *Свак ће ѡроцениѡи колико је сѡѡф овај обичај* (С. Новаковић, Село 44). — *И свак им је давао за ѡраво* (М. Глишић, Приповетке II, 124). — *Свак има своју, ѡа не да другога до ње* (С. Сремац, Поп Ђира и поп Спира, 7). — *Нека свак каже*

<sup>29</sup> Споменаца у част новоизабраних чланова Српске академије наука и уметности. Београд 1964, 204.

своје (Љ. Недић, Целокупна дела II, 8). — *Од јуче свако о томе говори* (Св. Ђоровић, У часовима одмора, 132). — *Али га за њослом свако засија њоском* (М. Капанин, Трокошуљник, 38). — *Свако их је њрезирао* (А. Шантић, Цјелокупна дјела II, 91). — *У моме вајају свако њреба да њази њиша ради* (И. Андрић, Приповетке, 49). — *Свако има неки њосао* (Д. Максимовић, Како моји живе, 10). — *Њој се без њоговора њоковао свако ко ју је њознао* (Б. Ђопић, Пролом 15). — *Ово је могао свако лако њсѡрати сам* (В. Калѡб, Огледало 61), — које смо узели из малопрѡ наведене своје расправе, где их је дат нешто већи број.

Овде пак нема потребе давати више примера јер се и из само наведених свако може уверити да се ова заменица, коју је Вук у наведеном облику слушао у народу и сам је такву употребљавао, и данас у свим срединама чешће чује у облику без самогласника *о* на крају него с њим. Њу и књижевници новијег времена, између осталих и београдски књижевници, употребљавају у овоме облику. Употреби таквог њеног облика није могла стати на пут ни чињеница што јој је сам Вук као граматичар и лексикограф претпостављао облик са *о* на крају (у I издању Рјечника он *свако* упућује на *свајко*), и што нико од каснијих граматичара и лексикографа облик *свако* и не увршћује међу облике књижевног језика.

Енклитички облик акузатива личне заменице 3 лица њ уз предлоге није само особина Вукова језика већ и особина народних говора динарских крајева из којих се стално обнављао, а и данас се обнавља наш књижевни језик, и који леже у основици овога језика. Истина, у срединама у које допиру јаче говорне струје из јужне и централне Србије, њихов утицај на разговорни и пословни језик тих средина, дакле, и на такав језик источних културних центара доста је јак, па се тај облик у њихову свакодневном језику никако не среће. Али се он у књижевном језику и ових центара употребљава и у новије време. То је показао у својој расправи *О ујоѡреби акузатива енклиитичких личних заменица уз ѡредлоге*<sup>30</sup> врло даровити, трагично преминули млади наш лингвист др Иван Поповић, и потврдио то великим бројем примера из низа писаца. Ми овде нећемо наводити његове примере из језика старијих књижевника: Њогоша, Ст. М. Љубише, А. Шеное или Змаја и књижевника који нису припадали београдском књижевном кругу, као што су Св. Ђоровић, П. Кочић, И. Војновић (мада су овај последњи и прѡпоследњи нешто и у Београду стварали), већ из оних који су у Београду дуже живели и својим књижевним радом били везани

<sup>30</sup> Наш језик, књ. III н. с., 187—195.

управо за круг београдских књижевника: из Ј. Веселиновића, Ст. Сремца, С. Матавуља, И. Ђипика, М. Ускоковића, Б. Станковића, Ст. Винавера, Б. Ђопића и из оних наравно што су рођени и одрасли у самоме Београду, из А. Белића и Ј. Скерлића. Само из ових писаца Поповић је навео примере: *Први уџисак града на њ*. — *Дохваши земљани врч, духну у њ*. *Лијепо одјеви селяк и уза њ један дјечко*. — *Да се на њ смилује*. — *Сијаде њреда њ*. — *Нагнем се на да њ*. — *Појали на њ одборници као мачке на слатку*. — *Займа их г. Начелника за њ*. — *Она се њрибија уза њ*. — *Дере се Пера, а уза њ и други*. — *И мајку све њреда њ*. — *Показа руком на њ*. — *Оба браћа ујрла очима у њ*. — *Прислони главу уза њ*. — *Сијоји код њрозора и гледа кроза њ*. — *Инионаријом се на њ скреће њажња*. — *Када се у њ унесе све ово*. — *Ниједан на њ није ујинцао толико колико Пејтефи*. — *Добар њзнавалац свога краја, њун љубави за њ*. — *Брижно гледа у њ*. — *Неће да њође за њ*. — *Не би се односило на њу већ на њ*. — *Како је изишла њреда њ*. — *Да се њривља уза њ*. — *Плаћила је за њ две хиљаде њет сијошина франака*. — *Јер је и на њ њадао одблесак славе*. — *То би био њосао за њ*. — *Сви ће само у њ гледаши*. — *Тојло сам се њриљубила уза њ*. — *Њреда њ сијаде њаишрла* (в. наведена расправу).

Од прегледаних писаца београдског књижевног круга П. није нашао заменички облик о коме се овде говори код Ј. Дучића и С. Јаковљевића. А ми смо сигурни да има још таквих писаца, као што не може бити никакве сумње да би се и код неких других писаца рођених Београђана нашло енклитичких облика личне заменице 3. л. уз предлоге. А језичке особине које налазимо у писаца XX века, као што су горе наведене — не могу се сматрати некњижевним, ма колико оне појединачно звучале необично и мада су, како смо рекли, сасвим непознате у пословном и свакодневном језику неких наших градова, где се иначе у говору не греша много о норму књижевног језика. И с обзиром на ово што смо изложили, никако се не може рећи да Вукова особина употребе енклитичког облика заменице 3. л. једн. уз предлог није позната и савременом књижевном језику. А ко би уосталом од Француза, рецимо, или Руса, могао доћи на идеју да данас некој особини језика Виктора Ига, односно А. Пушкина, оспорава књижевни карактер, па и када је не би било у језику савремених француских, одн. руских књижевника. Ми, истина, не губимо из вида да је развитак књижевног језика код нас био друкчији од онога што су га имали и француски и руски језик. Ипак се, и при том, не може говорити да је из књижевног језика нестало оног што још увек у њему живи.



У новије време су граматичари, нарочито А. Белић, указивали да је однос употребе неодређеног и одређеног придевског вида у зависним падежима од времена В. Караџића до данас знатно измењен на штету оних првих облика. А ја сам, у својој расправи *Двојстиго облика посесивних придева и заменица на -ов и -ин*<sup>31</sup> у којој сам, позивајући се на широку употребу и у народним говорима и код књижевника, хтео некако извојевати право да граматичари признају књижевни карактер употреби придевске промене ових речи, који им је до наших дана оспораван, и због чега су чак и Вуку, који је још у својој Писменици указао на оно што се тек 150 година после њега тако јасно види, оштро замерали највећи његови обожаваоци. Тамо сам такође истакао потискивање именичке промене придева и губљење осећања семантичке разлике међу придевима одређеног и неодређеног вида. Ја наравно тиме нисам хтео оспорити књижевни карактер употребе ни оних облика посесивних придева и заменица који им је до тада једино признаван од стране граматичара, нити би то било могуће учинити, када и њих, све ређе наравно, још употребљавају поједини писци, поготову зато што се они срећу понегде и у народним говорима. Исто тако није могуће порицати ни данашњу употребу именичке промене осталих придева поред неупоредиво чешће придевске промене. И доиста нису у праву они који поричу постојање те употребе у културним центрима источних области нашега језика.

Тачно је, несумњиво, да је мали број савремених писаца источних културних центара у којих је сразмера употребе именичке и придевске промене придева онаква каква је била у језику Вука Караџића. Од београдских књижевника данас би такав био можда једино Бранко Ћопић, у кога смо на само неколике странице једне приповетке забележили примере: *Зайече шамо хоју у н е м и р н у очекивању* (Борци и бјегунци, 39). — *Сшаде де се шуња ѿ о м р а ч н у шавану* (Исто, 39). — *Та два кметшовска села ѿрмљјејљена на ѿадинама г о л е м а бријега* (Исто, 41). — *Човек ћушљив и ѿшежак, космаѿих обрва и ѿискава гласа* (Исто, 41). — *Сшали да скуйљају сву силу бескућника од з л а оца од горе мајке* (Исто, 41). — *Бијаше. . . ѿу у близини жељан славе, је в ѿ и н а мегдана и селачких цура* (Исто, 42), — каквима обилује његов језик, — сасвим је јасно зато што је Ћопић родом из Босанске Крајине, где је у народним говорима врло широка употреба придевских облика именичке промене. Али таква употреба није позната само у крајишким већ и у поворима целе централне говорне области нашег језика, а на њу наила-

<sup>31</sup> Наш језик, књ. I н. с., стр. 24—38.

зимо и у неким говорима Србије, па и Војводине. За говоре Срема Б. Николић наводи примере: *дебела брава, њечена кромиџра* па и *свињска меса и до лакша живоџа*, чак<sup>32</sup>. И неће бити тачно да само појединци у писаном језику разликују вид (придевски) помоћу наставака зато што се, како каже М. Ивић у цитираној својој расправи, држе застареле нормативе граматике<sup>33</sup>. Пре ће бити тачно да се они држе језика којим је писао Вук, којим су писали и многи књижевници после њега врло заслужни за развитак и богаћење нашег књижевног језика, зато дакле, што је то раније био, као што ни данас није престао бити, облик књижевног језика. А, наравно, и зато што и данас има сигурну подлогу у народној употреби знатног дела наших говора који чине ужу основицу књижевног језика. Да не бисмо наводили све писце код којих налазимо облике именичке промене придева, ми ћемо узети три врло крупна имена данашњих наших књижевника из којих смо, поред осталих, у својој књизи *Савремени српскохрватски језик* (на стр. 265. и 266) дали примере. У *ваздуху се већ осећала сјудена љаџња без речи и в и д љ и в а разлога* (И. Андрић, *Травничка хроника*, 102). — *С човека сјадне и њоследња крџа одела и њоследњи драм снаге од њешка њосла и оскудна хлеба* (На Дрини ћуприја, 34). — *Издаја се тџ Марина Дрџића као тџ в е д р а и узвишена сјоменика* (М. Крлежа, *Есеји*, 65). — *Изданци из о љ а љ е н а грма* (Наслов једне збирке приповедака В. Петровића). И с обзиром на оно што се говори у цитираној расправи објављеној у Зборнику за филологију и лингвистику — као да непознавање употребе облика именичке промене придева карактерише језик образованих кругова Србије и Војводине, биће потребно и још неколико примера из последњег писца, који се сигурно може сматрати у свакоме погледу, па и у погледу језика, једним од најеминентнијих представника тих кругова. А из њега сам у својој сада наведеној књизи, из тек наведене његове збирке приповедака, дао и примере: *Његова оживела љарчад као луда одскакују с комадима к р у љ н а града* (стр. 35). — *Један (војник) ш и р о к а д е б е л а лица заблену се у девојку* (15). — *Ја сам га зајамџио као с љ а р а, љоџиуно се да човека* (119). — За доказ да овакви облици придева, иако релативно ретки, нису нестали потпуно ни из језика дневне београдске штампе, ни из језика образованих кругова београдског друштва, навешћу један пример који сам управо данас запазио у Политици и један који сам, опет данас, чуо од једног београдског професора и познатог преводиоца с неколика страна језика.

<sup>32</sup> Српски дијалектолошки зборник књ. XIV, стр. 347.

<sup>33</sup> Зборник за филологију и лингвистику књ. I, 118.

У фељтону Политике од 15. септ. (1964) читамо реченицу *Није био, — и њоред и з р а з и њ а њалениа — нишија више до другоразредни сликар*. А професор-преводаца, приповедајући ми како преводи, од речи до речи је казао — *Узнем њако Корнелијева Суда и њричиѡам га ѡрво цела*. Фељтон није потписан и о његову писцу не знамо ништа више осим да је најрођенији екавац, Србијанац дакле, или Војвођанин, а његов језик као језик сарадника Политике свакако иде у језик дневне штампе. Професор-преводаца је родом, истина, Крагујевчанин, али неколико деценија живи у Београду. А што се његова језика тиче, он се сигурно може узети као класичан образац београдског књижевног језика.

Желимо ли потврдити да употреба облика именичке промене придева — иако је неупоредиво ређа него у језику Вука Караџића, и иако она, штавише, стално постаје све ређа у савременом књижевном језику — ипак још живи у њему, и да јој се никако не може спорити карактер књижевнोजезичке особине, — довољно је споменути да смо осим овде наведених за њу у књизи Савремени српскохрватски језик (стр. 265. и 266 дали и примере из језика: Д. Шимуновића, П. Кочића, И. Самоковлије, А. Белића, Ранка Маринковића и М. Божића — из писаца, дакле, XX века и из свих наших већих културних центара.

Што се из већег броја наведених примера може закључити да је нестало семантичке разлике између облика именске и придесвке промене придева, то је посебно питање. Зачетак губљењу те разлике сигурно не треба тражити у језику савремених писаца, па ни у језику самога Вука Караџића, јер и код њега налазимо примера какав је: *Ако Г. Свейић има још кога ѡ а м е ѡ њ н о г човјека за ѡријашеља, само му ваља даѡи да ѡрочиѡа овај Уѡук његов*<sup>34</sup>, — у којем Вук не говори о одређеном већ о неодређеном човеку, па бисмо очекивали да придев *ѡамешан* буде употребљен у одговарајућем облику именске промене — наравно уз претпоставку да се оваквим облицима одређују непознати и неодређени, а облицима придесвке промене — само познати појмови, како се то у словенској лингвистичкој науци досад сматрало за највероватније. А где је почетак губљењу ове разлике, то тек има да се утврди. За нас је од значаја констатовати да се она, та разлика, мислимо, не чува верно ни у језику Вукову, а ни у језику савремених писаца, као што је тачно да је Вук употребљавао придеве с облицима именске промене много

<sup>34</sup> Вуков одговор (објављен у бр. 8. Србскога народног листа за 1847) на „Утукъ III Езъкословный од М. Светића“ (в. Скупљене граматичке и полемицке списе III, стр. 259).

чешће од већине данашњих писаца. Њему се употребом таквих облика највише приближавају писци који су рођени и одрасли у Босни, где су придевски облици и зависних падежа јединине с наставцима именичке промене сасвим обични и у широкој употреби у говорима народним. У осталим областима нашега језика они су у јачем или слабијем ишче-завању. Али се и при том с довољно оправдања може закључити да ови облици, и поред њихова нестајања из већине народних говора, и из пословног и свакодневног језика неких наших културних центара, и данас још живе, не само „у неким застарелим нормативним граматицама“ него и у језику најновије наше књижевности и културе. А то значи да се Вук ни с овом особином још није сасвим преживео.

Данас се у име некакве научне смелости, у име готовости и научне зрелости да се превазилазе укоренења схватања, идолопоклонство према величинама, макар то био и сам Вук, бране гдекад и схватања Вукових савременика и противника, која и насупрот чињеници што су у по којем случају могла бити и исправнија од Вукових, — ипак нису била ни напреднија ни научнија од његових. То бар ни данас, мислимо, не треба доказивати. А ипак је потребно скренути пажњу на по неку чињеницу. Ради оних што се у наше дане слажу са старцем Куцкалом, који се 1821. г. питао који Србин каже: „*иошић ћемо рећи неколике врше*“, *йре неколике сшошине година*“, а и да бих образложио зашто сам сâм у својој књизи скоро изишлој из штампе рекао да се *неколика* и *неколике* употребљава за означавање малог (обично мањег од 5) броја јединки<sup>35</sup>, и ја ћу на Куцкалово питање, после скоро пстнаест дценија, одговорити — тако се говорило, а и данас се тако говори, у многим српским, а свакако и у хрватским крајевима који су језиком својим послужили као основица и Вукова и данашњег нашег књижевног језика. И Вук је, зато управо што је сам јасно осећао потребу за различним означавањем неодређеног мањег и већег броја јединки, и употребљавао у првом случају придевску заменицу *неколика* (за м. и ср. род) и *неколике* (за ж. род), а у другим прилог *неколико* у функцији именице. Ми можемо допустити да има и тих код којих се, у њихову осећању, како се у расправи *Једно йоређење Вукова језика . . .* каже, „овако разликовање више не врши упркос нашој граматици, која се трудила да га одржи“. Али да неће бити тачно да се грамика овде труди да одржи нешто чега нема у књижевном језику, него да, како јој и задатак налаже, нотира оно што у томе језику живи, — јасно говоре примери: *Свайшовска чеша нам | у Млецима ће осйаши сва | и неколике оне војводе |*

<sup>35</sup> Савремени српскохрватски језик. Београд 1964, стр. 306.

| *ишло дома их врајини хитедоше* (Ј. Костић, Дrame, Београд, 1922, 79). — *Могоо је шек йромуцаши неколике неразумљиве ријечи* (К. Ш. Балски, Јанко Бериславић, 201). — *Добије Дарије од њих на дар йишиу, миша, жабу и неколике сйр реле* (М. Зечевих, Историја старог века, Београд, 1896, 101). — *Већ је йамо неколике године* (Ј. Турић, Приче, Загреб 1909, 38). — *По собама шейају неколике кокоши с йлићима* (Св. Ђоровић, У часовима одмора, Београд, 1906, . . . ). — *Те су му као ондашњи йријашељи учинали да му се усйује неколике лиферације* (Р. Домановић, Целокупна дела I, Београд, 59). — *Неколике лађице сйушишале су се низ воду* (Д. Шимуновић, Туђинац, Загреб 1911, 155). — *Још неколика йи йања и настјаје часак неугодне шушње* (А. Базала, Повијест филозофије, Загреб 1906, 171). — *Издајају се неколике врсте живоша* (Српски етнографски зборник XXI, Београд 1922, 38). — *О йореклу Клименаша йосйоје неколике йриче* (А. Јовићевих, Плавско-гусињска област, Срп. етногр. зборник XXI Београд 1921, 444). — *Прошавши неколике улице задржаше се на йочешку* (Венац, књижевни часопис, Београд 1925, 278). — *У његовој ойсежној коресйоденцији неколике рейке изјаве . . . не важе много* (В. Поповић, Метерникова политика, Београд, 1931, 191). — *То су биле оне неколике године из средине XIX века* (И. Андрић, На Дрини ћуприја, 98). — *На коси више њега йреснуше неколике бомбе* (Д. Ђосић, Далеко је сунце, Београд 1953, 72).

Имена писаца краја XIX и XX века, међу њима и неколика данашња књижевника, из којих смо узели набројане примере, речито говоре да осећање потребе за различним означавањем мањег и већег броја неодређених појмова живи у српскохрватском језику, и то у свим културним центрима где се овим језиком говори, и насупрот томе што је код појединаца, а негде можда и у целим појединим говорима, тога осећања нестало.

Радећи своју велику Граматику (и стилистику) хрватског или српског језика на прилично исцрпно и врло брижљиво прегледаној грађи Вукова језика, Т. Маретић је утврдио и нека правила која се не би могла, или се бар у целини не би могла, применити на данашње стање нашег књижевног језика. Ми ћемо се на неколико таквих случајева у овоме раду задржати, али се већина њих тиче појединих синтаксичких веза речи, па ће о њима нешто даље бити говора, а овде ћемо се осврнути још на извесне облике, прво на облик упитне заменице *ишло* уз предлоге. У својој књизи Савремени српскохрватски језик (стр. 279) ја сам рекао да је Вук пре тачно сто педесет година (у својој Писменици) облик

*иша* ставио испред облика *ишо* (док у Рјечнику од 1818. први облик упућује на други), као што он у своме личном језику у упитном значењу употребљава *иша*, и то потпуно доследно у облику номинатива, док у облику акузатива уз предлоге има само *ишо*. А иако је Маретић и овде употребу Вукову узео и на њој засновао своје правило — развитак књижевног језика је једним делом ту, као у ретко којем другом случају, ишао скоро независно и од Вукове праксе и од Маретићева на основу те праксе изведеног правила.

У књижевности и културном животу Хрвата, с тенденцијом да се старије стање језика очува не само ако му има подлоге било где у говорима народним већ и само у књижевним делима ранијих векова уколико су она писана народним језиком, — старији облик заменице *ишо* очувао се углавном овакав и с упитним значењем све до данашњег дана. Тај облик се среће доста често и у српских писаца XIX века, благодарџи томе што су га ови налазили у народним умотворинама, које су им, напореда с Вуком, језиком својим служиле за узор. Али у ових у упитном и још неким значењима (в. опет малопре цитирану моју књигу, стр. 281) све више прсовлађује облик *иша*, тако да се већ крајем XIX и у XX веку у сад наведеним значењима једино овај облик употребљава. Али, за разлику од Вука, не само у независној употреби већ и уз предлоге. И тако према редовним Вуковим предлошко-акузативним везама за *ишо*, на *ишо*, *ио ишо*, у *ишо* у новијих српских писаца облици тих веза су као у примерима: *Ту је смрека имала за ш и њ а да се целом руком ухвати* (Б. Николајевић, Бранково коло 1901, 22). — *А оно ешо на ш и њ а и за ђ е* (Т. Костић, Бранково коло 1911, 306). — *Зар ше име Гачић ни на ш и њ а не ойомиње* (Ст. Живадиновић, В. Вулићевић, 25). — *Уживаше када би чуо да га њас нема за ш и њ а ухватиши* (С. Сремац, Приповетке II, 71). — *Нису личиле ни на ш и њ а* (М. Ускоковић, Дошљаци, 55). — *Кажуши ми искрено на ш и њ а су се мргодиле госпође* (Б. Нушић, Пучина, 68). — *На ш и њ а он дигне њушку, њо више не њасе* (В. Петровић, Варљиво пролеће, 62). — *У ш и њ а сам њроживео ове године* (И. Андрић, Госпођица, 62). Иако из овога јасно видимо на шта се иде у даљем развоју књижевног језика, ми ипак не можемо спорити да Вуков облик ове заменице уз предлоге не живи више у књижевном језику, поготову зато што се у хрватских писаца скоро искључиво он употребљава.

Услед јако сужене променљивости бројева 2—4, нарочито у м. и ср. роду, коју је Вук јасно уочио, и нотирао је и лепо образложио већ у Граматици уз Рјечник (на стр. XLVII) — он је дошао до уверења да се ти бројеви мењају само у ж. роду, док у м. и ср. роду имају једино

облик ном.- акуз. Каснији граматичари, и то и сам Ђ. Даничић (иако се у Малој граматици од 1850. држи Вукова схватања) на основу свега неколика примера из народних умотворина, а нарочито с обзиром на то што је у даљој прошлости број *два* у зависним падежима имао исти облик за сва три рода (исп. ст.сл.: *двою* — за ген. -лок., и *двѣма* — за дат. - инстр.) — облик *двѣма* (ијек. *двѣма*) сматрали су као заједнички облик за сва три рода. И код неких писаца XIX века срећемо овај облик дат. - инстр.- лок. и када се односи на појмове м. и ср. рода. Али је ипак у употреби (и књижевној, разуме се) коначно за ова два рода преовладао облик *двѣма*, који је добивен аналошким путем према облицима ном.- акуз. и ген. м. и ср. рода *два*, *двају*. И облик *двѣма*, који не налазимо у Вукову језику постао је обликом књижевног језика. Али су облици м. и ср. рода осталих падежа осим ном. и акуз., тачно онако како је тврдио Вук, данас врло ретки (нешто чешћи су у нашим културним центрима на западу). А практично, између Вукова књижевног језика и данашњег овде нема велике разлике, и нећемо претерати ако кажемо да ће она бивати све мања јер се, познато је зашто, не иде к ширењу већ к сужавању променљивости броја *два*.

У морфолошке особине свакако иду и неке речи чијим се наставцима језик новијих и најновијих писаца у мањој или већој мери разликује од Вукова језика. Ми овде не мислимо, наравно, на наставке, придевске, рецимо, какве имамо у примерима: *џрилагашелно*, *бројашелно*, *именишелни*, *дашелни*, *звашелни*, *џоложашелни*, *сравнишелни*, *совршишелни* и сл., обичне у граматичкој терминологији, ни на терминологију уопште; не мислимо ни на било какве друге наставке које код Вука срећемо у првом времену његова рада, уколико су они касније замењени другим, него управо на оне који су у Вукову језику били обични и у зрелом добу његова стварања, у првом реду на словенски наставак *-ије*, каквим су изведене именице: *високојочийаније*, *знаменије*, *очајаније*, *џресџавленије*, *џрошеније*, *решеније*, *сџасеније* и сл., које је Вук употребљавао напоредо с истим тим речима у облику с домаћим наставком *-ње* (*знамење*, *очајање*, *решење*, *сџасење*), о чему смо говорили у већ спомињаном чланку о значају детаљног проучавања Вукова језика<sup>36</sup>, па тамо и нагласили да се у томе Вук не разликује од простог народа, који их, примивши те речи из српскословенског и црквеноруског преко цркве и школе, у облику с наставком *-ије*, такође употребљава каткад, поред истих тих речи с домаћим наставком *-ње*. Према томе, разлика између Вука и новијих књижевника није у самој употреби наведених речи с

<sup>36</sup> Зборник Вука Караџића Српске академије наука и уметности поводом стогодишњице смрти.

наставком *-ије*, јер их и код ових каткад, наравно неупоредиво ређе, налазимо употребљене и с тим истим наставком, него их ови последњи и у облицима дат., инстр. и лок. мн. употребљавају са завршецима које имају у народу. А Вук их је, за чудо, у тим надежима употребљавао са словенским завршетком *-ама*. И не само то, него Вук, и као граматичар, у *Писму о српском правопису с особинијем додацима о српском језику*<sup>37</sup>, дакле — у време потпуне граматичарске зрелости, прописује за ове именице у односним падежима завршетак *-ама*, и тиме двоструко, и практично и теоријски, себи остаје недоследан: не узима за књижевни језик особину народнога језика, нити захтева прилагођавање туђих језичких елемената позајмљених речи природи народног језика, што је свега две године касније, у Предговору Новом завјету<sup>38</sup>, истакао као врло значајан принцип.

У Вукову се језику затим релативно често срећемо с именима вршилаца радње изведених, најчешће од глагола, наставком *-ишељ*, као што су: *гонишељ*, *језикоградишељ*, *језикојравишељ*, *наказашељ*, *образовашељ*, *писашељ*, *појечишељ*, *појравишељ*, *почишашељ*, *преводишељ*, *председашељ*, *предчислишељ*, *преписивашељ*, *ревнишељ*, *сабирашељ*, *сведржишељ*, *свршишељ*, *скупишељ*, *сијасишељ*, *сијасашељ*, *ијјешисшељ*, *ујравишељ*, *ујјешисшељ*, *чијашељ* и сл., од којих је покоју, као *језикојравишељ*, нпр., највероватније сам Вук направио, А више њих, именице: *гонашељ*, рецимо, *наказашељ*, *ревнишељ*, *свршишељ*, *сијасишељ*, *ијјешисшељ* и *ујјешисшељ* — према изричном његову признању, учињеном у предговору превода Новог завјета — Вук је задржао из словенског, уз образложење дато на истоме месту да је ово учинио зато што се „ласно могу разумјети и с народнијем ријечима помијешати“. Узгред додајемо да Вук није само те речи с овим наставком преузео из словенског него и још коју од наведених. То можемо рећи бар за оне чијих ни основних делова нема у нашем језику, као што су: *наказашељ*, *појечишељ*, *предчислишељ* и сл. Он је и уопште именице с овим наставком употребљавао уколико им је у основи био глагол који означава више неодређену, моралну и душевну, интелектуалну, а мање одређену физичку радњу (јер таквих именица с било каквим наставком није било у народу), — не сматрајући да се греша о начело према коме и речи треба да буду народног карактера. За њега је било довољно што је било (а има их и данас) народних речи с тим наставком, као што су *иријашељ*, *родишељ* и *учишељ*. Што поје-

<sup>37</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 165.

<sup>38</sup> Нови завјет, превео Вук Стеф. Караџић, у Бечу 1848, стр. V.



динци, као Б. Јуришић<sup>39</sup>, нпр.<sup>39a</sup>, сматрају да су све речи с наставком *-иџељ* исто тако народне као и тек наведене, они ту нису у праву, нити се схватање Б. Јуришића и његових истомишљеника о народном карактеру ових именица може примити као оправдано. Али ћемо ми о томе говорити другом приликом и на другом месту. А овде ћемо истаћи само да је тачно да су и каснији писци, и хрватски и српски, и то упадљиво чешће први него други, и уопште чешће непосредни и доследнији Вукови следбеници него каснији, по традицији, наравно, и после Вука употребљавали именице с наставком *-иџељ*, као што је тачно да је тај наставак, продуктиван некада јамачно у словенском уопште, па, вероватно, и у старом српскохрватском посебно, — у нашем новијем језику изгубио продуктивност, иако се у њему непрекидно употребљавало неколико именица (не више од десет до петнаест), као *родиџељ*, *џријаџељ*, *учиџељ*, *сведржиџељ*, *сџвориџељ*, *уџравиџељ* и још неке. Исто је тако тачно да се ни све именице које је Вук употребљавао у облику с наставком *-иџељ* у савременом књижевном језику не употребљавају с тим већ с другим наставцима. Понеки ће писац, истина, још, али само у нашим западним културним центрима, употребити именицу *чиџаџељ*, а опет је сигурно да је и тамо, и уопште, именица *чиџалаџ* данас скоро у општој употреби. Именице *џисаџељ*, међутим, *џреводиџељ*, *џрејисиваџељ*, *скуџиџељ* и друге неке од наведених више се никако и не употребљавају с тим, него с несумњиво данас продуктивнијим наставцима за извођење имена вршилаца радњи или ималаца занимања, с наставцима *-аџ* и *-џч*: *џисаџ*, *џреводиџаџ*, *џрејисиваџч*, *скуџџаџч* итд. Овим не кажемо да се друге речи овога значења и с наставком *-иџељ* не употребљавају и у савременом књижевном језику; ми смо чак констатовали (у својој књизи Савремени српскохрватски језик, на стр. 540) да су оне у најновије време, у времену после II светског рата, под утицајем руског језика, доживеле и извесну малу ренесансу. У томе су се времену у нашем језику почеле употребљавати речи *градџиџељ*, па *снимаџиџељ* (филмски) и *водиџиџељ* (емисије), с ослањањем на и раније употребљавану именицу *редиџиџељ*. Али се и притом новији књижевни језик ређом употребом именица на *-иџељ* унеколико разликује од Вукова језика. А да су наставци *-лаџ* и *-џч* данас и продуктивнији и актуелнији, јасно говори чињеница што према именици *сџвориџиџељ* (света), која је била синоним за именицу *бог*, имамо новију реч *сџваралаџ* — са значењем онога што

<sup>39</sup> В. Јуришић, О продуктивним формантима у творби *nomina agentis*. *Ivšičev Zbornik*, Zagreb 1963, 188.

<sup>39a</sup> Исто.

ствара у којој грани уметности, рецимо; а према Вуковој речи *ујравнишељ* — у значењу које јој је он дао у примеру *ујравнишељ земље* — данас се употребљава искључиво реч *ујрављач*.

Не само у досад већ бројним расправама о импедменту него је и у неким граматицама наглашено да је овога облика нестало из многих говора нашег језика, а истицано је и да се он све ређе употребљава у савременом књижевном језику. Најнедвосмисленије је рекла М. Ивић „да се ни у штампи, ни на радију, ни у разговору образованих људи из Србије и Војводине не јавља имперфекат“<sup>40</sup>. И то је углавном тачно. Кажемо углавном зато што је уз ово потребно учинити извесне ограде. Ми не мислимо толико на чињеницу што се осећање значења имперфекта усколико шири из јужноморавских говора према северу, јер ти говори нису у основици књижевног језика, па се између других и особина употребе имперфекта која долази с те стране осећа дијалекатском и не хвата корена у круговима о којима М. И. говори. Али се и у овим круговима, и уопште, имперфекат глагола *биши* још увек среће у употреби у већини говора нашег језика, па и у говорима шумадијско-сремским, који чине основицу књижевног језика екавског изговора<sup>41</sup>, сретне се каткад и у штампи, чак и у дневним листовима (где је језик ближи оном свакодневном него језику књижевних дела), па и у београдским, иако ћемо се ту, у свакодневном језику, доиста ретко срести с овим обликом. Па кад у дневним листовима ипак наиђемо гдекад на неки облик имперфекта и у дописима или репортажама било и сарадника који су родом однекуда из крајева где је употреба имперфекта још жива, или ако су писци који сада припадају београдском књижевном кругу из тих крајева и употребљавају овај облик, то за наш књижевни језик ипак нешто значи. А ако нормативна граматика имперфекат још увек третира као облик овога језика, она то не чини из неке упорности, како каже М. Ивић, него да, како јој и њен задатак налаже, да тумачење једног облика који, мада доиста и сасвим нестало из многих наших народних говора и из пословног и свакодневног језика наших главних културних центара, и источних и западних области, тим није престао бити обликом српскохрватског књижевног језика. А не треба сметати с ума ни да је објашњење управо тога и других таквих облика и свих језичких елемената утолико неопходније уколико су они

<sup>40</sup> Зборник за филологију и лингвистику Матице српске I, 116.

<sup>41</sup> Види А. Стојићевећ, Значење аориста и имперфекта у српскохрватском језику. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. Dela 3. Ljubljana 1951, 120. и Б. Николић, Сремски говор. Српски дијалектолошки зборник књ. XIV, стр. 352.

ређи и необичнији. За имперфекат се, осим тога, јамачно не може ређи да не иде у књижевни језик, без обзира на то што има образованих људи који га никада неће употребити. Ми тај облик налазимо не само код писаца друге половине XIX века: Ђ. Даничића, И. Трнскога, Фр. Марковића, Ст. М. Љубише, М. Ђ. Милићевића, А. Шеное, М. Шапчанина, Ђ. Јакшића и других, који су се васпитавали на језику Вукова превода Новог завјета и језику народних умотворина, те је у њих употреба овог облика врло широка, него га чешће или ређе употребљавају и млађа поколења писаца краја XIX и XX века, што потврђују примери: *Сва варварсџва која су њочинили ови љубимци Европје сликаху се живим бојама у његовим очима. А њоврх свега с њи а ја ш е десџерајна неизвесносџ* (Л. Лазаревић, Целокупна дела, 259). — *За 12 свџбња 1832 раз но ша ху њо загребачким кућама њискане сџиње њозивнице* (К. Ш. Балски, Освиг, Загреб 1892, 3). — *Над истџочним њланџнама кид а ху се и ријећа ху коџрене* (Е. Кумичић, Зачуђени сватови, 51). — *Сџишанчић је одржао свој досџџојансџивени мир сред њога бучнога њоздрава и славља, али од узбуђеносџи њ о д р х њ а в а ху му усџице, а на њему лебђа ш е смијешак* (Вј. Новак, Последњи Стипанчићи, Београд 1951, 37). — *Сјуџрадан зором бијелом чеџа брдских момака и ћа ш е њреко њџџомијех брда. Осџина њих и ма ћа ху велике њушке, а осџати сви без једнога и ма ху за њџјасом леднице. Онај један без оружја њ о њ је в а ш е џанко гласовџио* (С. Матавуљ, Целокупна дела I, 56). — *У мислџма њролеџа ш е све време шеџриџовања свога* (С. Сремац, Изабране приповетке, Београд 1951, 70). — *На љагу му се чџиџала одлучносџи њуна њријеџора, од гњева му зјенице њ о д р х њ а в а ху* (И. Ђипико, Целокупна дела I, 92). — *Пође њрема скуџљеном народу у коме се дџиза ш е све јача и силџија граја шџио се радџици ближе њри ми џа ху* (П. Кочић, Целокупна дјела I, 352). — *Мојом собџицом њи и џра ху јуџарџи зраци весело. Посвуда једнолично сџво камење. Моји родџиџљи јошџице с њ а в а ху* (Д. Шимуновић, Дјела I, 85). — *Око њега наслагане велике њлоче од којих је оџивџала усџјајала црна барица њо којој њаџице њо цео дан ба њ р га ху* (Б. Станковић, Из старог јеванђеља, Београд 1899., стр. 48). — *Његова њроседа жућкасџа коса и његови барусави брџи још њ о д р х њ а в а ху* (М. Црњански, Сеобе 32). — *Како дивџи беху они цвџџни данџ, кад њуџџџи свеџи, истџом расцвџџани, у одговор сунџу р а с и њ а ху сјај* (Д. Марковић, Тренуци и расположења, Београд 1928, 9). — *С в а ћ а ху се за мјесџио јер се све њискало њрема рубу обале; ш к р о њ љ а ху се морем, о њи м а ху једџи друџима судове џврдећи да су неџом сада оџкрили давџу краћу* (Вл. Назор, Вода, Хрватска проза II, Београд 1956, стр. 12). —

*Шта је код врага живој? — раздираше се у себи Јанош Томка* (В. Петровић, Препелица у руци, Нови Сад 1851, стр. 18). — *Над зеленастиом бакреном јабуком кајиниолске фрајтарске цркве гомилаху се шешки бијели облаци* (М. Крлежа, Повратак Филипа Латинковића, Загреб 1947, 15). — *Мајка и мезимац се гледаху очи у очи* (И. Секулић, Записи о моме народу, 117). — *Пламени бајргаху њо ваздуху као крила њламених њињаца* (А. Цесарец, За новим путем 34). — *Неки мало њрезнији и њресебнији њробуђени и бледи од сѡраха њосмаѡи р а х у оѡасну игру* (И. Андрић, На Дрини ѡуприја, 222). *Сѡрац се заусѡави, нагло забави и исѡури грудни кош и ша ѡи ѡаше дахом који се ѡрекида* (Исти, Травничка хроника, Београд 1945, 320). — *Сѡраѡна бука и ломѡава угушув а х у ѡаук и врисак ѡо ѡољима* (И.Г. Ковачић, Изабрана дјела, 111). — *Једнога ѡримораше да се ѡење на ѡаван, а ѡај, одрасѡао човјек, др х ѡи ѡаше од сѡраха и бра ѡаше се ѡлачним гласом* (М. Лалић, Зло прољеће, 28). — *Сви они седе и Иван међу њима с много дожѡљаја у сѡјесѡи. На ѡврима се од ра ж а в а х у мисли* (В. Калѡб, Понижѡне улице, 316). — *Књаз и сѡвњар једнаки су, г о в о р а ш е он ѡишѡима духом који не ѡосѡадоше књажевни и војводе* (Д. Ђосић, Корени, 134). — *Три замјѡјне боре. . . изб ѡј а х у међу обрѡама* (М. Божић, Курлани, 13).

Ми наравно нисмо могли у овој прилици прикупити примера из свих писаца који у своме језику имају овај облик, нити нам је то овде било потребно. И само наведени примери, и имена писаца из којих су узети, речито говоре да је ово облик и савременога књижевног језика. А осим тога, ми не можемо, а тешко и да други ко са сигурношћу може рећи за било кога нашега писца да никада неће употребити облик имперфекта, иако је познато да има таквих писаца, а може се, штавише, веровати да ће их у будућности бивати све више и да се не иде к проширивању употребе овога облика, него напротив к њеном нестајању из књижевног језика. Што се пак тиче односа те употребе код Вука и у данашњем књижевном језику, узетом, како га једино и треба узимати, у целини — ту се опет мора констатовати да је разлика у ширини ове употребе неприметна, будући да је она и у Вукову језику већ била изузетно ретка, сразмерно, можда, и ређа него данас, јер је књижевни језик у Вуково време био скоро једино онај језик којим је он писао, не рачунајући ту, наравно, језик његова превода Новог завјета ни језик народних умотворина; а данашњим српскохрватским језиком пише на хиљаде књижевника, публициста, научних и јавних радника и на стотине хиљада других људи који говоре у свему књижевним језиком. А. Мусић у својој познатој студији Прилози науци о употреби времена у

српскохрватском језику (Глас Српске академије наука СХХI, СХХIII, СХХVI), у трећем делу те студије, где иза прве констатације (учињене на стр. 29. Гласа СХХVI) да су аорист и имперфекат у Вуковим историјским списима ријетки, и иза друге (дате на стр. 33, исте публикације), којом се наглашава да у Вукову језику мање има имперфекта него аориста, као и иза посве тачне дефиниције овога облика, према којој је то време што означава „вршење имперфективне радње у прошлости у одређено вријеме“, — наводи 10 примера. Али се само четири прва примера из Мусићевог расправе за Вуков језик могу сматрати аутентичним, јер су последњих 6 из превода индијске приповетке Четири луда брамина, коју је Вук, узевши је из Шлегелове Индијске библиотеке, донео у своје забавнику Даница за 1827. А особине језика превода нису слободне од утицаја језика с кога се преводи. Ми пак примерима: *Сеидин руњански субаша, в е л а ш е у Лозници на њооду: „Јесу ли њи ови Власи?“* (Скупљени историјски и етнографски списи I, 17). — *Тако се други радо вау и разговарау како ће доћераиши сивуља из Тамнаве и Посавине* (Исто, 17). — *Ти не даде нама де се бијемо и да арамо и робимо, него њолико време л е ж а с м о бесјослени* (Исто, 166). — *Нама осјави Сулејман њашу који нас је све ајдурима начинио, и ћ а ш е сав народ да зајре* (Исто, 167), — нађеним у Вуковим историјским списима додајемо још само: *Ј сам чуо у Карловцима Сремским... гди за х њ и в а ш е Госјодин Лукиан Муширки... (Предисловне Песнарице од 1814).* — *Ти чини ми се в е л а ш е да кус Geschmack долази од окусиши* (Скупљени граматички и полемички списи II, 256). — *Знаш како неђе славни сјаарац Куцкало в е л а ш е сјаарцу Вељуку* (Исто, 158). — *Прије њ и њ а ш е: А ко од овосјарани Србаља говори ѡерезије мјестио ѡерезије* (Исто, 176) — које сам ја, пажљиво пабирчећи по Вуковим списима, у њима нашао. Па ако с овима узмемо још и пример: *Али се сјиди у једанјуи ѡризнаиши, него ѡјоушии ѡмало, н. ѡ. ѡерезије (или ѡерезије) б и ј а ш е ѡрије оћерао чак у Ерцеговику*, у коме је имперфекат глагола *биши* употребљен у плусквамперфекту, — излази да смо у Вукову личном језику нашли свега 8 пута употребљен облик имперфекта. А то је, и ако допустимо и могућност да нам је који пример промакао, одвећ мали број. Па ни за овај, без сумње, врло оскудан број случајева употребљеног имперфекта не бисмо могли рећи да је свакад потскао из Вуковог језичког осећања. И овде су 3. и 4, по реду, пример из речи других лица за које је Вук сматрао да их је посебним знацима (наводницима) потребно означити као туђе, а не његове речи, што значи да ни имперфекти у та два случаја нису његови. И ми се питамо зашто тако мало употребе овога облика код Вука, када је код његових

непосредних предака, код самих Вукових родитеља, ако судимо према ономе што знамо о употреби имперфекта у данашњим говорима њихова завичаја, она морала бити знатно шира<sup>43</sup>. Одговор на ово питање може бити двојак. Или је губљење имперфекта говоре црногорске и целе источне Херцеговине увелико било захватило још пре одсељења Вукових родитеља у Тршић, па је у тој области у наредном времену дошло до обнове употребе овога облика под утицајем црногорских говора с југа и истока, у којима се и данас имперфекат врло широко употребљава, или је пак Вук и овом особинном, тј. скоро потпуним одсуством употребе имперфекта, као и још неким другим језичним особинама, између осталих употребом уопштених заменичних и придевских наставка меке промене, — пре језички израстао из екавских говора северозападне Србије него из куће свога деде Јоксима Караџића Бандуле, петњичког досељеника у Тршић. Мада ће и оно прво делимично бити тачно, — крајње сиромаштво Вукова језика у облицима имперфекта, скоро потпуно одсуство тога облика из њега, пре се може објашњавати овом другом околношћу. И за ишчезавање имперфекта се, као и за неке друге особине нашег новијег књижевног језика, може рећи да се оно такође огледа већ у Вукову језику.

А ако се ту од Вука до данас врло мало отишло, или скоро нимало није отишло напред, то није тешко објаснити околношћу што је основа књижевног језика већ у непосредних Вукових следбеника била шира од основе личног Вукова језика, што су књижевници, и најизразитији вуковци, већ и за живота Вукова, песници, рецимо, Бранко Радичевић и П. П. Његош, па Ђура Даничић и сви они који су дошли непосредно за њима, као језички узор узимали не само Вука лично, него, како је он сам препоручивао, још и народне песме и приповетке, па и Вуков превод Новог завјета, а у овим је делима, како је врло добро познато, употреба имперфекта била изузетно широка. И тај утицај, поготову утицај језика народних умотворина, оживео је широку употребу облика имперфекта у језику писаца и источних и западних наших културних центара, која је, као нешто чиме се књижевни језик разликовао од већине народних говора, карактерисала језик писаца кроз целу другу половину XIX века. А уколико се више одмицало према крају овога века и залазило се у XX, и искључиви утицај народних умотворина на савремени књижевни језик је слабио, и овај се све више при-

<sup>43</sup> Види Д. Вушовић, Дијалекат источне Херцеговине, Српски дијалектолошки зборник III; Ј. Вуковић, Говор Пиве и Дробњака, Јужнословенски филолог XVII, 77. и 78. и А. Пецо, Говор источне Херцеговине, Српски дијалектолошки зборник XIV, 178. и 179.

ближавао свакодневном говорном језику образованих кругова градскога друштва, и имперфекат је у њему бивао све ређи и ређи. Али до потпуног ишчезавања овога облика из језика писаца, како смо горе показали, ни до данас није дошло зато што је употреба његова потхрањивана, с једне стране, развијеним осећањем за њу, које су неки писци носили собом из завичајних говора, и, с друге стране, широком употребом у језику класичних наших писаца друге половине XIX века. Ипак је несумњиво да је за последње две деценије употреба имперфекта у осетнијем нестајању из језика књижевника, и да га данас и код сразмерно већег броја писаца родом из крајева где се он још увек у народном говору често употребљава, по законитостима нивелације књижевног језика, све ређе срећемо<sup>43</sup>. И на основу тога се може наслућивати потпуно његово ишчезавање из књижевног језика у недалекој будућности.

У другим словенским језицима судбина аориста била је углавном једнака судбини имперфекта. И ваљда зато су и проучаваоци нашег језика ова два облика узимали заједно и тврдили да је употреба и једног и другог у говорима народним ретка<sup>44</sup>. А ипак сви они, и с правом, истичу да је аорист чешћи од имперфекта. О овим облицима у језику В. Караџића се говори углавном исто. Али ипак се наглашава да је први облик обичнији и у много чешћој употреби. А. Мусић у својој већ цитираној студији наводи целе три странице (30—33) примера за употребу аориста из Вукових историјских списа. Али иако је то несразмерно велик број у односу на број примера имперфекта, аорист у Вукову приповедању за излагање прошлих догађаја несразмерно је ређи од перфективног презента, за који и А. Мусић каже да заједно са перфектом ту знатно претеже друга времена за прошлост<sup>45</sup>. А М. Ивић је у праву када каже да „у сасвим специфичне одлике Вуковог језика и стила спада и изразито чиста (ваљда — честа М.С.) употреба наративног презента. Догађаји нпр. о којима се говори у Правителствујушчем совјету испричани су већином у презенту (исп. рецимо. . . . .)“<sup>46</sup>. И доиста, не само у Правителствујушчем совјету него у свим историјским списима, за излагање онога што се десило у прошлости Вук употребљава перфективни презент, као у следећим одломцима: *Кад Пасманџија (Пазван-оглу) на скоро ђо њом*

<sup>43</sup> Наш језик IV н. с., 25.

<sup>44</sup> Т. Маретић, нпр., каже да се аорист само у јужним крајевима употребљава у обичном говору, а у осталим крајевима слабо (Граматика и стилистика хрватскога или српскога језика 1931, стр. 529), а испореди и горе изнету констатацију А. Мусића Глас САН, СХХVI, 29).

<sup>45</sup> Глас Српске академије наука СХХVI, 30.

и о д и г н е буну иројина цара, онда све бивше Биоградске баше о и и д у к Видвагу и о д в е д у са собом још много којекакви иријашеља и иознаника из Босне и из Арнаујске и из оситали околни мјеста куд су сједили и с ио-моћу Пасманцијном с ии а н у војеваши на Биоградски иашалук (из Вукове Прве године српскога војевања на данје)<sup>46</sup>. — Кад српски иосланири д о ћ у у Цариград и и р е д а д у Турцима своју молбу, Турци се у и-р о и а с ии е увидели, иша раја иише, иа ситану исоваши (из Друге године војевања на данје)<sup>47</sup>. — Велько је с обичним својом јунашћивом 15 дана бранио Негојин, а кад њега у б и је Турски ишој, онда војска ноћу о с ии а в и шанчеве и, које иреко баре а које кроз Турке, и о б е г н е иреко иланне к Поречу, но иросити се војници, иоилашени од Турских ишојова и кумбара, ни онде не с ии а н е, него и р с н у куд је ко знао. По иом Срби о с ии а в е шанчеве у Великом осироу и у Брзој иланци, Турске војске више од иола о ии и д е с великим везиром на Делиград, а оситала се војничким лађама д и г н е уз Дунав на Кладово, но како д о ћ у на Кладово и о и а л е неколико ишојова нањ, ондашњи војвода и комвдан ии Живко Констијантиновић, са својим момцима и бећарима и о б е г н е ноћу из града и не казавши војницима, који иосле онде гошова сви и р о-и а д н у. Узевши Турци ишако и Кладово о ии и д у и водом и сувим на Пореч (Из Милоша Обрановића, кнеза Србије)<sup>48</sup>. — Како он ишако и а-д н е, момци његови, који су онђе бити око њега, одма у з м у некаке ираве иишо је за коње била донесена и онђе се десила, ие га и о к р и ј у да га људи не виде. . . , а увече га браи његов Милуиин уз м е ие га и з н е с е из шанца и с а р а н и код цркве (Из Житија Хајдук Велька Петровића)<sup>49</sup>. Кад Срби у иочешку 1807. и о б и ј у Турке у Биограду, о с ии а н у многе жене удовице и дјеца сирочад (из Миленка Стојковића)<sup>50</sup>. — А аорист, који се у народним умотворинама, у приповеткама и песмама, а и код писаца Вукових следбеника, па и код данашњих књижевника, обично употребљава у идентичним ситуацијама, — код Вука је доста редак, али не и неуобичајен. Од Мусићевих примера из Вукових историјских списа мањи број њих означава радње које су се десиле некада у прошлости. Мусићу, који ту иначе прави разлику, само неки аористи означавају извршене радње везане за садашњост онога лица које говори, као у примерима: Турци о с ии а ш е за сад у Лозници, У б и ш е В а-љевци Сима, у ии е к о ш е Турци, Ч у л и ии иша се оно говори? Бје-

<sup>46</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 4.

<sup>47</sup> Исто, 53.

<sup>48</sup> Исто, 129.

<sup>49</sup> Исто, 234.

<sup>50</sup> Исто, 262.



жшће, раз би нас ајдук Вељко и сл.<sup>61</sup>. Међутим, таквих је примера код Вука свакако више него оних других који би означавали радњу што се извршила у неком другом, а не у времену у коме дотично лице говори или како ми бисмо рекли — Вук и у историјским списима и у писмима својим (а у граматичким и полемичким списима само када казује да се нешто скоро догодило) аорист сразмерно често употребљава индикативно, као у примерима: *Чекао сам ово ваше њисмо које једва данас ѝ рими* (Писмо Копитару од 23. децембра, 1823)<sup>62</sup>. — *Писмо Гримова не мого најисаши, ос ѝ а де до друге ѝошије* (Писмо Копитару од 29. априла, 1824)<sup>63</sup>. — *Шта учинис ѝе с одама Цару и Царици* (Писмо Л. Мушицкоме од 1. јануара 1818)<sup>64</sup>. — *У Србији је до нашег времена било, као шшо рекох да је у Босни и Херцеговини*<sup>65</sup>. — *Које ова рецензија које Павле Соларић... ѝ одбунисе ме и наћераше ме да к овоме Рјечнику додам и једну малу срѝску грамаишку*<sup>66</sup>. — *А ово ме сад речени догађаји наћераше ѝе из оне веће ево ову малу скрѝи*<sup>67</sup>. — *Прекорисје онога шшо је учио књигу у Троици код Пљевља шшо вам не ѝ о сла никакеу Србуљу и Вада ми наћосје још коју Србуљу?* (Писмо Вуку Поповићу од 30 априла 1859)<sup>68</sup>. — *Не могу се начудити шшо ми... за ѝолико времена не јависје и од 15 Јулија већ ѝ рођоше ѝри мјесеца и нас ѝ а де чејорѝи* (Писмо Михаилу Обреновићу од 30. октобра, 1863)<sup>69</sup>. За означавање пак извршених радњи у неко одређено време у прошлости Вук, како рекосмо, углавном употребљава перфективни презент, поред перфекта наравно, који је у овоме случају у Вукову стилу ипак ређи од непосредно претходног облика.

А и што се тиче облика аориста у књижевном језику наредних деценија после Вука, — и употреба овог претериталног времена је, као и употреба имперфекта, доживела знатну обнову под истим утицајима под којима је дошло до оживљавања имперфекта, а наиме под утицајем језика народних песама и приповедака, а нешто и под утицајем Вукова превода Новог завјета.

Овај последњи утицај је природно био јачи на књижевни језик источних наших културних центара, него оних на западу. И због тога се,

<sup>61</sup> Глас Српске академије наука СХХVI, 30.

<sup>62</sup> Вукова преписка I, 250.

<sup>63</sup> Исто, 257.

<sup>64</sup> Вукова преписка II, 209.

<sup>65</sup> Ковчежић, стр. 4.

<sup>66</sup> Српски рјечник, XIV.

<sup>67</sup> Исто, XIV.

<sup>68</sup> Вукова преписка VII, 355.

<sup>69</sup> Исто, 679.

вероватно, осећа да је фреквенција оба проста претеритална времена, и аориста и имперфекта, већа у језику српских него хрватских писаца XIX и првих деценија XX века. Али је и у ових последњих употреба тих облика у означеном времену доста честа, свакако неупоредиво чешћа него у језику Вука Караџића. За употребу имперфекта примере смо већ навели, а овде ћемо то потврдити и примерима аориста: *Зайим скочи дјевојка, уз се са њрсију цвијећак, шћо га бјеше њонијела из своје собе, за шћ акну румен цвијећак за мајчин вијенац, њ о љуби криж и ша њну дигну руке.* (А. Шенов, Бранка, Загреб 1934, 123). — *У шћај час размјес њи ш се аус њрсијске чеје њо цвијелој Посавини, да у згодан час њријеђу у Босну. У Јерковој кући смјес њи ш се водника Јарослава Беранка. Младому њшму човјеку умало није њамећ сћала када је угледао Тену. Мисао слична оној да је љубимац богова шћо баш њега смјес њи ш се у шћу кућу била је њрва шћо му је сћкула главом* (Ј. Козарац, Тена, Југословенска проза 1949, 230). — *У њшми часак смјес њи ш се у соби гдје их је Јанко одвео и у њшми часак њрегледаше сћари дом* (К. Ш. Ђалски, Под старим крововима, Београд 1905, 224). — *Кад уђоше кочије у виноград, дочека их велики број млађе госиоде. . . А на њо за грмјеше мужари, за њраскаше мале њучке, а сћошћина сакућене свјећине удари у црку и вику да се њрсао зрак* (Вјенцеслав Новак, Последњи Стипанчићи, Београд 1951, 37). — *Чим је њрва ракетта зазвјездала и расцрсла се, дођоше сви њезини њод осушену базгу и весело разговарајући њосједаше до ње. Ни отац ни браћа не о њазише Маријина немира, већ њочеш се живахним узвирима њрашћини звјездук сваке ракетте* (Д. Шимуновић, Породица Винчић, Загреб 1950, 67). — *Дјечари њо њрчаше. У њријеше сви сложно. Нешћо њукну. Враћа се о њворише ударивши о нућарњи зид.*

У већине данашњих хрватских писаца, међутим, аорист се упадљиво ретко среће. Редак је, нпр., у делима М. Крлеже. А читајући приповетке Р. Марицковића, рецимо, пређемо по неколико страница па тек наиђемо на по који облик несумњивог аориста као у примерима: *Сви га њогледаше са сћрахом* (Руке, Београд 1956, стр. 32). — *Они у њговорци схва њише његово махање као неко бодрење* (Исто, 41). — *Њега обузе бијес малог њрвареног човјека* (Исто, 44). — *Они, дакле, јурнуше на Виска* (Исто, 46). Још рећи је овај облик у стилу Вј. Калеба, у чијих смо неколико дела, трагајући нарочито за обликом аориста којим се означава извршење радње у прошлости ван времена приповедања, нашли само примере: *Крчмар се њобоја одласка* (Новеле, Загреб, 1946, 89). — *Дјечак се нагне и ис њи сву воду* (Дивота прашине, Загреб, 1959, 16). — *Па одмах зайим лежје* (Исто,

72). — *Рашири руке и њоче шишко хвашиши зрак* (Исто, 73). — *Ја се хџи је до х дигнуши, али ми један борац рече* (Смртни звуци, Сарајево 1957, 61). — *Храбро гуцну вина* (Исто, 137). — *Лоја ушрча гоњена злом слушињом и одмах и сџи рча* (Огледало, Београд 1962, 47). — А радње извршене у времену говорења обично се и код овога и код других данашњих писаца који овако једва знају за облик аориста означавају скоро искључиво перфектом, наравно заједно с којом језичком ознаком кад је потребно истаћи да се то тек извршило. У свим наведеним делима Калеговим учили смо за ово један пример аориста и то: — *Прочиши ах овога часа у величком броју Гластика Срца Исусова захвалнице Пејру Барбарићу* (Понижене улице. Загреб 1950, 122). По оној временској одредби означеној темпоралним генитивом *овога часа* може се закључити да је код писца утрнуло, или скоро утрнуло, осећање за ово, индикативно значење тога облика. А по фреквенцији употребе аориста с ова неколика значајна писца загребачког књижевног круга слажу се углавном и остали писци наших културних центара на тој страни. Али не треба мислити да је до слабљења употребе аориста, посебно, дошло под утицајем Вукова језика, мада је у више других случајева особине овога језика које се на истоку већ осећају архаичним овамо по књижевнојезичкој традицији много боље чувају. Загреб је, као најглавнији културни центар у Хрватској, на тлу кајкавском, а из овога нашег дијалекта је одавна потпуно нестало аориста. Уз то, прилив у Загреб, не само књижевника него и становништва уопште из крајева у којима се аорист чува у употреби, у поређењу с приливом у источне културне центре сасвим је безначајан. И очевидно није више било никакве подлоге на којој би се шира употреба аориста могла очувати за последњих деценија, када се књижевни језик све више окреће за пословним и свакодневним језиком.

У функцији релативног аориста, тј. у функцији означавања радњи што су се извршиле не сада, већ у некој другој одређеној прошлости, поред перфекта, и Калег и Маринковић и други писци у чијем језику фреквенција употребе аориста слаби употребљавају перфективни презент: *Дјед Маршин ойрезно сједне на зидић за врбама. Одложи њушку и захваши<sup>60</sup> из шорбе сухих смокава ња их њочне најорно жвакаши* (В. Калег, Огледало, 229). — *Јозо зјане за влаком. — Не хойшице д и г не за њим руку и њође не знајући зашишо, ња се онда, јако*

<sup>60</sup> И овај и непосредно претходни облик *одложи* из исте реченице могли би бити и облици аориста, али ми у то нисмо сигурни, и зато смо малочас и говорили о несумњивим облицима аориста.

збуњен, заустави, ситане се ошширно... (Калеп, Одлазак Перушине, Хрватска проза II, Београд 1956, 333). — *Тонинка заурличе од боли, зашрubi као љарна сирена, закрешти као рошациона љила и сасије на дон Тому шакава љљусак* (Р. Маринковић, Цврчци и бубњевци, Хрватска проза II, 492). — *Скине са себе ону воловску кожу и љажљиво је сакрије иза бачава... Он рукавом обрише лице... Бардела љрошрне и љоново шајне молећи... Но Вискога, умјестио одговора љовуче за собом у конобу... Гурне Барделу на један сандук, а сам сједне на други и љозове жену која је љослуживала* (Р. Маринковић, Руке, Београд 1956, 49). И овом се особини, али не само овом, писци културних центара наших западних области више слажу с Вуком Караџићем него писци београдског књижевног круга, код којих се, истина, још увек срећемо с перфективним презентом у служби означавања прошлих радњи које су се извршиле у једном тренутку прошлости. Али ово доста умерено зато што тај облик служи више за означавање радњи које су се обичавале извршити, чија се извршења, тј., понављају у прошлости. Отуда једанпут извршену радњу на овој страни још увек недвосмисленије изражава аорист. И тај је облик у овој служби код већине писаца источних културних центара у доста широкој употреби. Не, истина, код свих подједнако, већ га и на овој страни потискује све чешће употреба перфекта, који из пословног и свакодневног језика градског становништва све осетније продире и у језик књижевника, нарочито оних што су рођени у граду или од ране младости у граду живе. Истина, већина се и од ових отимају тој стихији и још се држе књижевнојезичке традиције, која је богата овим обликом од времена првих Вукових следбеника. Приготову је код писаца из јужних и југозападних крајева, нарочито код оних што су и одрасли у тим крајевима, аорист међу осталим претериталним временима сачувао своју посебну, рекло би се — незаменљиву стилску функцију означавања изузетне живости у излагању момената извршености радњи. И може се рећи да фреквентност употребе овога облика код писаца источних културних центара, није много изгубила од своје јачине коју је добила у књижевном језику ранијих деценија под утицајем Вукових збирки народних песама и приповедака и његова превода Новог зајета. А свакако се језик писаца источних културних центара учесталашћу употребе аориста знатно разликује од језика Вука Караџића у његовим историјским списима и приватним писмима. А да га и не упоређујемо с језиком Вукових граматичких и полемичких списа, који карактером својим искључују, такођећи, употребу релативног (приповедачког) аориста. А с језиком ових Вукових списа и у томе је,

као и у другом погледу, сличан данашњи језик научне и научно-популарне литературе, у којој се, као и код Вука, дакле, среће само аорист за означавање нечега што се извршило у блиској прошлости, најчешће у узгредним уметнутим реченицама какве су: *као што реко смо, како мало час видесмо* и сл. (исп. са овим Вуков напред наведени пример: *У Србији је било до нашега времена, као што рекох да је у Босни и Херцеговини*). Иначе, научном стилу никад, ни у време најчешће аористоманије, није одговарао овај по превасходству приповедачки облик, који се још употребљавао, па шта више и сад употребљава, тамо наравно где, из објашњених разлога, није необичан, и у разговорном језику, док су га у научном стилу могли употребити, па га и употребљавали каткад, само они што никад нису осећали његово право значење. Код Вука га, међутим, као ни код данашњих писаца, нигде у овоме стилу не налазимо. Иако, дакле, разлике у фреквенцији употребе облика и аориста и имперфекта има и између Вукова језика и језика данашњих књижевника, на једној, и данашњих књижевника источних и западних културних центара, на другој страни, битне разлике међу њима ипак нема. Поготову у новијих писаца у области употребе претериталних времена немамо ничега што нам већ Вуков језик не наговештава.

И напоређност облика тзв. футура II и перфективног презента у истој служби, модалној и модално-временској (и претежна употреба овога последњег облика у тој служби), које су карактерисале језик Вука Караџића, и данас су особина српскохрватског књижевног језика. У свим оригиналним Вуковим списима, заједно и с његовим писмима, једва да ће се напабирчити која десетина облика футура II (тј. облика сложеног од презента глагола *бићи* и радног придева односног свршеног глагола), док су случајеви употребе перфективног презента с истим значењем неупоређиво чешћи. Иста је, отприлике, сразмера употребе ова два облика и у најновијем књижевном језику, узетом у целини, иако у по више дела неких писаца не можемо наћи ни на један случај употребе првог облика. У замену за то, понеки писци и међу најмлађима чак, употребљавају релативно често овај облик. Али и поред тога што су ти писци данас доста ретки, и поред чињенице што се у свакодневном језику, поготову пословном, тај облик скоро и не среће, он се не може једноставно уклонити из језичких приручника, већ му се у њима мора давати места — не, наравно, да би се тиме ико обавезивао на његову употребу, већ ради упознавања с једним обликом на који се ипак налази у књижевном језику.

Ни у једном другом случају употребе футура II свршених глагола, опет ретке те употребе, у којој се, колико нам је познато, напореда с овим обликом никада не среће перфективни презент, — ни у савременом књижевном језику немамо ништа што не налазимо у језику Вука Караџића. Овде мислимо на случај употребе облика сложеног од презента глагола *бићи* и радног придева било којег свршеног глагола којим се не означава претпостављено извршење радње у будућности већ у другом коме тренутку, који, тј., служи за означавање претпостављене, релативне прошлости. Ова је служба тога облика давала за право Т. Маретићу да га назове II-им перфектом. Он за њу (у својој Граматици и стилистици на стр. 547. другог издања, у Загребу 1931) даје већи број примера из Вукова и Даничићева језика, из њихових превода Библије и из оно неколико других извора из којих је узимао грађу за наведено издање своје књиге. А ми ћемо овде навести само две реченице с облицима футура II (ипак остајемо при овоме термину, јер је употреба његова за још неизвршене, нереализоване радње несразмерно чешћа од ове) у томе значењу, и то реченице: *А ако се њошња ње жеље и њруда б у д е њишо у к р а л о, њо је било или из незнања или њо слабости њудској* (из Предговора Милошу Обреновићу)<sup>61</sup>. *Ако вам б у д е д о ш а о мој Јанко из Дробњака, знам да сње га њјејо дочекали и њрема ономе њишо вам б у д е д о н и о њјејо обдарили, а ако ми још не б у д е д о ш а о, а дође гледајње да. . .* (из писма Вуку Поповићу од 18. августа 1854)<sup>62</sup>.

Колико је нама познато, овај је облик и данас сасвим обичан у говорима југозападних наших крајева (У Црној Гори, нпр.). А доста је чест и у Вуковим народним умотворинама. Њега су, како се и по Маретићевим примерима види, чешће употребљавали и Вукови непосредни следбеници, а све је ређи у каснијих књижевника, тако да га данашњи писци скоро и не употребљавају. Свакако зато што се синонимски с њим, у овој служби, и раније употребљавао перфекат, каткада и сам овај облик, а каткад уз допуну каквим посебним одредбеним језичким знаком. И током времена је он облик футура II све више потискивао из овакве употребе у књижевном језику.

Употреба футура II имперфективних глагола је, међутим, много шира у језику данашњих књижевника, нарочито у поређењу с Вуковим језиком. Не значи то да и код Вука немамо овога облика несвршених глагола, него смо хтели рећи да је Вук у служби овога, и поред њега,

<sup>61</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, стр. 113.

<sup>62</sup> Вукова преписка VII, 245.

употребљавао и друге облике за означавање још невршене, претпо-стављене радње која би имала претходити другој такође будућој радњи, или би пак имала бити напоредна с њом. Вук је, наиме, ако судимо по ономе што налазимо у Граматици уз Рјечник (стр. LVI), поред облика сло-женог од презента глагола *бићи* и радног придева несвршеног глагола од којег се тај облик узима, употребљавао 1) сложенице: *дадбудем, знадбудем, имадбудем, могбудем, смједбудем* и *хиједбудем* (за глаголе *даћи*, *знаћи*, *имаћи*, *моћи*, *смјести* и *хијести*) и 2) облике презента већине несвршених глагола сложене с префиксом *уз-*, који су с њим, према ранијим граматичарима (између осталих према Т. Маретићу и А. Белићу)<sup>62</sup>, постајали свршени, а чији облик презента у служби футура II има значење несвршеног глагола. Јер, како се из сада дате белешке испод текста види, стварно значе не само почетак радње него и њено продужавање неодређеног трајања.

Облици презента *дадбудем* и њему слични — особина су старијег нашег језика. Они су се, како Вук на малопре цитираном месту каже, употребљавали у Херцеговини и Србији онога времена. Т. Маретић у својој Граматици (стр. 556. II-ог издања), поред четири лично Вукова примера, даје и неколико примера из Вукова и Даничићева превода Библије, по један из народне песме и Даничићева превода Мајковљеве Историје српског народа и свега још два из осталих извора које је употребио за граматику. Али међу свим тим примерима нема ни један за облике *дадбудем* и *смједбудем*, па зато он (Маретић) нарочито истиче да их није нашао код Вука, код кога су обични само *хиједбудем* и *могбудем*. А поред оних што их налазимо у Маретићевој Граматици ја сам у Вуковим списима и његовим писмима забележио још неколико примера, али су сви ти примери осим по једног са *имадбуде* и *знадбуде*, и са онима што их налазимо у његову преводу Новог завјета, опет од иста ова два глагола. То ће рећи да је већ код Вука употреба ових презентских сложеница у значењу облика сложеног од *будем* и радног придева глагола

<sup>62</sup> Маретић те глаголе у овој служби изричито назива тренутним (Грамматика и стилистика II издање, Загреб 1931, 527), а Белић опет каже да ово време (тј. тако добивени презент) има . . . при перфектизовању глаголске радње почетно-свршено значење. Третирање значења ових глагола Ј. Вуковића као ингресивно-интензивног (Питања књижевности и језика, књ. IV и V, св. 3, Сарајево 1957—59, стр. 24) — свакако је тачније, мада други део ове полусложенице, по нашем мишљењу, није најсрећнији. Ми смо их (у својој књизи Савремени српскохрватски језик, стр. 468) назвали продужно-свршеним (било би боље да делови ове сложенице иду обрнутим редом) и, такође, ингресивним. А овде ћемо додати да они иду у оне глаголе који не значе само почетак, него осим почетка и дужи или краћи ток радње која се њима означава.

*даџи, знаџи, имаџи, моџи, смеџи и хиџи* била знатно сужена. А по ономе доста оскудном броју примера које смо забележили код писаца из редова Вукових савременика (*Код нашега девлеџа кад х џи је д б у д е најравнији може.* (П. М. Ненадовић, Протокол писама, 165) и његових најдоследнијих следбеника у језику, код Даничића (*Обећаше да ће џоловину даџи ако кнез џ власџела х џи је д б у д у,* превод Историје српског народа А. Мајкова, Београд 1876, стр. 246); Ј. Ботића (*Када би ми дошао ред да ја у оној јаџми м о г б у д е м куџоваџи, изабрао бих једну од онијех,* Дјела, издата у Загребу 1949, стр. 200); И. Гарашанина (*Кад се џа најџосџија церемонија и учџивосџи не сме д б у д е уџ-раџњаваџи*); М. Шапчанина (*м о г б у д е — буде могао,* Целокупна дела V, 483); Ф. Ивековића (*Кад и ма д б у д е м о добрих монаха, све ће се друго лако уредџиџи,* Животи светаца, Загреб 1908, стр. 160); Ђ. Поповића (*Ако м о г б у д е да га џримоџа на чекање,* превод Дон Кихота, св. I, стр. 179), — сасвим је јасно да се овакви облици даље нису ширили. Они су се, напротив, постепено губили из нашег језика, и народног и књижевног. И можемо рећи да их у данашњем језику више уопште не налазимо, него је њихове употребе, која је још у Вука почела слабити, већ пре неколико деценија нестало из српскохрватског језика.

Други облик који се употребљава напореда с обликом футура II имперфективних глагола, као синоним овога, јесте облик презента оваквих глагола сложених с префиксом *уз-*, који имамо у Вуковим примерима: *Кад у с џ и ш е м Грџму џиџаџу га* (Писмо Копитару од 19. новембра, 1823)<sup>64</sup>. — *Ово џисамџе џошаџиџе Грџму кад му у с џ и ш е џи е* (Исто од 21. маја, 1824)<sup>65</sup>. — *Ако ја још шесџи месеџи овде уз м о р а м седеџи* (Исто од 22. августа, 1832)<sup>66</sup>. — *А сад ако шџо уз м и с л е они ће џисаџи* (Исто од 8. децембра, 1823)<sup>67</sup>. — *Казао је да ће вас џосеџиџи ако уз м а кад* (Писмо Л. Мушцичкоме од 14. октобра, 1816)<sup>68</sup>. — *Ја сам била за јунаком, и ако се још једанџиџи уз у д а је м, оџеџи џу се удаџи за јунака*<sup>69</sup>. — *Ако их, вели, у свачем у с џ и џи а м, . . . онда су уџраво они кнез, а ја нијесам*<sup>70</sup>. — *А народ срџски докле гоџ својим језиком уз г о в о р и, џјеваџе му се име*<sup>71</sup>. — *Шџогод више ми ову разлику измеџу словенског и срџског*

<sup>64</sup> Вукова преписка I, 244.

<sup>65</sup> Исто, 259.

<sup>66</sup> Исто, 438.

<sup>67</sup> Исто, 249.

<sup>68</sup> Вукова преписка II, 167.

<sup>69</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 238.

<sup>70</sup> Исто, 219.

<sup>71</sup> Исто, 292.



језика ушчувамо, што ће бити боље за обадва језика<sup>21</sup>. — Вук је, како видимо, врло често употребљавао овај облик за означавање још невршене радње која ће се по претпоставци вршити истовремено с будућом радњом коју условљава. И употребљавао га је у својим списима сваке врсте. Још најчешће у приватним писмима, тамо, дакле, где је најспонтанији, што значи да је тај облик дубоко био срастао с језичким осећањем његовим, па га зато често налазимо и у Вукову преводу Новог завјета. Ми бисмо рекли да је овај презент свршено-продужног значења код Вука чешћи него у народним умотворинама. А нема ни писаца из редова Вукових најдоследнијих следбеника чији би језик више обиловао тим облицима, мада они ни код ових писаца нису необични, како нам то сведоче примери: *Ја га уштердим да шито год ја народу узговорим, да он њосведочава* (П. М. Ненадовић, Мемоари, Београд 1893, 77). — *Грузе, ако ус њи и шеш, . . . реци да су њрушови у школама измшени* (М. Шапчанин, Сањало, Београд, 1912, 94). — *Ал' ако ње шри и чешри сшвари не узимаш код себе, лако може да се одбије од шебе* (Б. Јакшић, Дела III, Београд 1911, 362). — *Ако га гдје ус њи и ш а ју како је живио, а он ће рећи* (Ј. Јурковић, Сабране приповијести, Загреб 1880—81, II, 52). — *Ако само ус њи и ш а свако ће му одговорити као вода* (М. Глишић, Приповетке II. Београд 1925, 127). — *Баш је јуче Ханумина сешра донијела вишања, велећи нека их има, ако болештница ус њи и ш а* (Осман Азис, Без наде, Загреб 1895, 245). — *Па зашито не би и шш љубљен био, / Усх шеш ли само? Ја шш нудим злаша* (В. Илић, Песме, Београд 1909, 75). — *Даћеш из магазе Војкану шридесет квариша кукуруза кад усх шеш едне* (И. Ђипико, Пауци, Београд 1909). — *А кайшану ћемо, ако ус њи и ш а, казашш* (П. Кочић, Целокупна дела I, 257). — *Ако сваки ус њи и шеш својим говором, онда ће се сшвориши хаос* (А. Белић, Српски књижевни гласник н.с. 52, 456). — *Ако усх шеш едне и узмогне илашшшш* (Б. Гргић, превод Америчке трагедије Т. Драјзера, Загреб 1948, 277). — *Али кад ус ш р е б а, ја ћу гладовашш боље него ико* (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, Београд 1959, 93).

У потпуно идентичним случајевима, и Вук и остали наведени писци, напоредо с оваквим употребљавају и облик сложен од презента глагола *биши* и радног придева основног глагола, у потпуно истом значењу, и насупрот томе што се не може спорити и извесна перфективност презентских сложеница с префиксом *уз-*. Јер не треба сметати с ума да су те сложенице перфективно-продужног видског лика, да оне у ствари

<sup>21</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 180.

значаје отпочети радњу па је затим неодређено време вршити, што значи да се њима ипак означава неограничено вршење радње. И то је оно што је главно, и што их чини синонимом с футуром II несвршених глагола. А зато је јамачно, пошто су ти облици апсолутни синоними, и дошло до слабљења фреквенције једног од њих, тј. до постепеног ишчезавања облика презентских сложеница с префиксом *уз-*. И мада се тим презентским сложеницама не може спорити књижевнојезички карактер, нити се може рећи да су оне стране данашњем нашем језичком осећању, — оне уколико се на њих наилази, свакако архаично звуче. И у томе се савремени књижевни језик, у погледу на ову особину, ипак разликује од језика Вука Караџића.

Нису у праву они што заједно са старцем Кудкалом, замерају Вуку поред осталог и зато што пише *с ому сѣрану*, јер не треба заборавити да Кудкало пита — који Србин тако каже, што по њему, као и по онима што се с њим данас у томе слажу, значи да то није добро. Нема потребе да ми данас Кудкалу и његовим данашњим присталицама признајемо правилност предлошко-падежне везе *с оне сѣране*. То је сам Вук учинио пре 140 и неколике године (1821) тврдећи да се *с ому сѣрану* говори исто тако као и *с оне сѣране*<sup>78</sup>. И дондта, као што у књижевном језику налазимо: *Коловође ошћора су, дакле, лежале у Карловцима с оне сѣране браве* (Т. Остојић, Д. Обрадовић у Хопову 1907, 52), *Они нам и с оне сѣране гроба сјају* (И. Секулић, Записи о моме народу. Београд 1948, 11), исто тако код великог броја писаца бележимо исту синтагму у облику акузатива с предлогом *с*, не само код Вукових савременика П. М. Ненадовића, нпр. (*Седи генерал с леву сѣрану и официра досѣа у реду*, Мемоари. Београд 1893, 103); код Ђ. Даничића, као Вукова најближег сарадника (*Мисле као и ја, и то и с ову и с ону сѣрану Саве и Дунава*, Ситнији списи. Београд 1925, 95) и код његових неодступних следбеника: М. Ђ. Милићевића (*Очекивао ме је с ону сѣрану реке* (Емило, 6); Чед. Мијатовића (*Види се илаво небо далеко с ону сѣрану Сѣмбола* (Слике, 26); Ј. Грчића (*Он не њомишља да је ружно седети с ону сѣрану кайџанца* (Портрети III, 1925, 58) — него и код млађих, и српских и хрватских писаца: А. Тресића Павичића (*Тако да ипак својаша врховну власић над Хрвајском с ову и с ону сѣрану Велебића*. Симболизам, Срп. књ. Гласник 1920, 121); Ј. Дедијера (*Јавља се у њијовима села с ову и с ону сѣрану Дрине*. Српски етногр. зборник XIII

<sup>78</sup> Види његове „Неколике ријечи мојим овогодишњим рецензентима“. Граматички и полемички списи II, 140.

1909, 77); Ј. Дучића (*А она је некада била краљица у једној земљи с о н у с њ р а н у њ е с к а* (Сабрана дела IV, 68); Т. Алауповића (*Сасијаи ће се душе наше / Барем с о н у с њ р а н у г р о б а* (Песме 1902, 52); Т. Ујевића (*Бескрајна ноћи с о н у с њ р а н у у м а* (Колајна, 1926, 49); М. Настасијевића (*У ширеће село с о н у с њ р а н у б р о д а њ о б е г н е м* (Из тамног вилајета. Београд 1927, 16); Х. Хума (*С д е с н у с њ р а н у Руне, шируне влага* (С. К. гласник н.с. XVI, 401); М. Драгића (*Од њада су се сви извори њремеситили с о н у с њ р а н у њ л а м и н е* (Српски етногр. зборник XXI, Београд, 305). *Вије бриљан као симбол њихове неразрешиве везе и с о н у с њ р а н у г р о б а* (Венац XI, Београд, 1925, 496). *Изван оквира друштвених обичаја који су до њада важили већим делом својим и с о н у с њ р а н у њ а м е њ и* (Летопис Матице српске, св. за фебруар 1948. Нови Сад, 65). — Од наведених је писаца, истина, нешто више њих из наших централних и западних области. Али су и неки од ових припадали књижевним круговима културних центара на истоку, а осим тога, међу њима их има и оних што су рођени у Србији (Драгић, нпр., и Настасијевић). А већина дела из којих су примери наведени објављена је, како видимо у Београду или Новом Саду. И нико не може порицати да и предлошко-акузативна веза *с о н у* (као и *с о в у*) *с њ р а н у* није особина нашег савременог књижевног језика, иако је јамачно, бар на истоку чешћи генитивски облик те везе. Па и када се она уопште не би употребљавала на овој страни, њој се не може спорити књижевни карактер докле год је има у језику наших културних центара на западу.

У по којем случају и ми бисмо се сложили с критичарем Вукова језика у преводу Новог завјета Н. Грујићем. И ми, нпр., сматрамо да би место облика акузатива у реченици *Нема ученика над учишћеља својега ни слуге над господара својега* — инструментал свакако био више на своме месту. Али ни Вук није био далеко од тога да ово призна, и у одговору на Грујићеву критику каже само да му се чини да је тако према народноме говору<sup>74</sup>, што је несумњиво тачно, јер се у народним говорима, скоро свима, врло често меша употреба акузатива и инструментала с неким предлозима, и чврсте системе, коју ће тек касније утврдити граматичари, овде онда још није било; она чак ни данас, можемо рећи, није најчвршћа у правим народним говорима. А овај случај неподударности падежног облика с глаголском реакцијом, поред тога што није особина овог или оног говора нашег језика, него је више карактеристика народних говора уопште, у Вукову језику је скоро усамљен. И ми се управо питамо зашто код Вука нема и више несигурности у

<sup>74</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 343.

области рекције, кад знамо да је завичај његових блиских предака морао бити у тесном додиру с дијалекатским областима у којима ту нема скоро никаквог система<sup>75</sup>. Осим тога врло је познато да се и језик Вукових народних приповедака и пословица, да о његовим народним песмама и не говоримо, одликује овом особином. Али ми ову чињеницу објашњавамо истом околношћу којом смо објаснили сиромаштво Вукова језика у употреби облика имперфекта и аориста (в. горе). Ипак је чудно, доиста, што у Вукову језику немамо више дијалекатских језичких особина староцрногорских говора, које су доста распрострањене у херцеговачким говорима, и то не само у онима које обухватају границе Црне Горе, већ и у говорима праве Херцеговине<sup>76</sup>. Што се лично Вукова језика тиче, ја сам у њему запазио само једну такву морфолошку особину, а наиме облик показне заменице *они*, о коме смо говорили у расправи Карактер дијалектизама у Вукову језику<sup>77</sup>. И тамо смо рекли да се он сачувао само у изразу *на они свијетѝ*, који значи *у гроб(у)* и навели по један пример из Вукова Одговора на Утук М. Светића (*Многи су моји њјевачи и њјевачице однијели њихове њјесме са собом на они свијетѝ*) и његова Ковчежића (*По свој њрицири ћу ову жељу њонијетѝ са собом на они свијетѝ*). Али облик заменице *они* ни у томе изразу није ушао у књижевни језик, већ је остао дијалекатском особином Вукова језика.

У области синтаксе, и то посебно синтаксе падежа — ово је и М. Ивић истакла — има нешто више особина којима се данашњи наш књижевни језик разликује од Вукова. Али је међу тим особинама мало оних које су дијалекатског карактера. Таква је свакако синтаксичка веза предлога *ѝрема* с обликом генитива, и када се њом означава просторни однос, као у примерима: *Када буде ѝрема ѝ урскога шанца, а он леѝо уѝради војнике*<sup>78</sup>. — *Према осѝрова на десној сѝрани Дунава ѝознаје се да је био велики град*<sup>79</sup>, и када је она поредбеног карактера, какав несумњиво имамо у реченицама: *Ово се може рећи и за Бошњаке ѝрема Османлија — ѝрави(х) Турака*<sup>80</sup> и *Било је ѝуди који су . . . овако мислили и говорили о ѝталијанском, француском, ѝианњолском, англијском и немачком језику ѝрема лаѝинскога*<sup>81</sup>.

<sup>75</sup> В. Јужнословенски филолог књ. XIII, стр. 105—106. и књ. XVII, стр. 83/84.

<sup>76</sup> Српски дијалектолошки зборник, књ. XIV, 139, 165. и другде.

<sup>77</sup> Вуков зборник. Анали Филолошког факултета, књ. V.

<sup>78</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 159.

<sup>79</sup> Географско-статистичко описаније Србије.

<sup>80</sup> Даница, Забавник за год. 1827, стр. 50.

<sup>81</sup> Исто, 89.

Само треба рећи да су ово — уколико с овима не узмемо заједно исту падежну везу са сложеним предлогом *сирема*, који се и обликом својим осећа као архаизам и дијалектизам, а који такође у врло ограниченем броју примера налазимо код Вука (*Дође на Мораву с ирема манастира Преображења*<sup>82</sup>). Скупљени историјски и етнографски списи I, 152) — и једини такви примери које смо нашли у Вукову језику и да Вук неупоредиво чешће, и с једним и другим значењем, употребљава предлог *ирема* с обликом локатива (*Једни дођу на брод ирема српским шанчевима. — А ирема Доброш и на другој сирани истио шако ситоји Прчањ. — Када буду ирема ирошиној кући на ћошку, учини му се. — А чиновници Ваше Свјетлости ирема чиновницима они(х) књазева и земаља нису ништа друго него иросјаци и робови. — Ова је разлика ирема ирвој врло малена*).

Када упоредимо Вукове примере употребе ове предлошко-генитивне везе с оним повеликим бројем примера из раније наше писане књижевности, и из усмене, што их налазимо само у Даничићевој Србској синтакси, на једној, и употребу ове синтагме код каснијих српских и хрватских књижевника, на другој страни, доћи ћемо до закључка, да је та употреба у односу на Вука нешто појачана код његових непосредних следбеника — и ово свакако под утицајем чешће употребе у народним умотворинама — а да код каснијих писаца све више преовлађује искључива употреба локатива с предлогом *ирема*, која је и сасвим преовладала у савременом књижевном језику, и, можемо рећи, потпуно истисла употребу предлога *ирема* с обликом генитива, која се, оцењивана према садашњем стању у нашем језику као скупу свих његових говора, може сматрати дијалекатском, јер је ова веза још увек у употреби у народним говорима на југозападу, у црногорским и неким суседним говорима, нпр. А када се има на уму да је она у ранијој нашој књижевности, пре Вука, била у широкој употреби, а у језику Вукових дела налазимо је у само неколико примера, може се закључити да је, као особина књижевног језика, већ код њега била доста ретка, а да је из језика савремених писаца и сасвим ишчезла. У свакоме се случају, већ на основу стања ове особине, у Вукову језику јасно могла наслутити њена судбина у каснијем књижевном језику.

Као застарела, иако не тако ретка, у Вукову језику се осећа и особина означавања припадности обликом генитива с предлогом *од* у случајевима као што су: *Муж није господар од своје жене, ни отац од кћери, ни браћ од сесире*<sup>83</sup>. — *А жене и ћеча и*

<sup>82</sup> Писма о српском правопису и језику. Скупљени грам. и полем. списи III, 183.

<sup>83</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 10.

кућа, ако нам *п*ропадне, ни онако *н*јесмо *г*осподари од њих<sup>64</sup>. — Милан Обреновић... је био главни *с*тарешина од *н*аије Рудничке, Пожешке и Ужичке<sup>65</sup>. — Сви *г*осподари од робова навраћали су и нагонили робље да се *п*турча<sup>66</sup>. — *С*тари свати од дома<sup>67</sup>. — Сад је Кошору окружни *к*апетан као главни *с*тарешина од све Боке<sup>68</sup>. — Тако Јаков *о*стiane командант само од *н*аије Ваљевске<sup>69</sup>. — Онда командант од *ш*анца, Ресавски кнез *С*теван Синђелић, *п*ошегне из *п*ашилоља<sup>70</sup>. — Међу ове ријечи иду имена од различнога дрвећа<sup>71</sup>. — За нас би било *п*отребно *п*овадати и из имена од *м*јест*и*<sup>72</sup>. — То су све имена од *м*јест*и*а у којима живе<sup>73</sup>. — Сад чекам имена од *п*ренумераната да ми *п*ошаљете<sup>74</sup>. — Можете ли *п*ослати имена колико *о*ћете, али имена од *п*акових људи који ће књиге *п*лаћати кад ји *п*рине<sup>75</sup>.

Ови су генитиви с предлогом од у функцији означавања припадности обични и у народним умотворинама<sup>76</sup>. Али они више не живе ни у народном ни у књижевном језику, већ су их потпуно истисли из употребе облици самог генитива у тој служби, које је, свакако, Вук напредо с овима употребљавао, како нам сведоче његови примери: Убије некакав Турчин у Смедереву Бушу Вулићевића *с*тарешину *н*аије Смедеревске<sup>77</sup>. — Миленко *С*тојковић бивши командант *П*ожажевачке *н*аије, учио је у Поречу *ч*ишаву једну зиму<sup>78</sup>. — Пошаље један егземплар ове књиге<sup>79</sup>. — Велика вам хвала *ш*то *с*те ми *п*ослали имена *о*нијех *в*ојвода<sup>100</sup>.

<sup>64</sup> Исто, 12.

<sup>65</sup> Исто, 72.

<sup>66</sup> Исто, 115.

<sup>67</sup> Ковчежић, 65.

<sup>68</sup> Исто, 39.

<sup>69</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 70.

<sup>70</sup> Исто, 120.

<sup>71</sup> Скупљени граматички и полемички списи кв. II, 317.

<sup>72</sup> Исто III, 77.

<sup>73</sup> Ковчежић, 6.

<sup>74</sup> Вукова преписка III, 370.

<sup>75</sup> Исто IV, 343.

<sup>76</sup> То се може закључити по бројним примерима које Даничић наводи у својој Српској синтакси на стр. 251—252.

<sup>77</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 115.

<sup>78</sup> Исто, 70.

<sup>79</sup> Вукова преписка III.

<sup>100</sup> Исто, 384.

Ово је један од оних случајева у којему се два од три основна значења тога падежа (овде значења аблативног и посесивног генитива) додирују. У језичком осећању новијег времена овде је посесивно значење сасвим потисло аблативно, које је у Вука<sup>101</sup>, а у његово време и у народу уопште, било врло живо. Данас је, међутим, само објашњиво да је господарство и старешинство, рецимо, тј. достојанство, одн. власништво, долазило од онога над чиме се имало. А ако и има неко коме ово није довољно јасно, ми га упућујемо на случајеве у којима је и по садашњем језичком осећању употреба самог генитива и овога облика с предлогом *од* подједнако обична (исп. Вукове примере *тѐмелъ од куле, зидине од сѣ арога града, койџа од оне жалбе* (Преписка III, 575) са сада ипак нешто обичнијим: *тѐмелъ куће, зидине сѣ арога града и койџа оне жалбе*, где прва два примера с предлогом *од* претпостављају *темелъ* као остали део од *куће*, односно *зидине* као остале од *старога града* и *копију* узету од *оне жалбе*.

Међу особине Вукова језика на којима су му замерали савремени му противници, с којима се слажу и неки савремени лингвисти<sup>102</sup> иде и употреба предлога *у* с генитивом у синтагми с глаголом *искаши* (тражити) место исте синтагме с предлогом *од*. Ми ћемо се одмах сложити с констатацијом да је у савременом књижевном језику ту одиста много чешћи предлог *од* него предлог *у*. И не само то, него и сам глагол *искаши* у значењу *т р а ж и т и р е ч и м а* (да се нешто добије) има унеколико дијалекатски карактер. У овоме се значењу тај глагол употребљава у југозападним говорима нашега језика, и Вук га је сигурно наследио из језика својих предака, а што га допуњава генитивом с предлогом *у*, а не с предлогом *од*, или да тачније кажемо — и генитивом с предлогом *у* а не само с предлогом *од* — то је унеколико друго питање. Друго је питање, мислимо, по томе што овде управо немамо напоредну употребу предлога *у* и *од*, него у ствари напоредну употребу предлога *у* и *код*. Зато ћемо се прво на овоме задржати, па се тек онда вратити на употребу предлога *у* с генитивом у синтагми с глаголом *искаши*.

Предлози *у* и *код* с генитивом употребљавају се у Вукову језику као синоними у служби означавања дела целине, поседа или домена појма с именом у генитиву, нпр.: *Тако Кулинова сабља остѣне у њ е г а*<sup>103</sup>.

<sup>101</sup> У једном једином случају, у примеру *сѣрах ѿурски* место *сѣрах од Турака* код Вука се, обрнуто, изразито аблативно значење казује обликом посесивног придева (*Многи људи од сѣраха ѿурскога ѿбегну у хајдуке* — у Рјечнику (од 1852) уз реч *хајдук*).

<sup>102</sup> В. у Зборнику за филологију и лингвистику Матице српске I, стр. 120.

<sup>103</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 259.

— Неколико оваквијех ријечи у којих се л нигде не њрећва у о<sup>104</sup>. — Данас је у нас свака ријеч народна<sup>105</sup>. — У овоме рјечнику ми ћемо наћи на сѡшине ѡрекаснијех у нас неѡзнаѡијех ријечи<sup>106</sup>. — И у нас има људи и у Совјету и у врховноме суду<sup>107</sup>; гуша у кокоши или у ѡ ѡ и це; с ѡ а б л о у ѡ о р а с л а ц р н а л у к а; грлић у ѡ у ш к е или у с ѡ а к л а; грло у ч а р а ѡ е; ручице у ѡ л у г а; врећено у кола воденичнога; у л а ѡ е ребра; у с а б ѡ е или у м а ч а оно гдје се држи руком; у г р а б а ѡ а оно у чему зуйци сѡѡе; у р а л а оно дрво наврх којега је јарам (од ѡриlike као у кола шѡѡ је оје) (В. С. Караѡић, Речник: воља, бачва, грлић, грло, расоје, вретено, бакоњ, балчак, било, водњица)<sup>108</sup>. А ова употреба има врло широку основу у више народних говора, у народним умотворинама сваке врсте (у песамама, приповеткама и пословицама), па и у ранијој писаној књижевности на народном језику, о чему налазимо довољно доказа у бројним примерима које Ђ. Даничић даје у својој Синтакси (на стр. 309—318). А обимност ове употребе у народним умотворинама учинила је да она таква остане код свих писаца XIX и прве половине XX века, па и код оних што су поникли из средина које, бар данас, више не знају за употребу предлога у с генитивом, нпр.: У ѡ ѡ е б е н е м а љубави за овај крај (А. Шеноа, Клетва, 538). — Раја се у в а р о ш к и х м а ј с ѡ о р а учио занайѡу (П. Марковић Адамов, На селу и прелу, Београд 1901, 85). — Рацијао си се ѡ ѡ најму у ѡ у ѡ ѡ и н а (Ј. Ненадовић, Писма из Италије. Београд 1908, 145). — У неке некавице у сѡѡави се госѡдар (Ј. Јурковић, Сабране приповијести. Загреб 1881, 77). — Тај уѡшак уговор је изазвао у с р ѡ с к и х с ѡ а р е ш и н а (Ст. Новаковић, Ваксрс државе српске. Београд 1904, 191). — Она је била једино деѡе у оца (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота I, 21). — Чине све да у с в е ѡ а изазову уверење како на осѡреу живе духови (П. Поповић, Милован Видаковић, 80). — У ѡ е су оне исѡе сијере очи (С. Матавуљ, Из разних крајева. Београд, 123). — У очи самога ѡолака скуѡе се у ѡ е г а сви ѡријаѡели (Св. Ђоровић, Целокупна дела IV, 25). — Изгледа, међуѡим, да је задружни ѡокреѡ у нас оѡѡочео и сувѡше рано (Д. Лапчевић, Положај радничке класе. Београд 1928, 20). — У ѡ у д и је насѡало неко расѡоложење да се грле (Б. Нушић, Деветстопетнаеста. Београд 1932, 51). — У м а ј к е је ћерка била | Ко дан леѡа ко цвеѡ

<sup>104</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 168.

<sup>105</sup> Исто, 175.

<sup>106</sup> Исто, 261.

<sup>107</sup> Вукова преписка VII, 652.

<sup>108</sup> Ђ. Даничић, Србска синтакса, у Београду 1858, 310.



чедна (М. Митровић, Песме. Београд 1910, 53). — *Те ће речи јосишати ошшиекњижевне. . . када се ушорди да су у ујошреби у већине нашег народа* (А. Белић, Око нашег књижевног језика. Београд 1951, 53/54). — *Покрећач и обнављач савременијих јолишичких и друшйивених сшруја и организација у нас* (В. Петровић, Времена и догађаји. Нови Сад 1954, 339). — *Нема у њега ни жене ни сесшре* (М. Капанин, Трокошуљник. Београд 1930, 22). *Вечерас, госшоршо, у кнеза на балу, играјемо валс ко шрије* (Ј. Дучић, Сабрана дела III. Београд 1929, 56). — *Горјела је вашра гњевом у јесењих олујина* (Вл. Назор, Впосп. Загреб 1946, 134). — *У жена је развијено осећање маштеринсшва* (Ст. Јаковљевић, Српска трилогија I. Београд 1939, 11). — *У ш е б е је дјевојка за удају* (Н. Симић, Браћа и кумири. Загреб 1955, 12). — *Преношћемо у мога кума* (Б. Ђосић, Покошено поље. Београд 1953, 456). — *У ш а к в и х љ у д и има срца<sup>100</sup>* (М. Богдановић, превод Шекспирова Отела. Загреб 1950). — *У бра ш а је најрошше исто лице било замагљено* (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира I. Загреб 1949, 18). — *Паре су биле све у бра ш а* (Ђ. Сијарић, Зелен прстен на води. Београд 1957, 85). — *Такав је у њих обшчај* (Стј. Крешић, превод Бајки О. Вајлда. Загреб 1955, 146). — *А да не сштанује у ш е б е мој земљак Сшорјан Пешровић?* (Д. Максимовић, Како они живе, Београд 1935, 116). — У свакодневном језику градског становништва оваква употреба ген. с предлогом у се не среће, или се одвећ ретко среће, и зато она за говорне представнике ових средина, када на њу наиђу у језику писача, садржи у себи призвук архаичности. А овај призвук је, разуме се, знатно јачи у случајевима где се та предлошко-падежна веза употребљава као допуна управног глагола који је, како смо рекли, говорним срединама о којима је реч скоро непознат у томе значењу. И због тога је управо цела синтагма била необична Никанору Грујићу (в. Скупљ. грам. и полем. списе III, 315), који је овој претпостављао синтагму *закскашти од кога*. А због тога се и М. И. слаже с њим, а не с Вуком Караџићем, који на примедбу Грујићеву каже да је онако како је он рекао и обичније и правилније. Вук, како је познато, није хтео да води много рачуна о ономе што је било обичније његовим противницима, иначе би ту свакако морао дати за право Никанору Грујићу, јер је, несумњиво, у средини у којој је овај живео од с генитивом ту било много обичније. Уопште узев пак, ми бисмо се опет с Вуком

<sup>100</sup> Потребно је напоменути да у случајевима као што је овај, када се у реченици показује однос појма у генитиву према нечему што дотичном појму припада, поготову ако је то неодвојиви део тога појма, — генитив с предлогом у није синтаксички синоним с предлошко-падежном везом *код* + генитив.

сложили — не, додуше, што се тиче правилности јер је правилно и онако како је мислио Никанор Грујић, него сматрамо да је с везом у кога прецизније казао оно што се њом у вези с глаголом *искајти* мисли казати. Доиста, *искајти*, тј. *речима изражјити* што од кога, може садржавати још само претпоставку да ће се то и добити од њега, а стварно значи само поставити захтев коме за то; *искајти* (*изражјити*) у кога, хтели смо рећи, значи т р а ж и т и к о м е, како се обично и говори. А оно што је главно, ову синтагму у облику у коме ју је употребио Вук — у наведеном примеру, истина у преводу Новог завјета (Еванђеље по Матији, гл. 7, став 9), али ју је употребљавао несумњиво и другде у својем језику — употребљавали су и каснији наши писци, за шта ћемо ми овде навести примере управо из писаца Војвођана по роду или Београђана: *После се осмехну и заиска воде у ње* (Б. Јакшић, Дела IV, 303). *Наилази још једном да зајражи у оца банку* (М. Грол, Позоришне критике. Београд, 1931, 71). — *Ја бих зајражио руку мис Певил у њеног оца* (Исти, превод Коломба и Кармен од П. Меримеа. Београд 1910, 55). — *Шта у њих да изражи* (М. Кашанин, Трокошуљник, 214).

Предлошко-падежна веза генитива с предлогом у, како видимо, није престала бити особином ни савременог књижевног језика, иако у овој прилици нисмо успели да нађемо ни један пример из језика најмлађих наших писаца. По нашем мишљењу то још не значе да их код њих никако и нема.

Ми разумемо зашто М. Ивић и Вукову честу употребу генитива с предлогом за у служби временске одредбе, какву имамо у Вуковим примерима: *Говорило се да је Младен и за Турскога времена... био између најбогајшијих људи и Више се не враћи у Србију за времена Карађорђејина* — осећа као архаичну (в. Зборник Матице српске I, стр. 120), јер је она доиста у пословном и у свакодневном језику уопште, нарочито источних културних центара, доста необична. Па ипак се не може рећи да то није и жива особина савременог књижевног језика, јер је налазимо не само код нешто старијих већ и код писаца нашега времена. Ми смо, говорећи у Нашем језику (књ. XI н. с., 207—225) о падежним синтагамама с предлогом за, поред осталих дали и примера у којима се она као временска одредба употребљава и у језику данашњих наших писаца: М. Богдановића, М. Кашанина, И. Андрића, Б. Ђопића, М. Лалића, Ђ. Сијарића (в. на сада означено месту, стр. 216).

С нешто мање права може се сматрати живом Вукова употреба генитива односне заменице *који* у служби одговарајућег падежа присвојне заменице *чији*, *-а*, *-е* за означавање припадања појму на који се односи,

на основу које је Т. Маретић поставио одвећ крута правила да је у књижевном језику ову другу заменицу допуштено употребљавати само када се она тиче облика именица м. р. једине, и то искључиво ако ове означавају лице, а да у свим другим случајевима треба да стоји ген. односне заменице *који, -а, -е*<sup>110</sup>. Међутим, како је то показано у две расправе у Нашем језику<sup>111</sup>, тако ограничена употреба заменице *чији* у означеној служби доиста је била особина језика В. Караџића, која ни код једног од каснијих писаца није у толикој мери доследна, већ се она, напротив, у каснијем књижевном језику стала све чешће употребљавати без разлике на род, број и друге елементе за које је ту употребу везивао Т. Маретић. Код писаца Вукових савременика, и нешто каснијих, код Ј. Ст. Поповића, нпр., П. П. Његоша, Б. Атанацковића, И. Гарашанина, М. Шапчанина, Л. Лазаревића и других неких писаца из источних области, као и код већине писаца западних културних центара, не само старијих него и млађих, ми налазимо употребу ген. једн. заменице *који, -а -е*, за означавање припадности према правилима које је Т. Маретић извео на основу Вукова језика. А да је Вуков пример и на основу њега изведено правило од стране његова најауторитативнијег следбеника, граматичара Маретића, овде утицао на употребу заменице *који* и *чији* у посесивној служби, доказ нам је и то што су се тога правила доследно држали углавном само писци граматичари: сам Т. Маретић, В. Јагић, М. Решетар и још неки. И с обзиром на то што смо ми само код граматичара XX века у нашим културним центрима и на истоку и на западу налазили Вукову употребу генитива заменице *који* за означавање припадности<sup>112</sup>, можемо закључити да је таква употреба изгубила нешто од своје животности и пре краја XIX в. А ако се она употребљава још и данас и код других књижевника наших западних културних центара, то је, с једне стране, доказ да је у тим центрима књижевнојезичка традиција знатно јача него у центрима на истоку, и да се, на другој страни, и писци белетристи у тим центрима друкчије односе према ономе што се језичким приручницима препоручује као исправније, на шта их, наравно, упућује већа дијалекатска удаљеност говора оних области у којима се ти центри налазе. На истоку пак језик белетристике је ближи свакодневном говорном језику, још од времена Вукова, а књижевнојезичка традиција слабија, те отуда у савременом књижевном језику на тој страни

<sup>110</sup> Т. Maretić, Gramatika i stilistika. Zagreb 1931, 435. i Jezični savjetnik. Zagreb 1924, 9.

<sup>111</sup> А. Белић, Неколико начелних питања, Наш језик I 1933, 136. и 140. и М. Стевановић, Напоредна употреба *који* и *чији*. Наш језик III н. с. 1952, 91—92.

<sup>112</sup> В. цитирану расправу у Нашем језику III н. с., стр. 95.

скоро и не срећемо употребу облика генитива заменице *који* са значењем присвојне заменице *чији*.

Често се истиче и разлика у фреквенцији употребе тзв. словенског генитива у Вукову и савременом језику као доказ да се књижевни језик од Вука до данас у знатној мери изменио. На ту разлику указује, наравно и М. Ивић, у више пута овде већ навођеној расправи<sup>113</sup>. И та се разлика не може порицати. Па ипак је потребно указати на чињеницу да облик акузатива уз одричне глаголе, који ту све више потискује облик генитива, није особина само каснијег него и Вукова књижевног језика. Истина, бројни однос између ова два падежна облика код Вука и понеког каснијег писца не говори да је акузатив баш свагда био у сталном порасту, а словенски генитив у опадању, већ има каснијих писаца који су и доследније од Вука у служби објекта уз одричне глаголе употребљавали облик генитива. То је показано у једној врло индуктивној расправи<sup>114</sup>, где је и бројкама изражен тај однос на основу примера нађених на по седамдесетак страна њихова текста. Код двојице каснијих писаца из којих су примери за то узимани, код Августа Шеное и Светолика Ранковића однос употребе облика генитива и акузатива је 80 : 20, код првог, и 16 : 14, код другог. А код Вука је тај однос, мало чудно изгледа, 11 : 10. Ми кажемо да је то чудно не зато што бисмо и најмање посумњали у тачност бројања тамо налажених примера, већ мислимо на нешто друго. Пре свега мислимо да би статистика сама, без потребних објашњења, могла навести на непоуздане закључке, што ни у тој расправи није испуштено из вида, већ је у њој даван тачан број оних примера у којима по облику нема разлике између ген. и акузатива. А тај је број у Вука већи од збира примера оба падежа оних случајева у којима се ген. и акуз. по облику разликују. На 70 прегледаних страна текста Вукових историјских списа тамо је уз одричне глаголе нађено 26 примера именица с једнаким облицима ген. и ак. (тј. оних што означавају жива бића) према 11 несумњивог ген. и 10 несумњивог акузатива. И то је сасвим разумљиво јер Вук ту пише о живим бићима, о људима. И ми се с правом питамо нису ли и свих тих 26 случајева у Вукову језику били генитиви. По несразмерно чешћој његовој употреби облика генитива уз одричне глаголе у осталим списима, таква се претпоставка свакако намеће. Ако се уз то допусти могућност да се у Шеноину језику прегледаног текста случајно нашло више одричних глагола с објекатском допуном, — онда несумњиво излази да је Вук

<sup>113</sup> Зборник Матице српске за филологију и лингвистику I, 120.

<sup>114</sup> У Нашем језику књ. XII н. с., 130—148.

Караџић један од писаца новије српске и хрватске књижевности код којих се словенски генитив најчешће среће, а да код каснијих наших књижевника овај облик у служби допуне одричних глагола све више уступа место облику акузатива, иако се понеки писци друге половине и краја XIX века ширином употребе генитива у служби допуне одричних глагола не разликују много од Вука.

Донста се не може тврдити да у Вукову примеру: *Узроци за које се Јаков овако био њош и ослош њјесу мали*, који је М. Ивић навео на закључак да „у архаизме треба убројити свакако и употребу предлога за у значењу због“<sup>115</sup>, — предлог за, по данашњем нашем језичком осећању, има књижевни карактер. Али се ипак не може рећи да се предлог за с акузативом и у савременом књижевном језику Срба и Хрвата не употребљава у служби одређивања узрока. Примери из Љ. Ненадовића (*За малу сивар њокре се међу собом*); А. Шеное (*Бољела га је глава за мршаву кесу*); Р. Домановића (*Доказиваше вајрено да за крађу треба да њосиоји смрјина казна*); Ј. Дучића (*Има нешио шио не умире за људско срце*); В. Петровића (*Он је за Миљеи и ћа једном и у зајвору лежао*) и Д. Цесарића (*У сираху за љубав исјиујем срце*) — да за другима не трагамо — које смо у већ помињаној расправи о падежним синтагмама с предлогом за<sup>116</sup> навели, не разликују се од сличних Вукових примера типа: *Ја Муширкога (не) њошиујем коме за инаи, ниш за оно шио ти сам не њознајем већ за његову љубав к народу своје и за његове њраве заслуге*, који имају ширу народну основу.

На широкој народној употреби заснована је и временска одредба у облику акузатива с предлогом уз, коју је М. И. запазила у Вуковим примерима типа“. . . *Сава Турчију и Рисју Цинцарина који су уз ову буну највише викали на Младена и Милоја*, и која се њој чини необична, свакако зато што је рођена, одрасла и васпитана, и језички дакако, у Београду, где се у свакодневном говорном језику ова особина очевидно врло ретко среће. Али веза предлога уз с акузативом именица које означавају неки временски период, временско трајање уопште узев, нимало није необична у савременом српскохрватском језику. Њу бележимо не само код непосредних Вукових следбеника, код П. М. Ненадовића, нпр. (*Чишуља је изгорела, кад су нам уз Карађорђе в раи куће њгореле*, Мемоари. Београд 1893, 7); Ђ. Даничића (*Оне су њренесене онамо из задужбине Лазарева, сирава Раванице у Србији уз раи ове између Турака и Немаца на крају XVII века*, Ситнији списи. Сремски

<sup>115</sup> Зборник за филологију и лингвистику Матице Српске I, 121.

<sup>116</sup> Наш језик, књ. III н. с., 212.

Карловци 1925, 320); М. Ђ. Милићевића (*Једноначим уз часни њоси*, Зановет. Земун 1894, 146); Ст. Новаковића (*Говораху којешта о догађајима што се збише уз раи*, Крцалије, превод од Чајковског, Београд 1863) и др., него и код каснијих писаца краја XIX и прве половине XX века: Ј. Веселиновића (*Мислимо имамо уз месојеђе*, Целокупна дела VI. Београд, 135); М. Глишића (*Једно јушро уз међудневицу беше њошао браћа Маиша кући Јанковој*, Приповетке I. Београд 1904, 168); Ср. Поповића (*Уз Кочину крајину звала се Бањалучка кайија*, Путовање по новој Србији, Београд 1950, 67); Р. Перовића Невесињског (*По злу времену, уз њозну јесени или уз рану зиму, њрегазе и њрођу*, Српски књ. гласник књ. XXVII, бр. 9, 647); Д. Поповића (*Кад је хајдук Вељко био у Бањи једне недеље уз Пеијров њоси*, журно њозове свога њисара, О хајдучима. Београд 1931, 145/146); Д. Радича (*Кромњир круњан, брдски, душу дао за уз њоси*, Тако ми планинци, Београд 1929, 12); Г. Бановића (*Треба ми уз рамазан*, Невеђене снаге. Београд 1948, 113); Н. Симића (*Јакова сам родила уз госиојински њоси*, Браћа и кумири. Загреб 1955, 9); Б. Ђопића (*Сјећао се некадашњих шала и доскочица, вечерњих њрела уз бербу кукуруза*, Пролом. Београд 1951, 392); Ђ. Сијарића (*Сијајала је стијално у сандуку и вадила се само уз Бајрам*, Зелен прстен на води. Београд 1957, 138) и др. Необичност временског значења акузатива с предлогом уз, нарочито у градским срединама данас, није у самој тој синтаксичкој вези као таквој, већ у томе што се у функцији означавања времена, како се из наведених примера може видети, предлог уз употребљава с ограниченим бројем именица, од којих је, опет млађем нараштају рођеном у већим градовима, више њих непознато тако рећи: *међудневица* се, рецимо, па ни *њоси*, ни *месојеђе* ни *рамазан*, ни *комиџба*, не чују у данашњем разговорном језику градског становништва. Једино је *раи*, на жалост, остао доста познат. А и у овом се, скоро једином случају, доиста, као временске одредбе у томе језику чешће чују синтагме: *за време раи* или *у њоку раи*, него њихов синоним — *уз раи*.

Вуку су приговарали — између осталих то опет чини и М. И. — и да није имао осећања за разлику у значењима предлога *између* и *међу*, већ је први с генитивом употребљавао место другог с инструменталом у примерима типа: *Миленко је у самоме њочешку био из међу њрвих стијарешина* и *Говорило се да је Младен . . . био из међу најбогаи и јих људи*. Ако би се буквално тумачило да *између* има само аблативно, а *међу* — инструментално-лоционо значење, такав би приговор био оправдан, па и то — само ако се с једне стране гледа. Међутим,

и први предлог има поред првог и друго значење, не само у Вукову језику већ и у језику каснијих, па и данашњих наших писаца. О томе јасно говори употреба предлога *између* у примерима: *Рекао би човек да су њо сасвим озбиљне речи које се чују између њријашеља и њознаника* (Јб. Ненадовића, Писма из Немачке. Београд 1922, 6). — *Чаир му је измеђ сеоских њива* (М. Глишић, Приповетке II. Београд 1925, 118). — *Само њш један овде измеђ њоликих нас налејшо с њим* (С. Сремац, Приповетке IV. Београд 1935, 68). — *Онај њојас воде између обале и насеобине служио је за одбрану* (Ј. Жујовић, Камено доба. Београд 1893, 73). — *Између њрозорд мундер са женском засишрком* (Б. Нушић, Народни посланик. Београд 1932, 25). — *Просишрано море и небо далеко, / и њанка њруга сѡја измеђ њих* (Масука, Стихови, Београд 1954, 17). — *Између нас речено, кад га Турци и ошраве наши људи га исшроваљују* (И. Андрић, Травничка хроника. Београд 1945, 82). Ако се у неким случајевима, као у трећем по реду од овде наведених примера, из смисла реченице може закључити да се на неки начин нешто издваја из средине у којој се налази, у многим другим, јамачно и у свим осталим овде наведеним примерима, — означава се несумњиво мировање, па би се према односним тумачењима у њима, у служби одредбе места пре очекивао инструментал с предлогом *међу*. У тој се функцији, међутим, напореда с овом употребљава и синтаксичка веза генитива с предлогом *између*. То је добро познато и из школских граматика. А неки лингвисти овоме значењу генитива с предлогом *између* дају, штавише, примарно значење у односу на аблативно<sup>117</sup>. Али нас то питање у овој прилици не занима, већ је овде од значаја само то да је оно присутно у нашем књижевном језику, не само у Вукову већ и у језику савремених наших писаца.

Док се у низу напред изнетих случајева с употребом појединих падежних синтагми Вуков језик осећа као нешто архаичан, или пак само мање обичан у појединим срединама, за његову употребу предлога *к(а)*, с дативом наравно, као потпуног синонима с предлогом *ѡрема* и истим падежним обликом појма према коме се има неко осећање, неки став или расположење, као у примерима какве Даничић даје у својој Србској синтакси (стр. 371): из старијег нашег језика (*Показаше љубав и ѡријашељшво ѡраво ка госѡодсѡв у ми, Љубав и ѡуно уфање које је вьзда имао ка својој сѡшарој кући граду Дубровнику*), из П. П. Његоша (*Нашу љубав к ѡвојој царској глави*) и највише из дела

<sup>117</sup> А. Белић, „Дейрефиксација“ у словенским језицима. — Јужнословенски филолог XVIII, 87.

Вукових (*Ако имаше љубави к мени, Љубав к народу, Из љубави к нашем народном језику, Још око десетих година йоказо је већу вољу к војничкој служби него к чему другоме*), — сасвим је мало само толико рећи. К овде пренетим, ми из Вука могли бисмо навести још доста сличних примера, али то очевидно није потребно. Уместо овога ћемо одмах истаћи да, упркос томе, Вукови следбеници, и они њему највернији, нису прихватили употребу предлога *к(а)* у овој функцији (то смо и раније у једној прилици констатовали<sup>118</sup>), нити се та особина среће више у нашем књижевном језику друге половине XIX в. Јамачно због тога што она нема подлоге у народним говори-ма, него је то, макар колико ово за Вука било необично, словенска особина, као што је то и Вуков датив с предлогом *к* у синтагми с компаративом *ближи* и у неким сличним случајевима, као што су: *Сремачки је језик ближи к Росијском него к Дубровачком*<sup>119</sup>; *Као шио сам казао у Предговору к њрвом Рјечнику*<sup>120</sup> и др.

Вук је реченицом својом био узор читавом низу класичних наших писаца XIX в. и каснијих. Али је и у овој области језика наравно од Вука до данас било уочљивих промена. У једним су случајевима неки елементи реченице у развоју језика ширили своје функције, и богатали се новим значењима, у другима су, потискивани од других, нестајали из употребе.

Вук, рецимо, зависну реченицу која се не односи на одређено име већ на нешто неодређено, или на оно што се казује финитним глаголом, за главну везује обликом средњег рода заменице *који*, а не везнички употребљеном заменицом *шио*, нпр.: *Аврам и Чардаклија, као господари, узму себи више, а Гагићу, као њисару своје, даду мање, на које Гагићу буде жао, и расрди се*<sup>121</sup>. — *И шиоко йосле. . . Милошева доказивања да је он шио јамачно дознао, које они нису могли дознаши*<sup>122</sup>. — *Кад се одавде сасвим йреселим, које мислим ако будем жив. . . , онда нека буде*<sup>123</sup>. У савременом књижевном језику у оваквим случајевима у везничкој служби употребљава се искључиво *шио*.

Исто је тако из каснијег књижевног језика нестало Вукова начина везивања узрочних реченица за главне везником *зашио* у примерима типа: *Ово барем није ново з а ш и њ о је било људи йрије неколико сйиошина*

<sup>118</sup> Зборник за филологију и лингвистику Матице српске IV-V, 322.

<sup>119</sup> Скупљени граматички и полемички списи II, 5.

<sup>120</sup> Исто III, 184.

<sup>121</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 77.

<sup>122</sup> Исто, 151.

<sup>123</sup> Вукова преписка књ. VII, 655.



година који су овако мислили (Предговор првом издању Рјечника од 1818, стр. V), о којој смо особини говорили на другоме месту<sup>124</sup> и тамо констатовали да је она у Вуково време морала постојати у говорима његова завичаја, у који су га, по нашој, опет тамо датој претпоставци, морали донети ранији јужносрбијански досељеници, за које се зна да их је тамо било. Ја то и овде понављам зато што се исто то може рећи и за везничку употребу односне заменице који место *што*, јер смо такву употребу бележили и у данашњим говорима Метохије<sup>125</sup>. Али, овде још ваља нагласити да је *зашто* као узрочни везник био у постепеном ишчежавању и из језика Вука Караџића у делима из времена његове потпуне књижевно-језичке зрелости. Ми, истина (друкчије од Маретића, који каже да Вук *зашто* у овоме значењу уопште не употребљава у делима из каснијег периода свога рада) мислимо, а то смо у своме сада наведеном раду и показали, да га је он, иако одвећ ретко, употребљавао и у списима (чак и у приватним писмима) из последњих година свога живота. Али будући да га је нестајало из народног говора Вукова завичаја, за који, данас поуздано знамо (из испитивања и радова младога познатог нашег дијалектолога Б. Николића) да се у њему везник *зашто* не употребљава у узрочном значењу, и будући да, са изузетком Марка Миљанова<sup>126</sup>, није било ни писаца који су ову особину познавали, — са сигурношћу можемо рећи да она није имала шире народне основице, па никада није ни постала особином нашег књижевног језика.

На другој страни, Вук је везник *што* употребљавао само за везивање временских реченица с главнима. А за Вуком и Ђ. Даничић исто тако. Т. Маретић у својој великој Граматици изрично наглашава да Вук и Даничић тај везник никад нису употребљавали у узрочном значењу (в. стр. 470. Маретићеве књиге II издања од 1931), како је то констатовао већ у првом издању ове своје књиге. Он на истоме месту тврди да се ни у народним песмама не налази на употребу овога везника у том значењу. И ми смо се, прегледајући за ову прилику све Ву-

<sup>124</sup> М. Стевановић, *Карактер неких Вукових дијалектизама*. Вуков зборник. Анали Филолошког факултета, књ. V.

<sup>125</sup> У нашем објављеном извештају о испитивању тих говора у Годишњаку VI Саре и Васе Стојановића (VI, 56—69) ту особину истина нисмо изнели, али је имамо забележену у касније прикупљаној грађи, која чека на допуну и обраду.

<sup>126</sup> Осим говора југоисточне и јужне Србије у којима је ова употреба потврђена (в. опет у моме раду *Карактер неких Вукових дијалектизама*), ја сам проучавајући говоре источне Црне Горе забележио ту особину управо у родном крају славног војводе-ратника и писца самоука (в. Јужнословенски филолог XIII, стр. 126). И употреба везника *зашто* је у његову језику доста уски дијалектизам.

кове списе, уверили да је Маретићева констатација, што се Вукова језика тиче посве тачна (На поузданост Маретићевих тврдњи можемо се, наравно, сасвим ослонити и за Даничићев језик, али ми овде говоримо само о Вуку. Ни Ст. Новаковић у својој Граматици *йошиџо* не наводи међу узрочне везнике, свакако зато што су Вуков и Даничићев језик, као и језик народних умотворина, представљали најпоузданију грађу на основу које је и он писао своју граматику. И разумљиво је што је и већина каснијих граматичара, поводећи се за овом двојницом, пренебрегавала очевидно све чешћу употребу везника *йошиџо* у узрочном значењу. Пренебрегавају је, за чудо, и најновији хрватски граматичари Брабец, Храсте и Живковић у својој солидној школској граматици — јамачно зато што се Маретић и посебно, у свом Језичном савјетнику (издатом у Загребу 1924), оградно од такве употребе, изјављујући како мисли „да тако народ нигдје не говори“ (стр. 99). А сасвим се, супротно томе, може тврдити да народ у многим нашим крајевима везник *йошиџо* употребљава и узрочно. А што је главно, сам Маретић на означеном месту у својој Граматици истиче да „многи данашњи писци пишу *йошиџо* у значењу узрочног везника“, па то потврђује примером: *Осйавише Турцима Цариград, й о ш џ о су они џу бројем најјачи* (из Зимних вечери М. Б. Милићевића, стр. 58), којему ми можемо додати, како примере из српских писаца: *По ш џ о су Енглези у йословима нарочйџо солидни људи, џо ми можемо Првој срјској банки само чесйџиџиџи овај усйџ* (Јединство V, 1873, 204). — *Ваздан би Насрадин-хоџа молио и йреклиџао да га, й о ш џ о су живи, не йокоџају у нов гроб* (С. Сремац, Насрадин-Хоџа. Београд 1894, 5). — *То вам не смем казайџи й о ш џ о сам жив* (Б. Јакшић, Дела VI. Београд 1882—83, 21). — *Арабљани нису мали ни вајарсйџа ни сликарсйџа, й о ш џ о им је Коран забрањивао да йредсйављају људске ликове* (Радојевић В., Историја 1910, 50). — *Труџе раде себи склонйџиџа й о ш џ о склонйџиџа нема* (Ж. Павловић, Битка на Колубари. Београд 1928, 149). — *Помисли, није се хйџео жетйџи й о ш џ о се она удала* (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота II. Београд 1899, 138). — *По ш џ о је жив не найушйџа оно месйџо* (И. Секулић, Записи о моме народу. Београд 1948, 60). — *Онда је џа ваша вјера од онога свиџџа й о ш џ о на овоме нашем све једно друго йљачка* (М. Лалић, Свадба. Београд 1950, 149). — Тако исто и из хрватских, и старијих и новијих писаца: *По ш џ о је йак у овим краљевинама од йамйџиџека ред и закон да главном сабору буде глава бан, йредлажџем смјерно. . .* (А. Шеноа, Сабране приповијести. Загреб 1883—1887, II, 153). — *Храниловић не схваћа сйџуџације, шйџо је и наравно й о ш џ о се у йарџиџалним домјџџима не може сйџиџџи она савременосйџ*

*штемелније наобразбе* (М. Марјановић, Хрватска књижевна критика. Загреб 1950, 47). — *Пошћи о се у њих издаваше соба, њриказем Цили своје канонуре* (Г. А. Матош, Ново иверје, Мостар 1849, 10). — *Пошћи о је одијела са собом и све своје хаљине и драгоцјеносици, у хошћелу је иза ње осћала њусћом* (И. Козарчанин, Сам човјек, Загреб 1937, 81). — *Треба гледати на неједнакосици које њосћоје међу цивилизованим народима, њи о шћи о је изрицићи њрошћивно закону да се шака људи гуши у избобљу, док изгладњело мношћиво нема онога шћи му је најњшћребније* (Бошћак, Филиповић и др., Антологија. Загреб 1954, 284). — *Пошћи о су и шћаче увијек сасћим одморне, казниц их је и сад нешћром* (М. Божић, Неиспакани. Загреб 1955, 246). И сасћим је разумљиво што, на другој страни, новији писци школских граматика, између осталих А. Белић, потписани и други неки, о овоме воде рачуна, па, поред временског, нотирају и узрочно значење везника *њосћићи*, којим се наш књижевни језик новијега времена разликује од Вукова језика.

У језику Вука Караџића пада у очи изузетно честа употреба глаголског прилога прошлог. А будући да је та особина, како тачно каже и М. Ивић, скоро непозната у дијалектима нашег језика, потребно је додати да је она у народним говорима, уколико се и среће у њима, примљена преко школе и књиге из језика писаца у којих је свакако књишког порекла. Овога карактера ће она бити и у језику Вука Караџића. И она би ишла међу оне особине његова језика које је Вук несвесно примио из дотадашњег књижевног језика против којег се онако одлучно борио. Ову му је употребу сигурно највише наметнуло превођење Новог за-вјета, којег се он, како је познато (в. између осталог и у расправи посвећеној томе проблему у овоме истоме броју нашег часописа), врло рано прихватио, јер је језик оригинала обиловао овим обликом, а један облик са садржином целе реченице био је неопходан стилу којим је Вук ово дело преводио. Па ипак је мало необично што се тај облик, за који се у многим описима наших дијалеката нарочито истиче да га дотични говори никако и не познају, — на самом почетку употребе народног језика у књижевности тако широко употребљавао. А необично је и то што га је употребљавао баш Вук Караџић, који је теоријски, а скоро и практично, одлучно био противу свега што у народном језику није било познато. То је несумњиво један од доказа да су у понечему и Вукови противници били у праву, мада су они у овоме одређеном случају само делимично били у праву када су тврдили да народни језик у свим слушајевима није погодан да се на њему изрази било која материја. А када је Вук једанпут већ стао употребљавати глаголски прилог прошли, овај облик је у његову језику нашао тако широку примену да је и до

данас тешко наћи било којег нашег писца који се с Вуком може мерити по ширини његове фреквенције, иако је то стално био и досад остао облик нашег књижевног језика.

Да је Вуковом заслугом, свакако заслугом пре него кривицом, глаголски прилог прошли постао облик нашег новог књижевног језика потврђује и чињеница што код Вукових претходника који су писали простим народним језиком (као код владике Петра I Петровића, који је у својим Посланицама дао изванредан пример класичне српске прозе на народном језику пре Вука) врло ретко налазимо на овај облик. Што га Вуков једва писмени савременик Прота Матија Ненадовић широко употребљава, можемо рећи да се томе учио управо код Вука Караџића. Али у његову случају не треба сметати с ума да се он спремао за свештенички позив и учио се црквенословенској књизи.

Истина је да се каснији наши писци употреби овога облика нису учили само на личном Вукову језику већ и на језику Вукових збирки народних умотворина, у којима такође налазимо на употребу глаголског прилога прошлог, па нам се, с обзиром на непознавање тога облика у срединама где су народне умотворине постајале, намеће закључак да га је у њих уносио сам Вук. А то ће рећи, или боље да кажемо то ће, поред осталог, рећи да Вук није народне приповетке, рецимо, давао у облику у коме их је у народу чуо, већ их је језички дотеривао.

Склоност Вукова к одвећ честој употреби глаголског прилога прошлог огледа се нарочито у његовој употреби тога облика и од несвршених глагола, каткад и без временске одредбе која би ограничила трајање вршења дотичне радње, као у примеру: *Оданде (је) ишао у Букреш говоривши ио Србији. . . да он у Србију неће доћи*, који је М. Ивић, као несумњиво врло карактеристичан за ту употребу, навела (у Зборнику за филологију и лингвистику Матице српске I, стр. 122). Али ваља рећи да су такви примери несумњиво и код Вука ретки. А у савременом књижевном језику их уопште не срећемо.

Од овога је свакако занимљивија једна посебна употреба и овога и глаголског прилога садашњег у језику Вука Караџића. Мислимо на употребу ових облика у апсолутним партиципским конструкцијама, у којима, супротно природи савременог језика, а супротно и прописима граматика овога језика, налазимо употребљене глаголске прилоге, и прошли и садашњи, и када се субјекти њима означених радњи не слажу са субјектима глагола које они одређују, као у случајевима: *З а д а в и ш и једни другима вјеру сасијане се (Аганлија) с иоглаварима*<sup>127</sup>. — *И иако Бош-*

<sup>127</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 14.

њаци мислећи да њи само за *што* бију, *што* и Бијограчићи бјеже уз њих, а Бијограчићи бјежећи сами за Бошњацима разбију их Срби<sup>128</sup>. — Токашчић *видећ* и да се дуго неће моћи браниши од Срба, *сѣану* се договараш<sup>129</sup>. — Сад очистиши и (Срби) *иуш* уза Саву од Београда до Шапца, *иодигне* се и наија београдска и ваљевска<sup>130</sup>. — Онда не и ма јућ и ко да га брани (робље) *иоскаче* у Мораву<sup>131</sup>. — Пребациши и је (буздованом), буздован на другој *сѣарни* *иане* у банове дворе<sup>132</sup>. — Поваде дјевери с дјевојком дарове из скрѣне . . . и донесавши их к *иријези* *сѣане* их она раздаваш<sup>133</sup>. — И дјевојка *клекнувши* и на њих, *ошач* јој *држећ* и у рукама букару вина овако даје добру *молишеу*<sup>134</sup>. — И *и*ако она *изађе* на свијет, не само не *ири*миши за *и*руд око ње ни Г. Грим ни ја ни једне крајцере него још *хвалећ* и Рејмера *и*шо је се *и*рими<sup>135</sup>. — Прије неколико година *и*ремећућ и ја у Карловцима једну србуљу и једноме од *и*рвијех *и*рофесора ондашње богословије који је код мене *сѣајао* *и*оказујућ и разлике између данашњег црквеног и *сѣарог* нашег језика, он ми . . . рекне<sup>136</sup>. Љ. Стојановић овакве конструкције назива петрефактима, који се, по њему, срећу у народним песмама и пословицама, али се „више не употребљавају јер је осећај за њих изгубљен иако их има у Вука“<sup>137</sup>. И то је сасвим тачно. Т. Маретић, међутим, једноставно констатује да се „доста често и то налази“ у нашем језику и даје примере за овакве конструкције и из Вука и из народних умотворина<sup>138</sup>, не наводећи ништа да ли их има више у нашем књижевном језику. Па ипак се граматичари после њега нису, као у другим сличним случајевима, у овоме повели за њим. А ово и само собом сведочи да особина овакве употребе глаголских прилога после Вука није хватала корена у књижевном језику. Очеvidно зато, по нашем мишљењу, што је ишчезла из народних говора. Али се свакако може тврдити да је она у Вуково време још понегде живела у народу јер је

<sup>128</sup> Исто, 18.

<sup>129</sup> Исто, 145.

<sup>130</sup> Исто, 149.

<sup>131</sup> Исто, 152.

<sup>132</sup> Ковчежић, 56.

<sup>133</sup> Исто, 90.

<sup>134</sup> Српске народне пјесме скупио и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, у Бечу 1841, XII.

<sup>135</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 122.

<sup>136</sup> Исто, 366.

<sup>137</sup> Љуб. Стојановић, *Значења глаголских иарѣиција*. Јужнословенски филолог VIII, 9.

<sup>138</sup> Т. Maretić, *Gramatika i stilistika* II izd. 1931, 566/67.

налазимо у једноме писму попа Вука Поповића из Рисна у коме овај (6. VIII 1860) јавља Вуку (Караџићу) о погибљи црногорског кнеза Данила у Котору, где каже — *И з д и ш у ћ и к њ аз, њ р и с и ј е П е њ и а р С и њ е а н о в и з Д у б р о в н и к а и н а д њ и м с е у б и ј е*<sup>139</sup>, а има је и код Његоша<sup>140</sup>. Ми претпостављамо да ју је Вук само слушао у народним песмама, пословицама и причама, а налазио ју је и у тексту Новог завјета с којег је преводио, где се она, како нам то сведоче примери наведени на означеним местима код Ј. Стојановића и Т. Маретића, доста често среће. И чињеница што се на њу наилази у свим тим делима која су писцима-Вуковим следбеницима била извор за богаћење језика, а у језику ових је ипак не налазимо, несумњиво говори за то да ње у њихово време више није било у живим народним говорима.

Ако не у језику, свакако у стилу Вукову, кад на њ гледамо кроз стил нешто каснијих наших књижевника, пада нам у очи одлика врло честе његове употребе пасивних реченица, у ствари — конструкција с неодређеним вршиоцем радње (на које указује и М. И. називајући их, без довољно оправдања, безличним конструкцијама<sup>141</sup>) — с предикатом у облику повратног глагола, какве су у обичају у нашем језику када се не зна, или не жели рећи име вршиоца тим глаголом означеног процеса<sup>142</sup>. Само је с гледишта садашње употребе таквих конструкција необјашњиво честа њихова примена у Вукову језику. Вук као да је вршиоце извесних радњи хтео да заштити од одговорности за оно што су чинили, тек код њега сваки час налазимо реченице без употребе имена вршиоца радње типа: *По њ о м с е уч и н и у О с њ р у ж н и ц и с к у њ и њ и њ и н а, н а к о ј о ј с е и з а б е р у њ о с л а њ и ц и*<sup>143</sup>. — *М и л о ј е с е и з б а ц и и з с л у ж б е и и с њ е р а с е и з Б е о г р а д а*<sup>144</sup>. — *С у њ р а д а н с е њ о ш а љ у М и л е н к у и П е њ и р у с е н а њ о р с к е д и љ о м е*<sup>145</sup>. — *В е л и к и в е з и р д о ј а к о ш њ и з б а ц и с е, а Р у њ и ћ - њ а њ а њ о с њ а њ и н а њ е г о в о м е с њ о*<sup>146</sup>. — *По њ о м Ц р к и Б о р њ и ј е о н о в о м л е њ у (1813 г о д и н е) с а з о в е у Б е о г р а д с в е в о ј в о д е, њ е с е и з а б е р у д р у г и њ о с л а њ и ц и*<sup>147</sup>. —

<sup>139</sup> Вукова преписка VII, 372.

<sup>140</sup> Исп. стихове: *Многе су се буне њодизале*

*и многа је крџа њроливена*

*њ р а ж е ћ и њ е н а р о д о д в љ м о ж а х* (П. П. Његош, Лажни

цар Шћепан Мали III, стих 646—648).

<sup>141</sup> Зборник за филологију и лингвистику Матице српске I, 123.

<sup>142</sup> Јужнословенски филолог XXV, 41.

<sup>143</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 115.

<sup>144</sup> Исто, 121.

<sup>145</sup> Исто, 124.

<sup>146</sup> Исто, 125.

<sup>147</sup> Исто, 127.

Где које су *иаше* још *наваљивале* да се *удари* на *Немце*<sup>148</sup>. — *Сазове* све *кнезове* и *знајније* *луде* из *народа* *ише* се *изабери* и *иошаљу* у *Цариград* *нови* *иосланици*<sup>149</sup>. — Тако *иосле* *велике* *свађе* и *расири* *у* *кине* се *ова* *уредба* *1825* *године*<sup>150</sup>. — *Ту* се *он* *сишрашно* *рани* *негде* *око* *крстиа*<sup>151</sup>. — И, да више ових примера не наводимо, њих су препуни Вукови историјски списи. И они су карактеристични само за његов језик у овим списима, док их у другим својим делима Вук не употребљава чешће од каснијих наших писаца, или су бар у њима тако ретки да нарочито не падају у очи.

Употребу пасивних облика реченице у језику намеће и потреба да се у центар излагања стави објекат реченичног предиката, да се, тј., објекту да облик субјекта. Она је и Вуку свакако наметала облик реченица у коме су дате у наведеним примерима. И ако су у савременом књижевном језику реченице таквога облика постале ретке, то не значи да се у њему не јавља речена потреба, него је у њима пасивни облик предиката у оваквим случајевима друкчији. Горње реченице код неког новијег историчара имале би облике: *По шом је у Осифружаници одржана* (а не *учи њена*, као код Вука, који је глагол *учишши* употребљавао са значењем неколико глагола) *скушшшнина* и *на њој су избрани иосланици*; *Милоје буде избачен из службе и ишшшран из Београда*; *Сушшшран буду иослаише Миленку и Пеишшшру сенашшорске дипломе*; *Велики везир дојакошши* (односно *дотадашњи*) *буде избачен* итд.

Ми смо у једној прилици раније<sup>152</sup> утврдили да Вук иде у оне писце наше новије књижевности у којих се инфинитив у служби допуне инхоативних и ингресивних глагола, као и медијалних глагола и израза употребљава несразмерно чешће од презента с везником *да*. Али смо исто тамо показали да има и старијих и млађих наших писаца у којих се сразмера случајева употребе ова два допунска облика означених глагола и израза непотпуног значења уопште не разликује, или се мало разликује од оне која се огледа у Вукову језику. Па ипак се и из онога што смо утврдили у означеној расправи може рећи да се код већине новијих наших писаца, и српских и хрватских, ова сразмера мења у корист

<sup>148</sup> Исто, 131.

<sup>149</sup> Исто, 175.

<sup>150</sup> Исто, 196.

<sup>151</sup> Исто, 248.

<sup>152</sup> У расправи *Најоредна уиошшреба инфинитива и шрезеншша са свезицом да*. Наш језик књ. V н. с., 91. и даље.

облика презента, мада се за сад не може говорити о потпуном потискивању инфинитива из означене употребе.

Инфинитив, међутим, у служби модалних реченица (намерних, рецимо, и њима сличних) у каквој се он код Вука често јавља (*После ручка Любомир легао с ња ва њ и*. — *Па се онда моли Богу и иде с ња ва њ и*<sup>153</sup>. — *А и Француз у Паризу, који је иоле учио њ о з н а њ и разлику између словенскијех нарјечија, може знањи*<sup>154</sup>. — *И она су друга њири господина говорила којешња њрудењи се д о к а з а њ и да наш народни језик нема ријечи за мисли учених људи*. — *Од мене је досња њишо се њрудим з а с л у ж и њ и*<sup>155</sup>. — *Усуђујем се с највећом њокорношњи њ р е д с њ а в и њ и своју жалбу за њо*<sup>156</sup>. — *Сваки нека њомисли како би му било кад му се још не би дало од г о в а р а њ и*<sup>157</sup>. — *По њом је Јован Хањић званичним њуштем њослао из Београда молбу у Беч кнезу Мейерниху, да се овде не би доњустњило њ њ а м њ а њ и њишо њрошњи нега*<sup>158</sup>. — *Ја се надам да ће им се доњустњињи науке с л у ш а њ и*<sup>159</sup>) — у каснијем књижевном језику постајао је све необичнији, нарочито у круговима наших културних центара на истоку, где је потпуно преовладала реченица с обликом презента и везником да као спољним знаком зависности те реченице од управног глагола. У областима на западу, међутим, инфинитив је, нарочито у служби намерних реченица, још увек сасвим обичан, не само код писаца, где је ипак нешто ређи, него и у свакодневном, разговорном и пословном језику, и до те мере је постао одликом баш тога језика да се понеки писци и клоне његове употребе.

А Вуков језик у односу на језик каснијих наших књижевника карактерише и често место инфинитива и уопште место глаголских облика на крају реченице, само је то већ мање чисто језичка, а више стилска особина Вукова језика, која му је, како то каже и М. Ивић<sup>160</sup>, заједничка с књижевницима претходницима и савременицима против чијег се језика иначе борио, али и поред тога није био кадар увек одолети њиховом утицају, о чијем присуству више него о присуству утицаја немачког језика у Вукову језику говори управо упадљиво често место глагола на крају реченице. Ми ово нарочито истичемо зато што је овај

<sup>153</sup> Скупљени граматички и полемички списи I, 130. и 131.

<sup>154</sup> Исто III, 131.

<sup>155</sup> Вукова прешиска VII, 574.

<sup>156</sup> Исто, 575.

<sup>157</sup> Исто, 576.

<sup>158</sup> Исто, 578.

<sup>159</sup> Исто, 592.

<sup>160</sup> Зборник за филологију и лингвистику Матице српске I, 123.



последњи утицај раније пренаглашаван. А он је, ако га је и било, по нашем мишљењу, био само посредан и дошао је до Вука преко језика славеносрпских писаца. Јер ако се Вуков језик том особинам било колико разликује од народног, а с њом се срећемо већ у првим његовим списима, писаним наскоро по Вукову доласку у немачку средину — у време дакле, када он још није знао немачки језик, или га је недовољно знао — онда је јасно да је та особина примљена непосредно из славеносрпског језика српских писаца. Ово јасно показују примери: *Познајте су многа благодѣтељства штедре дестнице Ваше којима сузе бједне и невољне браће наше неусијно с у ш и њ е: но и љреко свега шгога Ви сѣте к овој сѣруци ошшѣйеознога добра милосѣиво сердце Ваше ѣ р и к л о н и л и, и штедро сѣте изволили ѣлашшѣи шрошак за ѣчаѣање ове Писменнице коју ѣа Вама сада за знак благодарносѣи и искренога високојочѣиња ѣосвећуѣем*<sup>161</sup> (из кратке речи на почетку Писменице упућене архимандриту Мелентију Никшићу, коме Писменицу посвећује). — *Свакога ѣравога Сербљина душу и сердце мора ошчаѣашелна шуга о б у з е ш и, и срамошја главу к црној земљи о б о р и ш и, кад се ошомене да су до сад чѣшѣри мудра и научена Сербљина шудѣи ѣзика шсменнице ѣ и с а л и, и Сербљима незнаѣућим свога маѣерњег ѣзика ѣуш к ѣудѣим ѣзѣицима ошворали*<sup>162</sup>. — *Ја штеби још у најредак кажѣм, да неѣражшш овде они шанки и дубоки ѣравила ѣзика, с којима ѣе Г. Аделунг код Нѣмаца, и Г. Добровски код Бохеца, и код свѣу славенских народа, бесмрѣну славу за д о б и о . . . — Ја сам (се) ѣошрудѣо ѣо силама знања мога само нека ѣравила о склањању имена и мѣсѣоименѣа, и о сѣрезану глагола, у ѣедно с а с ш а в и ш и, и со шим, ако не внушѣрње вѣшшѣство а оно барѣм вид Сербске шсменнице ѣ р е д л о ж и ш и.* — *Труд ће мој довољно бѣшш награђен. . . ако ѣа с овим ѣочѣшком мошм, макар најману ѣолзу књѣжесѣву сербскоме ѣ р и н е с е м.* — *Мени бѣ зашѣа жао било да на мене оѣеш ред сѣадне да ову моју Писменицу ѣошралам и ѣросѣранију ѣо други ѣуш да ѣчаѣаша м*<sup>163</sup>. — *Да ѣе оно ѣравошсане најбоље и најлагше које може ѣод речено заглавље д о ш и, шо ће сваки ѣризнашш.* — *Ја сам се у овоме держѣо говора ѣросѣо-народњег . . . које ће ми ѣризнашш сваки Сербљин, кош зна како народ сербски г о в о р и*<sup>164</sup> (из Предисловља, тј. предговора Писменици). — *Неѣмамо сливено ш, ѣо, која у језику нашему ш р е б а ѣ у.* — *Онда бѣ могли шсмо ѣ изосѣавѣшш, али не имајушш шше морамо ѣ за д е р-*

<sup>161</sup> Скупљени граматички и полемички списи I, 4.

<sup>162</sup> Исто, 5.

<sup>163</sup> Скупљени граматички и полемички списи I, 6.

<sup>164</sup> Исто, 7.

ж а ѿ и<sup>165</sup>. — Нека и она ѿри сливена са стѣином (ѿ) заједно изосѣану, ѿак ћемо све са і с л я в а ѿ и<sup>166</sup>. — ... ниѿи које недосѣаѿе, него и је ѿшаман онолико, колико својсѣво сербског језика и з и с к у и е<sup>167</sup>. — Пригласило ѿрејодикжуће (ѿ) ѿакодѣер у рјѣиѿкоме је уѿоѿреблену, осим ако би се какова рјеч догодила, да би се безнѣга могла с другом каквом рјечи ѿ о м і е ш а ѿ и<sup>168</sup> (из текста саме Писменице). Као на нарочито карактеристично у овом погледу можемо указати на Вуково Објавленіе о Сербскоме рјѣчнику из 1816, у којем се скоро сваки пасус завршава глаголом (в. стр. 92. и 93. књ. I Скупљених граматичких и полемичких списа).

А не само у Писменици или у наведеном Огласу о Рјечнику, где је Вуков језик ипак још у извесној мери такође славеносрпски, него исту особину налазимо и у другим Вуковим списима из почетних година његова рада (а опет из времена кад још није ваљано савладао немачки), у којима му језик постаје народнијим. У одговору на Палинодику Саве Мркаља из 1817. нпр. (Она каже: ... да безсловесне животѿнѿ само самогласна слова изговараю<sup>169</sup>. — Тако Маинер ѿу ние ниѿиѿа ново изнаѿао, као ни ѿиѿо се ние могло доказати да су Грци свој spiritus lenis, или Чивуѿи ѿиѿов алевѿ заѿиѿо ѿисали<sup>170</sup>. — То е башѿ као каква мода кадѿ ѿродѣе у Бечу, у Новомѿ Саду и у Земуку ѿекѿ онда на с ѿ а е<sup>171</sup>. — Ако ли ћемо народни језик ѿѿправљати, а оно ѿреба свуда да га ѿѿправљамѿ<sup>172</sup>. Или и у самом Предговору I-ом издању Српског рјечника: Јамачно би они ѿочели још онда својим језиком ѿ и с а ѿ и<sup>173</sup>. — А ј не може нико друкчије ч а ѿ и ѿ и<sup>174</sup>. — Слабо ко зна славенски језик ѿако да може књиге ѿ и с а ѿ и<sup>175</sup>. — Немамо ни једне књиге да је уѿраво наѿисана ѿо срѿској грамаѿици, као ѿиѿо народ г о в о р и<sup>176</sup>. — Него је ѿисао свако ѿо својој вољи ѿако као да наш језик никакви ѿправила не ма<sup>177</sup>. — Ја сам се овђе, око ови ѿекоји мали ѿолико мучио да би наши ѿекоји сѿи-

<sup>165</sup> Исто, 11.

<sup>166</sup> Исто, 11.

<sup>167</sup> Исто, 12.

<sup>168</sup> Исто, 15.

<sup>169</sup> Исто, 101.

<sup>170</sup> Исто, 102.

<sup>171</sup> Исто, 103.

<sup>172</sup> Исто, 105.

<sup>173</sup> Исто, 101.

<sup>174</sup> Исто, 14.

<sup>175</sup> Исто, 7.

<sup>176</sup> Исто, 6.

<sup>177</sup> Исто, 6.

*сашељи могли гошгово чиниав роман на њи са ши и, или све идиле Геснерове на српски њ ревес ши и.* А Вук је могао себи допустити такву једну особину славеносрпског језика, па је и не осећати чак као такву, зато што ни за српскохрватски народни језик место глагола на крају реченице није страно, иако у случајевима као што су наведени, и у многим сличним Вуковим примерима, глаголски облик би у њему био обичнији на другом неком месту него на крају реченице. А с данашњим се народним у овоме наравно слаже и говор становништва наших највећих културних центара, па, дакако, и савремени књижевни језик.

Свакоме ко проучава ред речи у српскохрватском језику мора пасти у очи Вукова релативно честа употреба атрибута иза именице уз коју стоји. П. Ђорђевић је, бавећи се овим питањем, у језику Вукову уочио и истакао место присвојног придева иза именице у реду речи. И доиста ту често наилазимо на примере као што су: *Рађевина је њод владом ши у рском, њо свој њрицири од мира њо жаревачкога...* *њрињадала нахији зворничкој*<sup>178</sup>, — *Ударе на све сњране...* *изван њашалука београдског*<sup>179</sup>. — *Одредили (су) једнога дињломатњика који ће са српским њосланицима ове њослове српске свршињи*<sup>180</sup>. — *Те га њањрињарх Гаврило завладичи и њосњави тњњроњолињом херњеговачки*<sup>181</sup>. Али ми бисмо рекли, да заменице, и то у првоме реду присвојне заменице: *наш, свој, мој, његов* и друге код Вука још чешће од придева стоје иза именица: *Догађаје народа на шег а слабо је кад рођени Србњи њисивао*<sup>182</sup>. — *... шњио ријечи језика свога не њознају*<sup>183</sup>. — *Посведочио све њо шњио сам ја њињрије казао за њега и за знање његово*<sup>184</sup>. — *... од браће св оје закона римскога*<sup>185</sup>. — *... кад чујем шња и други о њослу моме мисле*<sup>186</sup>. — *Усудио сам се сад ову њрењокорну молбу св оју њослањи*<sup>187</sup>. — *Свему је народу на шему њознања њамошња вњка на мене и..., него ми и у њањредак њсњавњињи њњворена врања мињосњи св оје*<sup>188</sup>. — *... Како је мислио да би начинио сњрдњу од мене*

<sup>178</sup> Српски рјечник, уз реч Рађевина.

<sup>179</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 116.

<sup>180</sup> Исто, 185.

<sup>181</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 432.

<sup>182</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 112.

<sup>183</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 154.

<sup>184</sup> Исто, 259.

<sup>185</sup> Исто, 260.

<sup>186</sup> Исто, 270.

<sup>187</sup> Вукова преписка VII, 574.

<sup>188</sup> Исто, 575.

и од дела м о г а<sup>189</sup>. — Овакви иријашљиви м о ј и узрок су ишло ја живим изван Србије<sup>190</sup>. — Ваш је свијетли родитељ не само мени шано у земљи нашој ђомагао<sup>191</sup>. — Книжевне заслуге моје уважава и награђује<sup>192</sup>. За овима, с местом иза именица долазе показне заменице овај, шај, онај: И да је мени ђревод ии а ј дао, ишо је истинна; али није истинна да сам ја ђревод онај Талочији ђод свој есиџи ђродавао<sup>193</sup>. — У овој сивари ос-шајем са свијем на ономе ишло сам казао у книжари оној<sup>194</sup>. — Земља ова коју је кућно владика Василије и сад се зове Вели до<sup>195</sup>. — Онамо се иријовиједа да се земља она . . . звала Горња ђревала<sup>196</sup>. А осим њих код Вука се најће, и то почешће, и на место модалног глагола моћи иза његове допуне . . . да се сами од Турака оишеи не могу<sup>197</sup>. — . . . да би га у најредак ђрошчи Милоша уиоџребити могао<sup>198</sup>. — Овакова дела којих би се осим овога још више набројати могло<sup>199</sup>. — Колико сам ја дознаићи могао, ово су главни узроци<sup>200</sup>.

У првоме случају, тј. у случају с атрибутима иза именица може се, по нашем мишљењу, говорити о утицају библијскога стила на Вука, па можда нешто и о утицају рускоцрквенога којим су се понеки писци служили до Вукова времена; а други, као Вићентије Ракић, нпр., били и прва лектира Вукова. За место придева и придевских заменица иза именица неких посебних језичких разлога осим ритамских није било. А ови су, свакако, и поред анегдотске Вукове немузикалности могли играти, и, вероватно, играли извесну улогу да постану и стално остану једна од особина Вукова стила. Ритамски моменат тај ред чланова атрибутске синтагме понеки пут наметне и којем новијем писцу. Али га ми касније налазимо углавном само код подражавалаца, можда и несвесних, Вукову начину писања, понајчешће код граматичара. Ипак се може рећи да је те особине скоро нестало из нашег савременог књижевног језика. На други је начин, опет ритамски моменат условљавао место енклитике између делова атрибутских и сличних синтагми у Вукову језику, на

<sup>189</sup> Исто, 577.

<sup>190</sup> Исто, 578.

<sup>191</sup> Исто, 613.

<sup>192</sup> Исто, 615.

<sup>193</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 121.

<sup>194</sup> Исто, 202.

<sup>195</sup> Исто, 431.

<sup>196</sup> Исто, 434.

<sup>197</sup> Скупљени историјски и етнографски списи I, 37.

<sup>198</sup> Исто, 170.

<sup>199</sup> Вукова преписка VII, 577.

<sup>200</sup> Исто, 608.

које је опет указивано као на особину његова стила. М. Ивић је (у Зборнику за филологију и лингвистику Матице српске I, 123) за ту особину навела врло редак пример из Правитељствујушћег совјета: *Јово је Пројић знао говорити итурски и грчки*. Али су у Вукову језику врло обични примери типа: *Ис ѿ орија је овога ѿревода од 1815. до данас врло знайна, а на много мјеста и смијешна*<sup>201</sup>. — *Ш ѿ о је г о д оно у нашему словенском ѿријеводу на сѿрани или доле на дну назначено . . . све су оно ѿгрјешке ѿроитив оригинала*<sup>202</sup>. — *Свему је народу нашему ѿзнайша ѿамошња вика на мене*<sup>203</sup>. Енклитика се, како је познато, као неакцентована, наслања на непосредно претходну реч, и с њом је акценатски и интонационо, дакле, тесно везана, па између ње и дела реченице на који се наслања не сме бити никакве паузе. А када тај део није једна реч него цела синтагма, тј. група речи, која није само синтаксичка већ на извештан начин и ритамска целина и коју обележава јача или слабија пауза иза ње, онда опет енклитици није место непосредно иза те паузе, нарочито не код оних што имају осећања за ритам језика. И ови јој у говору, како је то између осталих лепо показао проф. В. Гортан у чланку *О мјесту енклитике у независној реченици*<sup>204</sup>, — и кад пишу дају друго место. И по њихову осећању реченичког ритма у примеру: *Сви су наши народи заслужено сѿекли слободу* (и пример и интерпункцију узимамо из сада цитираног чланка) енклитика су добро је распоређена; она је ту, између делова једне синтагме, на своме правом месту, а њеним стављањем непосредно иза целе синтагме, по осећању интерпретатора, захтеви метрике били би нарушени. Вук је, свакако, спонтано удовољавао овим захтевима, осећао је ритам који му је наметао место енклитике између делова синтагме. И он ту ни до данас није остао усамљен, већ енклитику врло често налазимо у том међуреченичном положају и код савремених писаца, чешће истина код оних из наших културних центара на западу. Писцима пак из источних области српскохрватског језика као да мање смета нарушавање реченичне ритмичности стављањем енклитике и непосредно иза синтагме, или ће ови, уколико имају осећања за отклањање нарушавања реченичког ритма, чини нам се, пре енклитику ставити даље иза прве речи другог ритамског дела реченице. Рећи ће, и написати — да и ово покажемо на Гортанову примеру — *Сви наши народи заслужено с у сѿекли слободу*. Али и тамо, разуме се, и код данашњих писаца, налазимо енклитику и између

<sup>201</sup> Скупљени граматички и полемички списи III, 263.

<sup>202</sup> Исто, 264.

<sup>203</sup> Вукова преписка VII, 575.

<sup>204</sup> Језик, часопис за културу хрватског језика V (1956—1957), 14—16.

делова синтагме, као што није реткост да се и код писаца из наших културних центара на западу енклитика среће и непосредно иза целе синтагме. По суштини овде у језику савремених писаца немамо ништа ново. Друкчије су код њих само слободе у односу на обележавање ритма реченице распоредом њених делова. А то је уосталом и сасвим разумљиво када се има на уму чињеница да је Вук био чак савременик писаца који су писали стихове по класичним узорима и у којих законе метрике није било допуштено нарушавати.

Што се тиче обрнутог реда делова сложеног предиката, тј. давања места допуни испред управног дела таквог предиката, у примерима типа: . . . *да се сами од Турака ошћеи и не могу* које смо навели као једну од карактеристика Вукова стила, и која се може где и срести код понског од Вукових ранијих следбеника, али које нема наш новији књижевни језик, — такав се ред може објашњавати потребом за нарочитим наглашавањем једног, све једно је којег дела. Главни је да тај део не буде на своме правом месту, већ на првом, ако се наглашава допуна, односно на другом, ако се наглашава модалност коју означава управни члан сложеног предиката.

У конгруенцији код Вука семантички моменат гдекад испредњачи испред обличког и тамо где се по нашем данашњем језичком осећању слагање врши искључиво према овоме другом. То се огледа у његовој реченици из Правитељствујушћег совјета: *Ако ко жели да ја њројаднем њ о ж а л и њ е бар народ овај и гледајше да би га избавили*, за коју М.И. с правом каже да је на несвакидашњи начин конструисана<sup>206</sup>. Заменица *ко*, овде се односи на више лица којима се Вук обраћа, на множину оних којима говори. То је, пре свега другог, у његовој свести присутно, и зато предикатима других двеју, с првом повезаних, реченица даје облик 2. л. множине. А заменица *ко*, без рода и броја, захтева увек облик 3. л. једине. И сваки би данашњи писац рекао — *Ако ко жели да ја њројаднем, нека њ о ж а л и бар . . . и нека гледа . . .* И уопште у нашем књижевном језику наведена сложена реченица има само овај облик. Исти моменат условљава Вуков множински облик предиката уз именицу *народ*. А њим се може објаснити и употреба предлога *међу* с инструменталом ове именице, као у примеру: *Ошкуда је међу на ш и м н а р о д о м њосјало име Бока*. Ово друго је, истина, особина народних говора наших југозападних крајева и јасно нам је откуда она код Вука. Па ипак се, касније у добром књижевном језику с облицима колективних именица овога типа предлог *међу* не употребљава, већ у томе зна-

<sup>206</sup> Зборник за филологију и лингвистику Матице српске I, 123.

чењу углавном предлог *у*, с локативом дакако, као што облик тих именица, и именице *народ* међу њима наравно, у савременом књижевном језику не допушта употребу множинског облика предиката, и поред тога што Маретић изричито каже да предикат уз њих често стоји и у плуралу, па то потврђује низом примера. И то не само из Вука и народних умотворина него још и примерима из језика Ђ. Даничића, С. М. Љубише и М. Ђ. Милићевића<sup>306</sup>. Уосталом, и сам Вук предикат ових именица употребљава и у јединици, што и Маретић на сад означеном месту констатује. Он само допушта и употребу коју и народни говори (бар већина њих) и сам књижевни језик новијег времена искључују.

Ми Маретићеву стилизацију према којој „релативна замјеница може бити доста одвојена од ријечи на које се протеже“ (Грамм. и стил., 395) не сматрамо срећном за једну књигу која је, не само имала претензије да то буде већ и била за своје време нормативна граматика, иако је он, полазећи од језичке грађе на основу које је давао норму, доиста био у праву. Поготову му морамо дати за право што не допушта ту одвојеност у случају када се у реченици јавља још која реч на коју би се та заменица такође могла односити. Ми се слажемо са онима што не сматрају срећно конструисаним реченице као што су: *Да их не би Петар и Миленко с војском руском ондје засијали за које се већ знало да су на њушу* (из Правитељствујушћег совјета) и *Нађу неколико ситоина Турака њо авлији и око конака, који су били дошли с различним њоглавицама* (обе су, поред још неколике, наведене на означеном месту у Маретићевој Граматици). Али се такве реченице не могу наводити међу случајевима с језичким или стилским особинама којима се Вук разликује од новијих писаца. Њих налазимо у језику многих наших књижевника од Вука и од пре Вука, и све до данашњег дана.

Наћи ће се, наравно, и код Вука по који случај гломазније реченице, какву је добро нашла и у својој расправи (на 124-ој страни више пута овде цитираног Зборника Матице српске) навела М. Ивић. Али ми не сматрамо да су такве реченице, које би ишле на уштрб јасности и прецизности, карактеристичне за Вуков стил. Његов се језик, напротив, одликује простотом и разумљивошћу, и у томе је велика предност његова. Вук је свагда налазио адекватна језичка средства да своје зреле мисли и своје реалне погледе изрази на један начин потпуно разумљив за оне којима их је наменио, што је, свакако, највећи захтев који језик по својој намени треба да испуњава. А Вук се својим језиком

<sup>306</sup> Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb 1931 (II izdanje), str. 384. i 385.

обраћао и ученом свету и образованим круговима друштва, али пре свега непросвећеном народу, па је већ и зато разумљиво што му се обраћао на његовом језику. А тим је опет лако објаснити што у језику Вукових дела и у језику његова превода Новог завјета појединци, нарочито ако су рођени у граду, налазе простонародних елемената и дијалектизама, нарочито у речнику, и у речима и у појединим изразима којих данас више не налазимо у књижевном језику<sup>307</sup>. То је тим разумљивије што се у Вуково време још није могло знати шта из ове области иде у књижевни језик, а шта је дијалектизам. До јасне диференцијације у језику овде ће доћи тек за неколико деценија после Вукове смрти. А у томе се времену почињу јављати поједине језичке и стилске особине за које Вуково време није знало, нити је могло знати. До Вука, пре свега, скоро није ни било праве уметничке књижевности, осим оне у Дубров-

<sup>307</sup> У дијалектима се могу сврстати и неки сложени Вуковим глаголи, као што су *узбијати*, *окрчијати*, *усливајати*, који у књижевном језику с одговарајућим значењима имају нешто другачије префиксе (*сузбијати*, *прокрчијати*, *засливајати*) и на које М. Ивић у својој раду *Једно ипоређење . . .* (в. Зборник за филологију и лингвистику I, 119) с разлогом скреће пажњу као на елементе по којима се данашњи наш језик разликује од Вукова. Међутим, *обладајати* и *олакшајати*, данас ређи, истина, у књижевном језику наших културних центара на истоку, — врло су обични код класичних писца и на овој страни, а још увек једино у употреби у културним центрима наше језичке области на западу. Они су, дакле, исто толико књижевни колико и њихови гласовно упрошћени облици *овладајати* и *олакшајати*. То је јасно показао А. Белић у својој последњем Правопису (од 1952) дајући у њему и једне и друге ове облике.

С М. Ивић се не бисмо могли сложити кад каже да се глаголи *задоцнијати се* и *сврајати се* не употребљавају више у облику с повратном речцом *се* у коме их је употребљавао Вук. Они су, напротив, обични и у овоме (исп. примере: *С ужасом обази да се задоцнио* — С. Сремац, Приповетке II. Београд, 1942, 135. — *Био сам се задоцнио за чинџа сахат* — Л. Комарчић, Два аманета 2, 228. — *Задоцнио си се* — Л. Костић, Дрме, 27. — *Уијнија га уредник њојреко, луш што му се рејорјер задоцнио* — М. Ускоковић, Дела, 7. — *Тујни, само кад се нисам задоцнио!* — Ж. Конфино, Књижевност 1950, I, 43. — *Сврајио се мало до „Српскога краља“* — Ђ. Јакишић, Дела, IV. Београд 1911, 40. — *Помисли да би добро било да се сврајио мало* — М. Глишић, Приповетке I. Београд 1904, 69. — *Ја се мало сврајио да видим шта радиш* — Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, Београд 1913, 136. — *Иво њрође мимо дућан, по не сврајио се у њ* — И. Ђипико, За кругом, Београд 1904, 56. — *Враћао се њред зору, ња се сад сврајио њу* — Б. Ђопић, Дјечак прати змаја, Београд 1956, 24. — *Усајуи се сврајио једној својој сјирини* — В. Милићевић, Приповетке. Београд 1930, 124. — *Жури се . . . ња се сврајио да видим како си* — З. Шубић, Фазлаћа поток, Београд 1934, 72) колико и у облику без повратне речце, као што су глаголи *обезобразити* и *осилити* у овоме облику, без речце *се*, и данас исто толико обични колико и у облику с њом. И Вук их, усталом, у својој Рјечнику (од 1852) даје с истим значењем у оба облика напореда.



нику и његову суседству, ни код Срба ни код Хрвата. А сам Вук, иако књижевник, и то врло значајан књижевник, није био белетрист него научник и просветитељ; он није писао за забаву, него да научно открије и поучи. Род његових дела Вуку, дакле, није давао могућности и маха да своје језику да ону разноврсност уметничких форми коју ће наш књижевни језик, нарочито у белетристици, касније, у на боље промењеним условима развити. Наши књижевници после Вука, нарочито пред крај XIX-ог и у XX-ом веку, васпитавају се и на књижевним делима великих страних писаца, и код њих се упознају с разноврсним језичким средствима којима се они као уметници служе. Вуку је за ово стајао на расположењу само један узор, а наиме драгоцен и с ове стране врло богата народна књижевност. А каснији наши књижевници су имали испред себе и ту књижевност, и Вука, и многе широке отворе у страни књижевни свет. Осим тога, Вук не поетизује свој израз, него реално излаже оно што има да каже, увек с циљем да то што јасније представи. И у којој је мери он у томе ненадмашан, покажемо на примеру каквих код њега налазимо на сваком кораку, тако рећи. У своје Рјечнику Вук даје и реч *ийрше*, за коју каже да се говори „кљусету кад хоће са се одбије; а говори се и у пословици Ласно је рећи *ийрше*, али се усне тресу“, па даље објашњава да је „ово ријеч која се управо не може записати нити ја знам како би се за њу слова могла измислити“. А то ће рећи да ни онако како ју је он записао, та реч није словима верно представљена. Ово могу знати сви они који знају када се та реч употребљава, тј. сви који је разумеју. Надовезујући на ово да има још таквих речи, Вук каже да је такав „1) онај глас који се учини када се више предњијех горњијех зуба језик метне па подигне, које кад се учини једанпут, значи: није; а када се више пута узастопце учини, онда показује да се човек чему чуди; 2) онај глас који се учини стиснутијем уснама, које обично чине жење кад се мало дијете протегне, или кад ко пред дјететом спомене жабу или какву болест, а оне дијете повуку за ухо . . .“. Пред дефиницијама ових последњих двеју речи, ако се оне могу назвати речима, свако мора остати задивљен с каквом тачношћу их је Вук дефинисао. А тако се и уопште могу оценити Вукове дефиниције речи у његову Речнику, по којима ће он остати ненадмашан лексикограф, а још више као писац — ненадмашан мајстор да својим језиком оствари највећу разумљивост коју је при општењу међу људима могуће постићи.

Ово наравно, само собом искључује многе језичке енигматичности, реченичне елипсе, беспредикативности и одвећ слободне метафоре (а Вуков је језик уопште скромашан у метафорама, па ни сопствених алгорија у њему нема, него се Вук, по потреби, често служи народним

пословицама). Он, насупротив своме пореклу, не кити много када прича и говори. Отуда је језик његов сиромашан и у поређењима чак, а врло је мало у њему апозитивности (не мислимо и на апозиције) и накнадних објашњења сличне врсте. Он је и без бројних епитета чак. Вук праве придева неупоредиво чешће употребљава у предикату а, осим у Рјечнику, знатно ређе у служби атрибута. У Вукову су језику упадљиво ретки придевизирани глаголски придеви, а у њему скоро и нема придева у служби реченице. У накнаду за то, Вук врло често употребљава релативну реченицу. С погледом само на поменуте особине Вуков језик сиромашан је и без оних разноликости које чине утисак богатства и раскопи нашег данашњег књижевног језика. А с обзиром на све оно о чему је досад било говора у нашем раду, може се извести овај —

### З а к љ у ч а к

1. Српскохрватски књижевни језик добио је истински народни карактер тек у Вукову језику. И тај карактер он је очувао све до данашњег дана. Зато се језик Вукова дела с правом сматра основицом нашег савременог књижевног језика. Али ако је Вуков језик био, па и остао, и чврста и доста широка основа књижевном језику Срба и Хрвата, то не значи да је овај језик остао онакав какав је у Вука био. По вечним законима свакога језика да се у њему стално врше промене, и наш се књижевни језик, дакако, изменио унеколико од Вукова времена. И те су промене, с обзиром на народну основу, на коју га је управо Вук поставио, биле веће него у ма коме књижевном језику који има дужу историју развитака, па, према томе, и чвршћу традицију књижевнојезичке норме.

2. Извесне особине Вукова језика, као књижевног, понекад су се, ако и живе у појединим народним говорима, почеле сматрати дијалекатским и уступиле су место другима. Такав је случај био с извршеном гласовном променом насталом у додиру данашње гласовне вредности старог кратког *ѣ* (јат) у глагола *живѣјѣти*, *шриѣјѣти* и сл., које је Вук употребљавао у томе облику, а који су касније у књижевном језику ијекавског изговора добили облик без извршеног јотовања — *живјејѣти*, *шријејѣти* итд. Исто тако су облици са завршцима некадашњих меких основа придева и придевских заменица из књижевног језика, и ијекавског изговора, сасвим истисли облике с наставцима тврђих основа, за које се Вук био коначно определио, нарочито теоријски. И везник *зашѣо* с узрочним значењем, који је Вук, истина све ређе, тако употреб-

љавао, одавна је нестало из књижевног језика и живи још једино у покојем народном говору.

3. Има, дакако, и особина књижевног језика којих је од времена када је писао Вук до данас и сасвим нестало из књижевног језика. У такве иду облици дат., истр. и лок. множине именица мушког рода са завршецима *-ма* (*коњама* и сл.), апсолутне партиципске конструкције, употреба генитива с предлогом *од* за означавање припадања, употреба предлога *к* место *ћрема* с дативом у служби допуне управним речима које означавају какво стање или расположење. Ту истичемо и неколико одлика Вукова стила, као што је ред речи, посебно употребу глагола на крају реченице; одвећ честе пасивне конструкције и сл. А у нашем се књижевном језику и развило много штошта чега код Вука није било; проширила се употреба присвојне заменице *чији*, *-а*, *-е*, и из службе означавања припадности знатним је делом потиснута употреба генитива односне заменице *који*, *-а*, *-е*; везник *јошћо* у савременом књижевном језику широко се употребљава и с узрочним значењем; развили су се разноврсни елиптични облици реченице, апозитивност, беспредикативност; многи видови дефектних реченица, каквих у Вука није било — данас су врло распрострањени и у свакодневном језику и у књижевном.

4. Вук је, с друге стране, утврђујући граматичке системе књижевног језика с изузетним даром да осети и уочи творачке моменте у језику с пророчком моћи предвиђао животност појединих особина у њему, па се, и као граматичар и као писац, обично опредељивао за оно што има већу вредност. Он је, осим тога, живео и радио у време значајне историјске прекретнице у животу свога народа, када су и у језику тога народа, у означеним историјским условима, а после завршетка значајнијих померања представника различних говора српскохрватског језика, — извесне појаве одживљавале свој век, а друге се јављале.

5. Многе језичке особине за које се мисли и тврди да су се промениле од Вука до данас зачеле су се управо у његову језику, или још у народном, пре него ће га Вук учинити књижевним. Вук је — да овде поновимо само неке од тих особина — најпре и као граматичар, а стално као писац самосталну упитну заменицу (*ишћа*) за ствари, како смо видели, употребљавао у облику са самголласником *а*, а не у облику с *о*, који је она некада имала и који још има само у једног дела књижевника који пишу нашим језиком, али је у већег броја савремених писаца, ван односног и још неких значења, позната искључиво у првом облику. А уколико се овај облик и не уопшти, има се захвалити само јачој књижевнојезичкој традицији наших културних центара на западу.

6. Више по овој традицији, али у овоме случају по традицији која траје само од великог утицаја народних умотворина, који су оне, подједнако с личним Вуковим језиком, имале на језик писаца друге половине XIX века, више него под утицајем писаца из југозападних крајева, који су га имали у своме завичајном говору — облик имперфекта и до данашњег се дана чак очувао у савременом књижевном језику. Али је тај облик врло редак у језику данашњег нашег културног живота и посебно у језику књижевника, од којих га већина никада и не употребљава. То ишчезавање овога облика из књижевног језика, који се последњих деценија и по томе и по многим особинама, све више окреће за свакодневним говорним језиком — наговештава опет одвећ ретка употреба његова у Вукову језику. И упадљиво ретка употреба аориста у језику културног живота и јавности западних области српскохрватског језика, која се објашњава немањем тога облика у свакодневном и пословном језику главних културних центара тих области, наслања се опет и на релативно ретку употребу у Вукову језику. Што је фреквенција употребе тога облика на истоку неупоредиво већа, то није тешко објаснити знатно већим приливом и становништвом и културних радника с југоистока и с југозапада у којих употреба аориста никада није ослабила. Тако исто изузетно ретки облици футура II свршених глагола у савременом књижевном језику и употреба перфективног презента у његовој служби не представљају никакву новину у односу на Вуков језик, док је употреба овога облика несвршених глагола у савременом језику чешћа него у Вука утолико што су из њега већ потпуно ишчезле презентске сложенице типа *могбудем* и *хијједбудем*, а презенте сложени с перфиксом *уз-* (као у примеру — *Кад му у с њ и ш е ш е*, *иоздравитије га*) такође су у дефинитивном ишчезавању. Вук је, међутим, и једне и друге сложене презенте употребљавао напоредо с облицима футура II несвршених глагола. И Вукова врло широка употреба инфинитива у служби допуне модалних, инхоативних и ингресивних глагола, као и у служби неких модалних реченица знатно је сужена у књижевном језику новијег и најновијег времена употребом облика презента с везником *да* у истој служби. Али је и Вуков језик такође знао и за овај облик допуне, само је он у Вука био неупоредиво ређи него у данашњем нашем језику.

7. У Вукову језику знатно је доследнија објекатска допуна уз одричне глаголе у облику генитива него у савременом књижевном језику, где се у тој служби све чешће среће облик акузатива, који ни Вуку није био непознат. А у сличној сразмери код Вука и у новијих наших писаца стоје облици именичке промене придева према придевској промени

и придева тзв. неодређеног вида, која је до данас добрим делом потисла, али не и сасвим истисла, њихову именичку промену.

8. Широке употребе предлога *једна* с облицима генитива за означавање и просторног и поредбеног односа старијег нашег језика и језика народних умотворина — до данас је сасвим нестало из српскохрватског књижевног језика. А она је и у језику Вука Караџића била одвећ ретка.

9. Друге особине Вукова језика данас су у свакодневном, пословном и говорном језику неких средина ретке, или и непознате, па зато представницима тих средина, када на њих наиђу у књижевном језику, звуче архаично. У такве особине, као најочљивије, иду употреба предлога *у* у значењу предлога *код* с генитивом, употреба предлога *за* с генитивом и предлога *уз* с акузативом именица које означавају какво временско трајање и др. Али се о непостојању тих особина у данашњем нашем књижевном језику никако не може говорити.

10. Најзад, Вуково разликовање значења: *неколике* од *неколико*, његова употреба предлога *с* с акузативом синтагме *ова* или *она сјрана*, акузативни облик заменице 3. л. њ уз предлоге, облик заменице *свак*, напоредна употреба предлошко-падежних веза *између* с генитивом и *међу* с инструменталом и сл., за које појединци тврде да се данас више не употребљавају — не само да још увек живе у савременом књижевном језику него су оне у доста широкој употреби у њему.

М. Стевановић

## Резюме

### ЯЗЫК ВУКА КАРАДЖИЧА И СОВРЕМЕННЫЙ СЕРБОХОРВАТСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК

Михаило Стеванович

В этой работе рассматривается соотношение между языком Вука Караджича и сербохорватским литературным языком в его дальнейшем развитии, вплоть до новейшего времени.

В начале выдвинуто положение, что и наш литературный язык, как и каждый иной, по закономерной обусловленности и по неизбежности постоянных изменений, совершающихся непрерывно во всех языках, — должен был меняться. В этом отношении автор не отли-

чается от тех, кто и раньше указывал на эти изменения. Он обращает внимание даже и на большее число особенностей, свидетельствующих о разнице между языком Вука Караджича и языком позднейших представителей литературы и культурной жизни Сербов и Хорватов. Но он немного иначе оценивает эти различия, иначе классифицирует их, имея все время в виду весь охват нашего литературного языка, во всех культурных центрах и во всех областях, где на нем говорят и пишут. Таким образом, картина изменений в литературном языке получается, в этой работе, несколько иной характер.

Как характерные для определенного рода перемен приводятся те языковые особенности, которые в современном литературном языке выглядят совсем иначе, чем в эпоху Вука. Сюда следует причислить, во-первых, то, что с течением времени превратилось в диалектные особенности: формы множественного числа с твердыми окончаниями в склонении местоимений и прилагательных — *нашијех, добријех*, в то время как в литературном языке (подразумевая и некавское произношение) теперь приняты формы с окончаниями мягких основ — *наших, добрих*; глагольные формы с кратким *ѣ* в основе неопределенного наклонения, в которых, в языке Вука, непосредственно после губных согласных наблюдалась иотация специального типа — *живијейи, шр-иљейи*, в то время как позднейший литературный язык (некавское произношение) стал употреблять формы без иотации — *живејейи, шр-ијејейи*; употребление союза *зашто* в каузальном значении у Вука, встречаемое еще и сегодня в некоторых народных говорах, и раннее исчезновение его из литературного языка. Из него также совсем исчезли некоторые черты, находящиеся у Вука, которых в настоящее время нельзя найти даже и в диалектах: не существуют больше абсолютные деепричастные конструкции, предлог *од* с родительным падежом в значении принадлежности, предлог *к(а)* с дательным падежом в службе дополнения главным словам, выражающим разные настроения. Сюда можно причислить и отдельные характерные черты стиля Вука Караджича, напр. порядок слов, слишком частое употребление страдательных оборотов, а, с другой стороны, особенности более позднего развития литературного языка, не встречающиеся у Вука: различные типы неполных предложений, предложения без сказуемого, а также и без подлежащего и без сказуемого, затем союз *иошито* в службе обозначения причинности, расширенное употребление possessивных относительных местоимений *чији, -а, -е* (в случаях где Вук употреблял родительный падеж относительного местоимения *који, -а, -е*).

Ко второй категории языковых особенностей, о которых в большинстве случаев утверждали, что они у Вука были представлены, но позже исчезли из литературного языка (приводилось употребление имперфекта, именное склонение кратких форм прилагательных, предлог *йрема* с родительным падежом для обозначения пространственного и сравнительного соотношения), — автор прибавляет еще и употребление аориста, затем параллельное употребление будущего II и настоящего времени. На примерах, главным образом из Вука, а также и из более новых писателей, автор показывает начало или усиление употребления упомянутых случаев у Вука, возрастание их числа под влиянием языка народного творчества, а затем снова постепенное уменьшение до уровня частоты в языке Вука, что предсказывает их полное исчезновение, или уже совершившееся, или предстоящее, — конечно, поскольку какая-нибудь черта, как например употребление аориста, — не черпает жизненную силу из говоров переселенцев из областей, где отмирание данной особенности не произошло.

Отдельное место в этой работе отведено тем языковым особенностям, которые, ввиду их редкого употребления в каждодневном сообщении, приобрели призвук архаизма, каков случай с предлогом *у* с родительным падежом, в значении *код*, или с предлогом *за*, тоже с род. пад., или *уз* с вин. пад. для обозначения некоторого протяжения во времени, а также и с чересчур частым употреблением т. наз. славянского генитива, т.е. родительного падежа в роли объекта при отрицательных формах глагола.

И наконец, что касается смысловой разницы между неопределенным местоимением *неколика* (для м. и ср. рода) и *неколике* (для ж. р.), с одной стороны, и самостоятельного наречия *неколико*, с другой, затем употребления именного местоимения *свак*, без *о* на конце, параллельного употребления предлога *између* с род. пад. и *међу* с твор. пад., и еще некоторых языковых особенностей, которые, по мнению отдельных исследователей, и не существуют в современном литературном языке, — автор не находит никаких изменений со времен Вука до наших дней.